

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠINSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
PETR KRATOCHVÍL,
KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PAVEL MÁŠA, JAROSLAV OLŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER,
JIŘÍ ŠTĚPÁNOVSKÝ, FILIP TESAŘ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevýžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábková 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačkoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPČ-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 9/2007 ROČNÍK XXXI

STR.

SVĚTOZOR	2
ANATOLSKÝ MOST / zz	3
TURECKO NA KŘÍŽOVATCE	
PARLAMENTNÍ VOLBY V TURECKU PŘINESLY OČEKÁVANÉHO VÍTĚZE / Jarmila Tiosavljevičová	4
TURECKÉ MOSTY MEZI KOŘENY, DĚJINAMI A SOUČASNOSTÍ / Filip Tesař	6
MUSLIMSKÁ IDENTITA V TURECKU: JEDNOTA, ČI VARIABILITA? / Gabriel Pirický	9
VÝZVA KURDSKÉ OTÁZKY / Erik Siegl	12
„TURECKÝ POCHOD“ ZA LEPŠÍMI ČASY / Zuzana Studničná	15
NOVÁ DYNAMIKA TURECKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY / Lucie Tunkrová	17
TURECKO V EVROPSKÉ UNII: PRO A PROTI	
TURECKO NA EVROPSKÉ CESTĚ / Zbyněk Petráček	20
TURECKO DO EVROPY NEPATŘÍ / Alexander Tomský	21
EKONOMICKÝ OBZOR	
INDIE ŠEDESÁTILETÁ: MŮŽE KOEXISTOVAT DEMOKRACIE A PROSPERITA? / Jaroslav Foltýn	23
ZEMĚMI SVĚTA	
SLOVENSKO ROK PO VOLBÁCH: ÚSPĚŠNÁ VLÁDA, NEBO ÚSPĚŠNÁ ZEMĚ? / Michal Kořan	25
NĚMECKÉ PŘEDSEDNICTVÍ EVROPSKÉ UNIE / Tomáš Nigrin	28
VOLNÁ TRIBUNA	
GLOBALNÝ TERORIZMUS AKO DŮSLEDOK GLOBALIZÁCIE / Daniela Vígašová	30
ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ A NEVLÁDNÍ ORGANIZACE / Radana Makariusová	32
RECENZE	
LOGIKA SEBEVRAŽEDNÉHO TERORISMU / Veronika Bílková	34
ZMĚNY V ZEMÍCH PO OBDOBÍ KONFLIKTŮ / Ivona Řezanková	35

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Lidské zdroje a mezinárodní vztahy: jak Evropa (ne)dohání Ameriku a Asii ► Podpora výzkumu v České republice ve srovnání se světem – dokážeme zabránit odlivu mozků? ► Parlamentní volby na Ukrajině ► Militarizace vesmíru ► Cynická demokracie

byla schopna čelit útoku šíitů na sunnity.

1. – vstoupila v platnost dohoda o předávání osobních dat Evropanů cestujících do USA.

2. – americká ministryně zahraničí Condoleezza Riceová podepsala v Rámalláhu dohodu o tom, že USA podpoří bezpečnostní složky podléhající palestinskému prezidentovi Mahmúdu Abbásovi 80 milionů dolarů.

2. – syn libyjského diktátora Sajf Islám Kaddáfí v rozhovoru pro list Le Monde řekl, že hlavním impulsem k propuštění bulharských zdravotních sester byla zbrojní dohoda Libye a Francie o dodávce protitankových střel Milan za sto milionů dolarů a ujednání s Velkou Británií o vydání Libyjsce vězněného za atentát na Lockerbie.

3. – Senát Kongresu USA schválil zákon o odposlechu cizinců podezřelých z terorismu. 5. srpna jej schválila i Sněmovna.

5. – ruské vojenské námořnictvo oznámilo, že po nedávném úspěšném testu balistické rakety Bulava-M začne se sériovou výrobou těchto strategických střel pro své nejmodernější jaderné ponorky.

6. – velitel ruských vojenských vzdušných sil Alexander Selin oznámil, že Rusko rozmístilo kolem Moskvy první protiraketový systém S-400 Triumf. Má chránit před všemi typy raket a letadel. Do roku 2015 budou systémy rozmístěny kolem všech důležitých průmyslových center.

6. – polská Sebeobrana odvolala dva zbylé ministry z koaliční vlády Jaroslawa Kaczyńskiego.

8. – polský premiér Jaroslav Kaczyński odvolal ministra vnitra Janusze Kaczmarka v souvislosti s korupčním skandálem. Nahradil ho dosavadní šéf bezpečnostního úřadu Wladyslaw Stasiak. Podle premiéra je vypsání nových voleb jedinou cestou z vládní krize.

8. – venezuelský prezident Hugo Chávez podepsal v Argentině dohodu o dodávkách ropy a vstřícnou nabídku hodlá dát rovněž Uruguayi, Bolívii, Nikaragui a Ekvádoru.

8. – kanadský premiér Stephen Harper zahájil třídní cestu po arktické oblasti, aby akcentoval kanadské nároky. Kanada podle něho vydá miliardy dolarů na jejich prosazení a udržení. Vybuduje zde dvě vojenská zařízení.

9. – bylo oznámeno, že Rusko prodalo Venezuele licenci na kalashnikov.

10. – britská nevládní organizace Osfam vydala zprávu, v níž se praví, že Irák je po čtyřech letech od americké invaze rozvrácen tak, že to lze označit za národní katastrofu. Na 43 procenta Iráčanů trpí absolutní chudobou, polovina lidí je bez práce a 92 procenta dětí má potíže získat vzdělání.

13. – Tálibán propustil ze zajetí dvě nemocné Jihokorejky.

14. – francouzský prezident Nicolas Sarkozy oznámil, že Francie nemá v úmyslu dodat Libyi výkonný jaderný reaktor nové generace. Koncem července podepsal v Libyi memorandum o prodeji jaderného reaktoru na odsolování mořské vody.

15. – úřady v severním Iráku vyhlásily zákaz vycházení. Den

předtím zde při čtyřech sebevražedných atentátech zahynulo 500 lidí.

16. – umírnění iráčtí šíité a iráčtí Kurdové vytvořili novou vládní koalici. Sunnité se k ní odmítli připojit. Premiérem zůstává Núrí Málíkí.

17. – ruský prezident Vladimir Putin informoval, že ruské strategické bombardéry obnoví své pravidelné hlídkové lety. Učinil tak při vojenském cvičení Šanghajské organizace pro spolupráci (SCO – Rusko, Čína, Tádžikistán, Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán).

18. – kazašská vládní strana Nur-Otan (Kazaši pro vlast) prezidenta Nursultana Nazarbajeva získala v předčasných volbách 98 křesel 107členném parlamentu. Žádná další strana se do parlamentu nedostala. Pozorovatelé OBSE označili hlasování a volby za nedemokratické.

20. – ministři financí Ruska a Afghánistánu podepsali v Moskvě dohodu, podle níž Kreml odepíše Kábulu 90 procent z jeho dluhů vůči bývalému SSSR.

21. – v Bagdádu začal proces s 15 představiteli režimu Saddáma Husajna. Zodpovídají se z masakrů šíitů a Kurdů.

21. – média zveřejnila výtah ze zprávy CIA, podle níž bývalý ředitel CIA George Tenet nese konečnou odpovědnost za to, že služba neměla před útoky z 11. září 2001 jednotný strategický plán boje proti organizaci al-Káida.

22. – separatistická Abcházie obvinila Gruzii, že její letouny narušily v oblasti Gáli a Kodorské soutěsky abcházký vzdušný prostor.

23. – Světová zdravotnická organizace ve své výroční zprávě in-

formovala, že lidstvu hrozí bezprecedentní riziko exploze nakažlivých nemocí. WHO zdůraznila potřebu rychlého předávání zdravotnických informací a dalšího prohloubení protiepidemických opatření.

24. – německá kancléřka Angela Merkelová oznámila, že Německo letos na podzim částečně otevře svůj pracovní trh pro kvalifikované lidi z nových členských zemí EU.

26. – Řecko požádalo Evropskou unii o pomoc na zacelení škod způsobených rozsáhlými lesními požáry. Zahynulo při nich přes 60 lidí. EU pomoc přislíbila.

27. – japonský premiér Šinzó Abe povolal zpět do vlády zkušené konzervativce ze své Liberálně-demokratické strany. Staronovým ministrem zahraničí se stal Nobutaka Mačimura.

28. – Abdullah Gül byl zvolen tureckým prezidentem.

30. – Kongres USA zveřejnil předběžné závěry zprávy o Iráku. Země se posunula dopředu pouze ve třech z devatenácti vytyčených primárních cílů. Bushova administrativa vyžadovala splnění alespoň třinácti. Největším problémem zůstává bezpečnost v zemi a využití mnoha milionů dolarů určených na obnovu.

30. – v Polsku byl zatčen bývalý ministr vnitra Janusz Kaczmarek. Údajně vyžradil citlivé informace, čímž prý zhatil vyšetřování korupčních skandálů. Kaczmarek před nedávnem na zasedání výboru Sejmu pro tajné služby zveřejnil šokující informace o zneužívání moci ve vládě.

31. – do médií pronikla neověřená informace, že Tálibán obdržel od Jižní Koreje za propuštění rukojmích dva miliony dolarů.

lila peníze na stavbu radaru v České republice. Výdaje na stavbu protiraketové základny v Polsku seškrta.

20. – ministr zahraničí ČR Karel Schwarzenberg a ministryně obrany Vlasta Parkanová se rozhodli

vyhovět žádosti Američanů a navrhnut vládě převelení české jednotky ze severoafghánského Fajzábádu do podstatně nebezpečnější zóny na jihu země Loghar, sousedící s Pákistánem. Vláda s jejich návrhem vyslovila souhlas. Češi se ujmou řízení tzv. Provinčního rekonstrukčního týmu. O vyslání rozhodne parlament.

22. – Rusko nominovalo na post výkonného ředitele Mezinárodního

měnového fondu bývalého guvernéra České národní banky a expremiéra Josefa Tošovského, který kandidaturu přijal. Česká republika oficiálně podporuje nominaci Francouze Strausse-Kahna. Mezinárodní měnový fond nominaci Tošovského vítá.

23. – rakouský ministr obrany Norbert Darabos v deníku Die Presse označil americký plán

výstavby protiraketového systému v Česku a Polsku za provokaci. Český ministr zahraničí Karel Schwarzenberg výrok odmítl.

26. – Amnesty International kritizovala Česko za to, že loni vyvezlo zbraně i do oblastí, kde mohou být využity k potlačování lidských práv, a to zejména do Etiopie, Nigérie, Venezuely, Jemenu, Vietnamu a Kolumbie.

Anatolský most

I v době pozorování naší planety z desetitisíce kilometrových výšek a přenosu takto získaných informací rychlostí světla není nadbytečný, jak ukazují stále svěží geopolitická rezidua, pohled na část glóbu, kterou známe pod názvem *Anatolský most*, pod zorným úhlem věčnosti.

Celý tento kraj, a ještě dost velký kus jeho nejbližšího okolí, je územím *Türkiye Cumhuriyeti* – Turecké republiky, nástupnického státu osmanského Turecka, který se může stát součástí Evropské unie. Zdá se to dosud obtížné, jak ukazují diskuse o rozšíření EU o další území Malé Asie (to je opět jedno staro-evropské reziduum), které se neumějí vyvarovat nejrůznějších předsudků, včetně historicismu, který má dnes nejčastěji podobu politických dezinterpretací islámu.

Turecko do Unie nebrat!, Turci ven z EU – musulmany tady nepotřebujeme!, vykřikují vulgární ignoranti z anonymních internetových diskusí.

My *Západáci* hájíme proti *musulmaňákům* evropské hodnoty tedy i na internetu, a to bez ohledu na skutečnost, že Turecká republika vstupovala do evropských struktur dříve než ČSR, ČSSR, ČSFR a ČR. Už v roce 1948, kdy v Praze zvítězil lid nad kapitalismem, buržoazií a demokracií, bylo Turecko zakládajícím členem OEEC (od roku 1960 OECD) a bylo jeho jedinou *neevropskou* členskou zemí. O čtyři roky později se stalo členem Severoatlantické aliance a v roce 1959, kdy se Československá republika připravuje na přetvoření v Československou socialistickou republiku, podává Turecko žádost o členství v Evropském hospodářském společenství (EHS).

Asociační úprava z roku 1964 písemně stvrzuje Turecku nádeji na možnost pozdějšího vstupu do této organizace a konečně v roce 1986, tedy tři roky před politickými změnami u nás, podává Turecko žádost o plné členství v Evropském společenství. Žádost je sice o dva roky později odmítnuta, a teprve v roce 1999 se stane Turecko řádným kandidátem na vstup do Evropské unie, ale to již tři roky platí Celní unie EU a Turecka.

Argumenty proti vstupu Turecka do Evropské unie jsou často logické, ať již jde o politiku, nebo poměry ekonomické, ale téměř vždy se v nich objeví nějaký historizující podtón, kterým je už samotná diskuse o vlivu islámu na tureckou vnitřní, případně zahraniční politiku, a o možnosti jeho exportu do zemí, které si s islámem vyrovnávají své nevyřízené účty z doby evropského kolonialismu. To, že by mohlo jít také o setkání nacionalistického evropského dědictví s nacionalismem tureckým, je také vnímáno až příliš stydlivě.

Dnes si v Evropě při vzpomínce na vznik turecké říše i moderního státu málokdo uvědomuje, že původně perská satrapie Osmana Velikého *táhla* také a možná, že zejména na východ. A že nejen Balkán až k Dunaji a severní Afrika k Nilu, ale také země na východ, Mezopotámie, Persie a další až k Velké čínské zdi, byly cílem této expanze, jak o tom mluvili propagandisté *turanismu* nebo *panturkismu* na začátku 20. století,

a jak se k tomu dokázali vrátit někteří turečtí nacionalisté ještě po roce 1992.

Türk, türk znamená mocný, silný. *Jsem Turek, velké je mé náboženství a velký je můj rod!*, bylo heslo politického nacionalismu už na počátku 20. století. *Dobyli jsme Anatólii, kde jsou prameny Eufratu a Tigridu, do více než pěti tisíc metrů se tyčí Ararat...* jsou slova politických legend stále ještě někdy připomínaných a bylo by zajímavé vědět, jak na ně reagují *turkšiti* soukmenovci nebo sousedé Turecka v Gruzii, Arménii, Íránu, Sýrii, Iráku, Libanonu a v nástupnických zemích Sovětského svazu. (Jen tak na okraj, každá z těchto jmenovaných zemí plní dlouhá léta přední stránky novin zpravodajstvím a komentáři o svých problémech.)

Turecká vlast – *vatan*, jak říkali turečtí nacionalisté ještě po druhé světové válce, prý nebyla jako Evropa zatížena *povídkami* o Konstantinovi, Thedosiovi, Justinianovi, Janu Sobieském a sympatiemi k Srbům, Bulharům, Černohorcům. Ve svých výpůjčkách z jednostranně vykládané historie tvrdili, že Bospory a Dardanely jsou z přinucení mezinárodní, jak tvrdíme v Evropě, ale voda v nich je mezinárodní a břehy jsou turecké už více než pět set let.

Avšak Turecko, zbavené fezů za časů Mustafy Kemala, Otce Turků na úkor strakonických fezů, které si tuto ztrátu musely kompenzovat produkcí rádiovek, hojně vyvážených opět do Turecka, začalo mluvit francouzsky, a jak říká jeden z českých obchodníků, *s přízvukem odposlouchaným v Jacquertově lyceu na Ženevském jezeře*. A později založená Demokratická strana, také oblékaná v Paříži, cílevědomě zakrývala své turecké vlastenectví.

I oni však neváhali připomenout, že to, co Herodot a Xenofont pojmenovali Helespont, sice bylo tisíc let řecké, ale potom pět set let turecké. Pro Turky Anatólie, pro Evropany Malá Asie. Řekové v Efesu, Pergamu, Smyrně, Milétu byli stejně doma jako v Alexandrii nebo na Sicílii. Teprve Turci učinili anatolský most turecký, což nedokázali ani Kapadocie, Lýdie, Frýgie, Kilikie nebo žízňiví vojáci Alexandra Velikého, kteří se po něm vraceli ze svých výprav.

V anatolské pustině Turci vydrželi pět set let, ale zdá se, že nebylo zapomenuto, kde žil král Midas, kde se narodil Homér a kde vznikl euro-asijský kult Artemidin, ze kterého maloasijského přístavu přišel Pavel z Tarsu, aby dal řád světské moci církve, a kde se Nicejský koncil pohádal o své teologické formulace. To vše opakovaně slouží k připomínání, že po anatolském mostu se přicházelo nejen z Asie do Evropy, ale také z Evropy do Asie.

Dnes měří Bosporský most 1622 metrů a spojuje nejen Evropu s Asií, to je až příliš jen symbolické, ale také břehy megapolis Istanbul s asi 17 miliony obyvatel. Vztah Istanbulu a Ankaru je ještě pozoruhodnějším symbolem současného Turecka, kde se setkává nejen islám a nacionalismus, moderní a tradiční, spravedlnost, republikánství a nacionalismus, kterým můžeme také rozumět jako islám, armáda, státní byrokracie.

Nechceme v tomto čísle Mezinárodní politiky připomínat všechna historická rezidua, ačkoli víme, že jsou součástí evropské politické diskuse o dalším rozšíření Evropské unie, ale pokoušíme se také připomenout, že Turecká republika nemusí být členem EU, ale nikdy pro ni neztratí svou důležitost, politickou, ekonomickou, vojenskou. Koneckonců, pohled na mapu, na které není středem Praha nebo Brusel, nás rychle přesvědčí, že kromě toužebných politických přání existuje i politická skutečnost, kterou nelze bez následků opomenout.

-ZZ-

zboril@iir.cz

Parlamentní volby v Turecku

přinesly očekávaného vítěze

Člověka až „popperovsky“ mrazí: 341 mandátů pro konzervativní pravici, 99 sekulárních nacionalistů, 70 ultranacionalistů, 22 zástupců kurdské levice, 13 sociálních demokratů, 4 nezávislí poslanci. Výsledky předčasných parlamentních voleb z července letošního roku opravdu nejsou pohádkou na dobrou noc. A to je dobrá zpráva. Dává totiž zemi naději, že konečně prolomí začarovaný kruh vlastních mýtů, snů a experimentů.

JARMILA TIOSAVLJEVIČOVÁ

Hra o prezidenta

Pohlížíme-li na tureckou politiku z české perspektivy, jsou rozdíly okamžitě patrné. Češi, kteří volí podle velmi poměrného volebního systému, prožívají boj o poslední mandát s nervy napnutými k prasknutí. V Turecku se ale kvůli častým úmrtím poslanců a silným většinovým účinkům volebního systému na mandáty a jejich rozdělení příliš nehledí. Projevilo se to i letos: ještě před složením poslanecké přísahy jeden ultranacionalista zemřel a jeden nacionalista opustil svou stranu.

To ovšem neznamená, že tyto volby nepřinesly žádné emoce.

Své by o tom mohla vyprávět vítězná hodnotově islámsky konzervativní a hospodářsky liberální Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP). Získala sice historických 46 procent hlasů. Kvůli neúproslosti zákonů o volbách a o politických stranách má ale o 24 mandátů méně než v roce 2002, kdy ji volilo „jen“ 34 procent voličů.

Volební výsledek umožní straně hladce sestavit většinovou vládu, současně ji ale vzdaluje od dvoutřetinové většiny (367 mandátů), kterou potřebuje pro ústavní změny i pro volbu prezidenta. Ta přitom byla na programu už 20. srpna, tzn. měsíc po parlamentních volbách.

Svým způsobem je celá situace paradoxní. Turecko mělo mít nového prezidenta už v dubnu. AKP i sekulární opozice ale dobře věděly, že bez vzájemné dohody hlavu státu nezvolí. Ani jednu ze stran ale nelákala vidina tvrdého vyjednávání, které by jim půl roku před koncem volebního období mohlo poškodit volební preference. Prezidentské volby proto strany využily jen jako rozbušku, která

měla vyvolat předčasné volby. Nakonec jsou ale obě strany tam, kde byly před dvěma měsíci, když spustily své předvolební divadlo.

A nebo také ne. Strana spravedlnosti a rozvoje se snaží prosadit přímou volbu prezidenta, která je pro ni přirozeně velmi výhodná. Ne ale pro Turecko se silně centralizovanou státní správou, dlouhou parlamentní tradicí, silným neformálním vlivem prezidentské funkce a velkým sklonem k populismu.

Praví leví, leví praví

Ani stávající opozice nemá důvod k přílišné radosti. Staronová opoziční, sekulárně nacionalistická Lidová republikánská strana (CHP) v těchto volbách ztratila nejvíce. Nejenomže přišla o téměř polovinu mandátů, ale po složení slibu se z jejích řad vytratilo i 13 poslanců z koaliční sociálně demokratické Strany demokratické levice (DSP). CHP, která vidí Turecko jako kulturně unifikovaný šik, těžko nese i úspěch 22 kurdských nezávislých kandidátů s vazbami na levicovou regionální kurdskou Stranu demokratické společnosti (DTP).

DTP obešla tvrdé administrativní podmínky pro účast stran ve volbách tím, že své kandidáty nominovala jako nezávislé. Současně se tak pojistila i pro případné ukončení činnosti strany státními orgány. Požadavek na respektování kulturních a politických práv menšin totiž v Turecku stále ještě koliduje se státní doktrínou nedělitelnosti státu a jeho obyvatel. Úspěch DTP ale není založen pouze na taktickém způsobu nominace jejích kandidátů, ale i na celkovém zvýšení kurdské „viditelnosti“.

Na narůstající přítomnost kurdské identity ve městech nezareagovali pouze kurdští voliči, ale i ultranacionalisté. S železnou pravidelností narůstají Straně národního hnutí (MHP) preference už jenom v situacích, kdy se objeví problémy spjaté s národní identitou, jako je kyperská otázka, arménská genocida, nebo když se slova francouzské Marseillesy v souvislosti s tureckým členstvím v Evropské unii změní na „non“.

Úspěchu nacionalistů nahráli ale i republikáni, když před volbami vsadili na šíření „politiky strachu“ založené na ideologii, nacionalismu a izolacionismu, stejně tak na zachování *statu quo*. Ať už toto přiblížení bylo cílené, či náhodné, rysuje se zde viditelná opoziční spolupráce. Ostatně obě strany k sobě pojí ideologická blízkost. Minimálně v otázce zahraniční politiky jsou jejich pohledy izolacionisticky totožné.

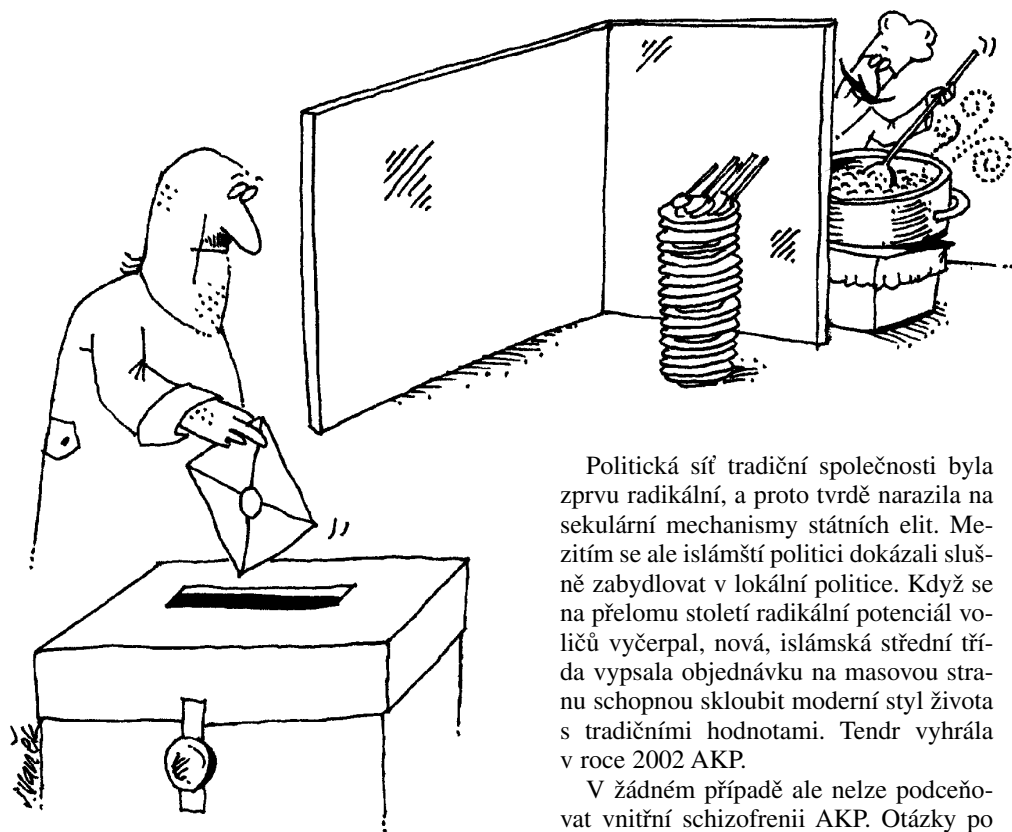
Ani jedna z opozičních stran však v těchto volbách nezažila tak jako AKP. Jedině ona totiž mohla ve své předvolební kampani zúročit své politické a hospodářské úspěchy a přesvědčit voliče, že v nich bude pokračovat. Od minulého volebního období se z ní stala skutečná masová strana pravé části spektra. AKP již dávno pochopila, že kulturní zájmy nábožensky konzervativní části společnosti může nejlépe hájit v demokratickém prostředí, a proto se cíleně zaměřila na demokratické reformy.

V tureckém parlamentu se tak dotváří určitá bizarní situace. Konzervativci se stávají hnacím motorem demokratických reforem a republikánská strana, která se ráda maskuje pod hlavičkou reformní strany, jeho brzdou.

Nedotknutelní a ti druzí

Současná vládní strana AKP i opoziční CHP totiž reprezentují velmi dlouhý konflikt mezi dvěma mocenskými bloky turecké společnosti. Na jedné straně národně lidová CHP, svázaná s vojensko-byrokratickou státní elitou, soudní mocí a důsledným sekularismem (tzv. sekularisté), na straně druhé konzervativní AKP, odpovědná tradiční islámské kulturní entitě i jejím ekonomicky liberálním zájmům (tzv. tradicionalisté). Podle Doğu Ergila, tureckého sociologa, se nám tu přímo před očima odehrává konflikt mezi starým a novým centrem.

Staré centrum si léta žilo na úkor ostatních, až postupně ztratilo schopnost reagovat na vnitřní i vnější potřeby země. Turecku sice vtisklo podobu národního státu, selhalo ale v jeho politické a ekono-

mické stabilizaci. Selhala i armáda. Dlouhá léta se dokázala držet stranou obou táborů a působit jako ochránce stability i národní identity sekularismu a nedělitelné jednoty státu zformované při vzniku republiky. Postupně vymezování vůči tradicionalistům založené na důsledném sekularismu ji ale přiblížilo starému centru. V okamžiku, kdy centrum začalo oslabovat, slábla spolu s ním i armáda. Ekonomická moc holdingu vytvořeného okolo Podpůrného armádního fondu (OYAK) je sice nesporná, končí ale praxe, kdy vedla k sesazování vlády (1960, 1971, 1980), či vyhlášení předčasných voleb (1997).

AKP – královna pavoučích sítí

Vítězství Strany spravedlnosti a rozvoje přináší úspěch novému centru, které je globalizačně i ekonomicky pružné, a proto dokáže svázat tradiční hodnoty periferie i s demokracií. Tradicionalisté si museli najít vlastní cestu k ekonomickému a politickému úspěchu. Využili příležitosti v masové migraci 60. let a na okraji měst i v zahraničí začali budovat svůj ekonomický úspěch. Na základě rodinných kontaktů i investic německých gastarbeiterů založili firmy, později banky a média. Vzniklá síť začala masivně financovat zájmové organizace, školy a nakonec i politické strany.

Politická síť tradiční společnosti byla zprvu radikální, a proto tvrdě narazila na sekulární mechanismy státních elit. Mezitím se ale islámští politici dokázali slušně zabydlovat v lokální politice. Když se na přelomu století radikální potenciál voličů vyčerpal, nová, islámská střední třída vypsalala objednávku na masovou stranu schopnou skloubit moderní styl života s tradičními hodnotami. Tendr vyhrála v roce 2002 AKP.

V žádném případě ale nelze podceňovat vnitřní schizofrenii AKP. Otázky po skryté agendě strany, která by z „islámsko-demokratického“ adepta učinila islamistickou stranu, jsou stále oprávněné. A *vice versa*. Čím masovějšího charakteru strana nabývá, tím více se rozpouští její názory a postoje.

Turci by se proto měli začít obávat toho, aby se cílem Strany spravedlnosti a rozvoje místo extremistických islamistických excesů nebo demokratického Turecka nestala – AKP. S kontrolou prezidentského úřadu, a kdyby prosadila nošení šátku na veřejných místech, mohla by strana naplnit své cíle a poté by již jen koordinovala vlastní setrvání v moci. Demokratické reformy by tak byly opět odloženy *ad acta*. Turecko léta trpí nerovnou dělbou moci, slabou občanskou společností, nízkou politickou kulturou, korupcí i nepotismem. V takovém prostředí se hranicí vlastních tužeb stává jen svědomí a pohodlné křeslo. A sekularisté by mohli vyprávět o tom, jak pohodlný život dokáže připravit otevřená náruč ochránářské demokracie.

Důvodů k obavám existuje více než dost. Spolu s islámskými politiky se dostávaly postupně k moci i islámské holdingy. Podle hesla „největší obchod přináší stát“ nastaly v roce 2002 skutečné „žně“. Není náhodou, že v tureckých aerolinkách či městské hromadné dopravě se hlavním dodavatelem jídla stal Ülker, holding s obchodními vazbami na premiéra Erdogana. Drobní gastarbeitři

v Německu se sice zasloužili o úspěch města Kayseri i holdingu Kombassan, ale bez návazné politické sítě by jej jen těžko rozvinuli. To, že sekularistické holdingy mlčí, neznamená, že s popsaným vývojem souhlasí. O výhodných kontraktech v Iráku, které získaly spolu s armádním holdingem OYAK, ale nemusí hned každý vědět. Ostatně, o kontraktech dojednaných premiérovými poradci v Saúdské Arábii se také mnoho neví.

Jisté je, že AKP se nikdy otevřeně nezastala ani náboženských menšin, ani nebyla nucena ke kompromisu. Turečtí Alevité přitom trpí častými útoky ze strany sunnitů, a proto se stali horlivými zastánci státní sekularizace. Výmluvná je i nominace premiérových pravých rukou, Abdullaha Güla, na post prezidenta. Jestliže se jím stane, je to pro něho ve straně konečná. Na obzoru se nám tak rýsuje další z řad nesmrtelných vůdců tureckých politických stran. A těžko můžeme očekávat onu „legendární“ výměnu křesel, která následovala krátce po volbách v roce 2002, když tehdejší premiér Gül prosadil změnu ústavy umožňující stranickému šéfovi Erdoganovi kandidovat do parlamentu. Poté, co byl Erdogan zvolen, mu Gül uvolnil místo v čele vlády a sám se stal jeho náměstkem a ministrem zahraničí.

Taková v principu neprincípální demokracie

Turecko není demokracií. A co víc. Turecko o demokracii nikdy neusilovalo. Jenomže sekulární i moderní už je. Svůj ideál přežilo. Přežilo i státní elitu – armádu, byrokracii, která tento ideál chránila. Přežilo, a v důsledku demokratických volebních výsledků oslabilo moc státní elity.

Turecko se nachází na křižovatce a v příštích letech se rozhodne, zda se stane stabilním demokratickým státem. Rozhoduje se o tom, zda bude moc armáda ještě někdy sesazovat vládu, rozpouštět politické strany nebo přebírat moc ve jménu lidu a státu. Rozhoduje se o tom, zda bude někdo zakazovat vlastním obyvatelům používat rodný jazyk. A rozhoduje se i o tom, zda půjde při volbách i nadále o spor islamistické nebo sekularistické ideologie, nebo jestli třeba bude rozhodovat environmentální program.

Lze jen doufat, že tohle Turecko si výjimečnost situace uvědomuje. Aby z toho pak nebylo jen čtení na dobrou noc.

Jarmila Tiosavljevičová (1978) se dlouhodobě zabývá tureckým politickým systémem.

jar.tio@post.cz

Turecké mosty mezi kořeny, dějinami a současností

V roce 1991 prohlásil Turgut Özal, turecký prezident a architekt liberalizačních vnitropolitických a ekonomických reforem, že nadcházející století bude „věkem Turků“. Premiér Süleyman Demirel hovořil o tureckém světě „od Jadranu k Velké čínské zdi“. ¹⁾ Turecko, věrno kemalovskému postulátu, upevněnému ještě léty studené války, který v něm viděl most mezi Západem a Východem, tehdy hledělo na obě strany pomyslného mostu – do Střední Asie a na Balkán.

FILIP TESARČ

Návrat na Balkán

Slavnostní podpis o rekonstrukci někdejší ruské a poté čínské ponorkové základny ve Středozemním moři, albánského přístavu Pasha Liman ve Vlorském zálivu, v roce 1998 připomínal malé *dějvu*. V roce 1913, několik měsíců po vyvěšení albánské vlajky ve Vloře, což znamenalo vyhlášení nezávislosti, zavlála nad přístavem znovu vlajka turecká. Místní ji tehdy uvítali jako návrat starých dobrých pořádků. Po pětadesáti letech Albánie jako by znovu došla zpět do východního bodu. Do zálivu vpluly turecké válečné lodě, a zdánlivě tak korunovaly turecký návrat na Balkán ve velkém stylu.

Od konce 80. let mnozí turečtí intelektuálové diskutovali o osmanském dědictví dnešního Turecka, a rostoucí naléhavost kurdské otázky z idealizovaného osmanského modelu, respektujícího etnickou různorodost, přitažlivou alternativu ke kemalovskému nacionalismu. Turecko se podle nich mělo přihlásit k imperiální vizi a převzít vedení mezi zeměmi, které kdysi patřily k osmanské říši.²⁾ Tyto úvahy odkazovaly především na Balkán, kde pád komunismu otevřel pro naplnění takových představ zdánlivě prostor. Turecko mohlo na Balkáně sázet na muslimské komunity i síť tureckých menšin. Na imigranty z Balkánu se v běžném pohledu i optikou státní imigrační politiky hledí ja-

ko na kulturně blízké, ať se jedná o Turky, Albánce nebo Bosňáky.³⁾

Uznání Makedonie Tureckem v roce 1992, kdy tak odmítaly učinit státy ES/EU i USA, působilo jako vykročení. Ukázalo se však, že pragmatismus, velící na neznámé půdě k opatrnosti, spolu s existujícími vazbami na jednotlivé země regionu, Evropskou unii i Rusko vede tureckou zahraniční politiku daleko spíše k multilaterální diplomacii než k vůdcovství. Válka v Chorvatsku byla interpretována jako srbský pokus bránit svou zemi – hlavní dopravní koridor pro turecké zboží do Evropy – všemi dostupnými prostředky (argument nacházející odezvu

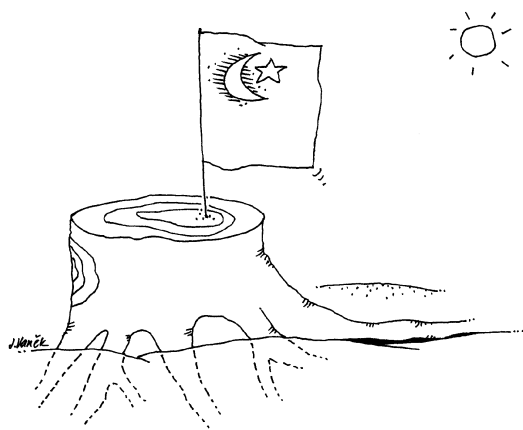
v zemi, kde byla kurdská otázka politicky teprve otevírána a dosud byla řešena vojenskou cestou). Srbové jsou ostatně v Turecku pokládáni za statečný národ, v mnohém blízký Turkům. Interpretace se změnila až vypuknutím války v Bosně a Hercegovině díky krutostem páchaným Srby na bosenských muslimech; tato válka byla vnímána jako křesťansko-muslimský konflikt. Ankara důsledně prosazovala spojení mezi Chorvatskem a bosenskou (v podstatě muslimskou) vládou, čímž předjímala pozdější strategii Spojených států, a snažila se neúspěšně iniciovat společný postup islámských zemí.⁴⁾

Protagonistou výraznějšího angažmá v Bosně byl však především prezident Özal, po jehož smrti v roce 1993 se Turecko na Balkáně důsledně zaštiťovalo multilaterálními iniciativami. Ostatně historické dědictví by s výjimkou muslimských částí Bosny a Albánie bylo v praxi spíše zatěžující, takže se Turecko snažilo vyhnout všemu, co by mohlo být interpretováno jako neo-osmanská strategie, rezignovalo tedy na aktivní etnický či nábožensky orientovanou politiku i přímé angažmá v menšinových otázkách. V praxi se soustředilo zejména na vojenskou spolupráci, k čemuž mělo díky dobrým vztahům s americkým ministerstvem obrany výhodnou pozici. Vojenská spolupráce vnesla do bilaterálních vztahů potřebnou stabilitu a otevírala cestu i posilování spolupráce ekonomické. Turecko dnes svým vlivem na Balkáně zaostává i ve srovnání s Německem a Rakouskem, jejichž vztahy k regionu rovněž trpí historickou zátěží, dokázalo si však vybudovat přátelské vztahy s většími zdejšími státy, což není málo.

Šalivá tvář geopolitiky

Po kolapsu Sovětského svazu v roce 1991 se na mapě světa vynořilo několik

států, o nichž si málokdo dokázal představit jejich politické směřování. Pět z nich bylo národními státy tureckých etnik. Panturkismus, nabízející turecký patronát nad Střední Asii, nabídl srozumitelnou vizi: ostatně panturkismus se objevil mezi středoasijskými národy dříve, než byl jako ideologie akceptován v Turecku samotném. Vzhledem k tomu, že tyto státy neměly demokratickou tradici a byly obydleny muslimy, uvažovali mnozí, zvláště ve Spojených státech, o islamistickém nebezpečí. V geopolitických představách začátku 90. let byly středoasijské republiky ohroženy vlivem Íránu, který se mohl snažit o vyvolání islámské revoluce. Politická islamizace byla v podstatě analogií někdejší komunizace, známé z východní a jihovýchodní Asie. Občanská válka mezi takzvanými sekulárními silami a islamisty v Tádžikistánu dávala tomuto scénáři zdánlivě za pravdu. Hráz proti islamistickému nebezpečí byla spatřována v Turecku, které mělo Střední Asii zprostředkovat jak tradici sekulární vlády, tak i zkušenosti s přechodem od autoritativního režimu k demokracii a s ekonomickou transformací. Jestliže Turecko bylo vnímáno jako most mezi Evropou a Asií, Střední Asie byla mostem mezi Dálným a Blízkým východem. Někteří političtí idealisté spatřovali ve Střední Asii kořeny turectví – bez ní by současná turecká civilizace nebyla tím, čím je.⁵⁾

Geopolitika však zde nastavila svou šálivou tvář. Pád komunismu způsobil takový otřes v geopolitickém uvažování, že se na jednu stranu zdály možnými dříve nemožné kombinace, na druhou stranu však k prognózám chyběly opěrné body, a tak se sahalo k analogiím odjinud v čase i prostoru. Ve Střední Asii hovořily ve prospěch aplikace analogie se zadržováním komunismu výroky představitelů Íránu i Turecka, slova však přehlušila realita. Ani Írán, ani Turecko nebyly vnitřně dostatečně stabilní k tomu, aby se doká-

zaly ve Střední Asii výrazněji angažovat. Navíc se ukázalo, že ani výkonnost jejich ekonomik k rozvinutí mocenské expanze nestačí. K tomu můžeme dodat, že samotný region se neukázal být ekonomicky příliš přitažlivý. „Anatolští tygři“, podnikatelé profitující z liberalizačních reforem 80. a 90. let, pocházející především z východu země, hledali a našli ve Střední Asii vítaná dodatečná odbytiště, kromě stavebních firem (účastnících se státních zakázek) však ve Střední Asii investovali jen málokterí velcí turečtí průmyslníci. Obchodní výměna mezi středoasijskými republikami a Tureckem dlouhodobě nepřesahuje pět procent tureckého zahraničního obchodu.⁶⁾

Realita byla podstatně jiná než velkolepé geopolitické vize hlavně ve Střední Asii samotné. Politici, kteří tam po rozpadu Sovětského svazu uchopili moc, rozhodně nestáli o jakékoli vměšování ani patronát. Bez ohledu na to, zda v době komunismu patřili k liberálům, nebo dogmatikům, rozvinuli autoritativní systémy osobní moci. Mocenskou oporu, ale nikoli politický vzor, hledali mezi velmocemi (v Rusku a v USA). Ačkoli navenek odmítli islamismus a praktikovali sekulární vládu, Turecko bylo nevídaným partnerem právě jako zprostředkovatel demokratizačních zkušeností. Turecko sice v bývalém jižním pásmu Sovětského svazu otevřelo řadu škol, ale jejich existence je trvale závislá na libovůli místních vládců.⁷⁾ Studenti ze zemí Střední Asie se v Turecku počítají řádově na stovky, což k tomu, aby vytvořili vlivnou zájmovou vrstvu, rozhodně nestačí.

A tak přestože se počátkem 90. let uvažovalo o pásmu tureckého vlivu nejen mezi tureckými národy Zakavkazska a Střední Asie, ale i mezi tureckými, nebo dokonce jen muslimskými národy Ruské federace, nakonec se Turecko muselo vyrovnat s vlažným přijetím i v Ázerbájdžánu. Tento stát s úzkými etnickými vazbami k Turecku a historickými k Íránu se stal „ruským koněm“, a mezi spojence Turecka se dal počítat jen s rezervou. Rusko, které Střední Asii počítá ke svému „blízkému zahraničí“, tedy výsostně zájmové sféře, a jež udržuje úzké vztahy k regionu po staletí, zatímco Turecko je zde nováčkem, si zde rozhodně silný vliv Turecka nepřálo. Neustálé odkládání dalšího summitu tureckých republik po konání prvního v roce 1992 bylo především důsledkem postoje Ruska.⁸⁾ Posilování hospodářské spolupráce Turecka s Ruskem a její důležitost však vedlo k tomu, že Turecko začalo zájmy Ruska ve Střed-

TURECKO NA KŘÍŽOVATCE

ní Asii respektovat a spokojilo se s druhohradou rolí. Ta nicméně není nevýznamná, neboť pro místní státy představuje vítanou možnost vyloučit návrat ruské hegemonie.⁹⁾

Gruzie a Řecko: pragmatické póly turecké politiky

Gruzie nepatří k zemím, které by měly historické či etnické předpoklady ke sblížení s Tureckem. Naopak. Přítomnost tureckých a muslimských menšin v Gruzii i gruzínskými dialekty hovořících muslimů ve východním Turecku vzájemné vztahy spíše komplikuje, protože v Gruzii vzbuzovaly obavy z anexe části území. V době války v Abcházii v roce 1992 se v Turecku konaly protigruzínské demonstrace a do Abcházie odjelo na sto padesát tureckých dobrovolníků. Přesto je Gruzie zemí, s níž Turecko navázalo nejužší vztahy ze všech postsovětských republik.

Pozadím abcházské epizody bylo, že většina dobrovolníků byla abcházského původu a turecká vláda navzdory demonstracím zůstala pasivní. Pro tureckou diplomacii byla Gruzie důležitým tranzitním územím ke Kaspiku a dále do Střední Asie a podobným svodům rozhodně nehodlala tuto spojnici obětovat. Protože vztahy s Arménií jsou dlouhodobě zatíženy historickým břemenem arménské genocidy, a Turecko nechťelo vstupovat do karabašského konfliktu ani na straně etnicky blízkého a na ropu bohatého Ázerbájdžánu, ani sousední Arménie, aby si uchovalo naději na zlepšení vzájemných vztahů, byla Gruzie vlastně jediným možným pojitkem s postsovětským prostorem dále na východ. A v souvislosti s transportem kaspické ropy se její význam pro Turecko dále zvýšil.

Rusko prosazovalo dopravu vytěžené ropy stávajícím ropovodem z Baku do vlastního černomořského přístavu Novorossijsk a odtud tankery přes Bospor a Dardanely. Turecko se brání zvyšování průjezdu tankerů Úžinami nejen pro potenciální ohrožení životního prostředí (Úžiny patří i dnes k průlivům s nejobtížnější navigací na světě), ale také proto, že by tím doprava ropy byla zcela mimo jeho kontrolu. Ačkoli doprava nově postaveným ropovodem, který by vedl přes gruzínské a turecké území po trase Baku–Tbilisi–Ceyhan (BTC),¹⁰⁾ je dražší, a byla proto ropnými společnostmi odmítána, Gruzie a Turecko podepsaly v roce 1998 dohodu o jeho výstavbě, která o čtyři roky skutečně započala a za další čtyři roky byla dokončena. Pro obě země nebyl

ropovod pouze ekonomickou záležitostí, pro Gruzii však měl doslova význam potvrzení nezávislosti. Snaha vymanit se z ruského objetí dávala příležitost Turecku, které se po USA stalo největším zdejším investorem a už před loňským ruským embargem na dovoz z Gruzie šlapalo na paty Rusku jako gruzínský druhý největší obchodní partner. Ve šlépějích ekonomických vztahů kráčela také vojenská spolupráce. Gruzie hledala vyvážení ruského vlivu v transatlantické vazbě, a ze zemí NATO to bylo především Turecko, kdo uspokojoval poptávku, ať už se jednalo o výcvik důstojníků, posílení námořnictva nebo opravu letišť, takže bylo jen logické, když se malý kontingent gruzínských vojáků objevil v sestavě turecké mírové jednotky na Kosovu.¹¹⁾ Kvůli úzkým vztahům s Ruskem přitom pro Turecko nepředstavují problém ruské základny v Gruzii.

Další zemí, kde pragmatické důvody přehlušily negativní historické vazby, je Řecko. Během 90. let, v době válek na území bývalé Jugoslávie, byly řecko-turecké spory často automaticky přičítány k regionálnímu konfliktnímu potenciálu. Nezůstalo jen u tradičních sporů o Kypr a egejské pobřežní vody. Zdálo se, že řeckou politikou vůči Turecku určuje vzdor do té míry, že když Turecko zavelí hot, Řecko odpoví čehý: když se začalo rýsovat uskutečnění ropovodu BTC, Řecko dávalo demonstrativně přednost transportu z Novorossijsku. Když Turecko iniciovalo projekt východo-západní magistrály, novodobé Via Egnatia z albánského Durresu přes Skopje a Sofii do Istanbulu, Řecko přišlo s alternativní trasou. Dost možná vidělo v projektu, který zcela obcházel jeho území, součást strategie odříznout jej pomocí turecko-muslimského oblouku od zbytku Balkánu.¹²⁾ Dalšími zdánlivými doklady téhož byly turecké uznání Makedonie, turecko-bulharské sbližování i vojenská podpora všem třem severním řeckým sousedům.

Řecko navíc v Balkánu spatřuje svou přirozenou zájmovou sféru a usiluje o to, stát se zde regionální velmocí. Tím konkuruje turecké vizi. Řecko však dokázalo lépe zúročit své přednosti. V Turecku se stále větší oblibě těší studium balkánských dějin, ale počtem ani erudicí expertů na současný Balkán se s Řeckem zatím ani vzdáleně měřit nemůže. Řecký export a investice v balkánských zemích neustále narůstají, mimo jiné i díky tomu, že jim cestu prošlapává řada komerčních bank. V Albánii a Makedonii, zemích, které mají historické předpoklady k blízkým

vztahům s Tureckem a na které řecké veřejné mínění hledí ze všech balkánských zemí (kromě Turecka) s největším podezřením, se Řecko postupně stalo nejdůležitějším obchodním partnerem ze všech států Evropské unie. Řecko se také stalo oblíbenou destinací gastarbeiterů z Albánie, Makedonie, Bulharska a Rumunska. Turecko si v porovnání s Řeckem dosud nedokázalo vybudovat dostatečně koherentní, institucionalizovaný rámec pro ekonomickou diplomacii. Jeho přímý vliv je omezen hlavně na černomořský region, tedy na Bulharsko a Rumunsko.

Obě země si nicméně přímo nekonkurují natolik, jak se může zdát. Jestliže Řecko je hlavním advokátem přijetí balkánských zemí do Evropské unie (a své předsednictví v roce 2003 zasvětilo tomuto cíli), pak Turecko je jejich předním advokátem v Severoatlantické alianci. Přístup obou zemí k Balkánu se v principu neliší: podporují stabilitu a zachování stávajících hranic, řešení prostřednictvím multilaterální diplomacie EU, OSN a NATO, podporují regionální fóra a ekonomickou spolupráci. Vyhýbají se přímému zatažení do konfliktů, takže Řecko nebylo spojencem válčících bosenských Srbů a Turecko nestálo na straně vzbouřených makedonských Albánců. Pragmatický přístup vedl ke vzájemnému sblížování.¹³⁾ V roce 1999, kdy se vůdce kurdských povstalců v Turecku Abdullah Öcalan ukryl na řecké ambasádě v Keni, se řecko-turecké vztahy dostaly na bod mrazu, aféra však zároveň posloužila k jejich přehodnocení z obou stran. Ačkoli proces vzájemného oteplování není nezvratný, milníky, jakým je například podpis dohody o zabránění dvojího zdanění v roce 2004, stejně jako prudce rostoucí obchodní výměna či rozsah vědecké spolupráce, dovolují hledět do budoucna spíše optimisticky, třebaže skutečně citlivé otázky vzájemných vztahů jsou stále obcházeny.¹⁴⁾ Turecko však možná vědomě nesoupeří na Balkáně s Řeckem, protože v atmosféře rostoucí hospodářské spolupráce může z řecké obchodní expanze profitovat stejně, jako Řecko těží z tureckého vlivu ve Střední Asii.¹⁵⁾

Třetí obrat – muslimský svět

Smělé vize o tureckém světě od Jadranu k Velké čínské zdi s postupem let ztrácely dech, a situace při plánování americké invaze do Iráku, kdy se Turecko bránilo využití svého území jako základny pro útok mimo jiné kvůli tajným francouzským a německým hrozbám, že v takovém případě zablokují Turecku cestu

do Evropské unie, už připomínala spíše karikaturu na motivy osmanského úpadku. „Nemocným mužem na Bosporu“, jak byla od 19. století nazývána slábnoucí osmanská říše, mohly tehdejší velmoci díky jeho slabosti a množství vnitřních konfliktů snadno manipulovat pro své vlastní cíle. Zatímco v 19. století však modernizační snahy narážely na tolik překážek, že se osmanská říše propadala do stále větších zmatků, dnes se Turecko naopak vnitřně stabilizuje a ekonomicky stále roste. A zjevný neúspěch proklamovaných velkých cílů nesmí zakrývat skutečnost, že mezinárodní postavení Turecka se od pádu komunismu značně upevnilo. Na počátku bylo Turecko obklopeno skoro samými nepřáteli: Bulharskem, Řeckem, Sýrií, Irákem, Íránem, Arménií, Gruzii, Ruskem. Nepočítaje Irák, pak s výjimkou Arménie jsou vztahy s těmito zeměmi lepší.

Navíc má Turecko, které mělo po léta důvod cítit se jako sendvič mezi americkými a evropskými požadavky, přirozené východisko v posílení svých vztahů s islámskými zeměmi. Právě to znamenal pro tureckou zahraniční politiku návrat umírněných islamistů k moci v roce 2002, kteří se zasloužili o narovnání vztahů s arabským světem. Spíše než „islamizaci“ turecké zahraniční politiky je v tom však potřeba vidět vícevrstvou strategii zapojování do regionu, kam Turecko přirozeně patří. Jednak dědictví turecké kultury i dosud živý jazyk se mohou stát oporou pronikání tureckého vlivu stejně dobře v Sýrii a Iráku (a do určité míry i v Íránu) podobně jako na Balkáně, jednak Turecko sdílí některé vnitřní charakteristiky spíše s blízkovýchodními státy než se státy středoasijskými nebo balkánskými: například přílišným vlivem armády či společenskými dopady překotné urbanizace. Ve srovnání se svými blízkovýchodními sousedy je však o pořádný kus napřed.

Z prozápadně orientovaného sekulárního ostrova na Blízkém východě se Turecko postupně stává aktivním hráčem na místním poli. Turecko se v desetiletí po rozpadu Sovětského svazu namísto nereálných snů o pásmu klientských států podél ruských hranic v praxi soustředilo především na oblast Černomoří, kde může být jeho vliv znát. Je jen logické, že tuto severní dimenzi zahraniční politiky doplňuje postupně dimenze jižní. Turecko je tradičně vnímáno jako pivot na ose Východ–Západ, ale není důvodu, aby se stejně tak usadilo v klíčové poloze, spojující mimo jiné Rusko s Blízkým východem.

Vizionárske výroky politiků z počátku 90. let i emotivní prohlášení dnešních vůdců Turecka o muslimském světě jako zahraniční prioritě nelze brát jako skutečné svědectví o směřování turecké zahraniční politiky. Ve skutečnosti se ani začátkem 90. let, ani o deset let později žádný revoluční obrat nekonal. Turecko prostě od rozpadu bipolárního světa hledá svou přirozenou polohu. K Balkánu, Střední Asii i Blízkému východu měla osmanská říše do svého zániku blízko; Turecko od nich bylo po svém vzniku velmocenskou politikou odříznuto a v době studené války prakticky izolováno.

Střídání neo-osmanské, etnické či islámské nálepky v zahraničněpolitických vizích vypovídá hlavně o následujícím. Za prvé o tom, že Turecko je dnes stabilizováno více ekonomicky než politicky. Ekonomická dimenze je v podstatě tahounem zahraniční politiky, na skutečnou definici národních zájmů, včetně národní bezpečnosti, však Turecko stále ještě čeká. A za druhé, Turecko neztrácí velké ambice a chce se stát hegemonem. Nemůže-li být hegemonem na Balkáně či ve Střední Asii, chce jím být na Blízkém východě.

Filip Tesař (1969) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

tesar@iir.cz

¹⁾ Kurkcü, Ertugrul: The Crisis of the Turkish State, Middle East Report 199, 1996, s. 3.

²⁾ Çaliş, Şaban: Turkey's Balkan Policy in the Early 1990s, Turkish Studies 1/1, 2001, s. 136.

³⁾ Poulton, Hugh: The struggle for hegemony in Turkey: Turkish nationalism as a contemporary force, Journal of Southern Europe and the Balkans 1/1, 1999, s. 29.

⁴⁾ Çaliş, s. 137–142.

⁵⁾ Balci, Bayram: Fethullah Gülen's Missionary Schools in Central Asia and their Role in the Spreading of Turkism and Islam, Religion, State & Society 31/2, 2003, s. 161.

⁶⁾ Aras, Bülent: Turkey's Policy in the Former Soviet South: Assets and Options, Turkish Studies 1/1, 2000, s. 47.

⁷⁾ Aras, s. 44–45, Balci, s. 163–166.

⁸⁾ Tuncer, İdil: The Security Policies of the Russian Federation: The „Near Abroad“ and Turkey, Turkish Studies 1/2, 2000, s. 107.

⁹⁾ Tuncer, s. 109–110.

¹⁰⁾ S krátkým přerušením přes Černé moře.

¹¹⁾ Karagiannis, Emmanuel: The Turkish-Georgian partnership and the pipeline factor, Journal of Southern Europe and the Balkans 6/1, 2004, s. 15–23.

¹²⁾ Anastakis, Othon: Greece and Turkey in the Balkans: Cooperation or Rivalry?, Turkish Studies 5/1, 2004, s. 53.

¹³⁾ Anastakis, s. 58.

¹⁴⁾ Evin, Ahmet O.: The Future of Greek-Turkish Relations, Southeast European and Black Sea Studies 5/3, 2005, s. 401; Ifantis, Kostas: Greece's Turkish Dilemmas: There and Back Again..., Southeast European and Black Sea Studies 5/3, 2005, s. 386.

¹⁵⁾ Anastakis, s. 58.

Muslimská identita v Turecku: jednota, či variabilita?

Štatistiky uvádzajú, že asi 99 percent obyvateľov Turecka sú muslimovia. Popri väčšinom sunnitskom isláme hanafitského právneho smeru sú do tohto strohého

GABRIEL PIRICKÝ

čísla zahrnutí aj aleviti, ktorých počet podľa odhadov osciluje na stupnici od 10 až po 25 percent populácie krajiny. Vzťahy medzi sunnitskými muslimami a alevitmi, mimochodom plné obojstranných predsudkov, sú dôležité nielen z hľadiska vnútro politickej stability moderného Turecka, ale predstavujú zároveň detailne monitorovaný fenomén v procese prístupových rokovaní s Európskou úniou (EÚ). A tu vstupuje na scénu i požiadavka uplatnenia konfesionálnej neutrality tureckého štátu, s ktorou prichádzajú mnohé alevitské asociácie.

V posledných rokoch sa v tejto súvislosti do popredia záujmu dostáva otázka postavenia alevitov v štátnej náboženskej politike, ktorá sa premieta nielen do školských osnov, ale má tiež zásadnú úlohu v aktivitách štátneho Úradu pre náboženské záležitosti (v turečtine nazývaný *Diyanet*). Aleviti sa neraz sťažujú na to, že turecký štát uvažuje iba v sunnitských kategóriách a aplikuje asimilačnú politiku voči iným variantom muslimskej viery. Kritické hlasy alevitov voči štátnej náboženskej praxi nie je možné obchádzať, pretože tieto úzko súvisia s hodnotami pluralizmu a s právom na kultúrnu odlišnosť. Bezprostredne vypovedajú aj o tom, aký krehký je charakter tak často zdôrazňovanej sekulárnej dimenzie tureckej demokracie.

Ani sunniti, ani ší'iti, ale kto vlastne?

Definovať alevizmus je značne obtiažne už i preto, že jednotný pohľad naň neexistuje ani medzi samotnými alevitmi. Obecné síce platí, že ide o synkretické náboženstvo s prvkami islámu, šamanizmu, kresťanstva a zoroastrizmu, ale alevitov nemožno prezentovať ako homogénny kolektív a s istotou sa dá aj tvrdiť, že mnohé termíny používajú ambivalentne.¹⁾ Tureckí aleviti žili zväčša v uzavretých komunitách, v ktorých vďaka historickým skúsenostiam a traumám prevládali prvky tajnostkárstva. V dôsledku migrácie do miest však v druhej polovici 20. storočia do značnej miery opustili niekdajšiu vidi-

ecku intimitu a svoju vieru začali prežívať vo verejnom priestore veľkomierny, kde sú ich pôvodné tradície v zásade nepoužiteľné. Oslabila sa moc alevitských náboženských predstaviteľov (v turečtine *dedeler*) a poklesol význam posvätných rodov. Až donedávna sa alevitom človek musel narodiť a uvedenie outsiderov do alevizmu bolo prakticky nemožné. Dlhé obdobie to vyzeralo tak, že o budúcnosti alevizmu sa rozhoduje v početnej európskej diaspóre, hlavne v Nemecku, dnes však vystupujú čoraz iniciatívnejšie aj aleviti doma v Turecku.

Aleviti po stáročia nemali systematickú teológiu založenú na písaných či tlačených textoch, ale väčšinou sa opierali o ústnu tradíciu. Rutinizácia a „rekontextualizácia“ alevizmu však vedie v posledných desaťročiach k zásadnej zmene a niektorí alevitskí aktivisti hovoria dokonca o nutnosti zadefinovať vlastnú šar'iu. Inštitucionalizácia a štandardizácia alevizmu, ktorá sa dá chápať aj ako deviácia, má i svoje úskalía, pretože bude s veľkou pravdepodobnosťou znamenať, že sa aleviti dostanú pod štátnu kontrolu, ktorej v minulosti unikali. Fragmentácia alevitskej komunity existuje tak v rovine etnickej (Turci, Kurdi a Zazovia), ako aj v rovine ideologickej. Používanie adjektíva „alevitský“ je paradoxne stále v Turecku pomerne zriedkavé a aleviti uprednostňujú neutrálnejšiu terminológiu, v ktorej sa odvolávajú na miestnych básnikov, mystikov (Hadži Bektaš Veli, Pir Sultan

Abdal a pod.), rôzne druhy subetnickej identity alebo vlastný obradný rituál (*cem*).

Alevitský coming out

Významný segment alevitskej komunity sa v 70. rokoch minulého storočia stotožnil s ľavicovou a ultraľavicovou ideológiou, aleviti platili za oporu sekulárnych síl a ochrancov pamiatky prvého prezidenta Kemala Atatürka. Nové republikánske Turecko chápali ako antitétzu sunnitskej osmanskej ríše, pričom dodnes sú medzi alevitmi rozšírené názory, podľa ktorých Turci vďačia za víťazstvo v národnooslobodzovacej vojne 1919–1923 práve alevitom a mystickému spoločenstvu *bektášija*. Osemdesiate roky poznamenané tretím vojenským prevratom (1980) priniesli výraznú zmenu. Nárast politického islamu a pád komunizmu boli dva faktory, ktoré významne ovplyvnili „návrat“ alevitov k viere. Na jednej strane pociťovali aleviti v 80. rokoch nové ohrozenie, pretože vláda premiéra Turguta Özala presadila za podpory armády novú ideológiu, ktorá sa v mnohých ohľadoch vzdialila atatürkovskému sekularizmu. Tá sa označuje termínom turecko-islámska (sunnitská) syntéza a poslúžila ako faktor spoločenskej kontroly, ktorý sa opiera o vieru väčšinovej denominácie. Keďže sunnitský islám sa stal akýmsi zamŕzaným štátnym náboženstvom, mnohí aleviti urobili z alevitskej viery nástroj emancipácie, aby tým vyjadrili odpor

proti vlastnej marginalizácii. Podľa alevitskej narácie sú práve aleviti reprezentantmi „pravého islamu“, kdežto väčšinouví sunniti stelesňujú takzvaný „arabský, kolonizátorský a umajjovský islám“ pochýbných kvalít.

Pád komunizmu na druhej strane spôsobil oslabenie ľavicových alevitských prúdov a privodil rozčarovanie, ktoré bolo treba urýchlene vykompenzovať. V 80. rokoch 20. storočia došlo aj v Turecku k zásadnej zmene, keď uvažovanie v kategóriách spoločenských tried bolo nahradené argumentáciou v kategóriách identity. Spojenia ako „kríza identity“ a „alevitská identita“ sa začali skloňovať vo všetkých pádoch.

Medzi alevitmi dnes jestvujú dva základné prúdy. Prvý prúd nevníma alevizmus ako náboženstvo či vieroučný systém, ale ako bohatú kultúrnu tradíciu s prvkami filozofického humanizmu. Druhá skupina sa stavia proti takejto „inovácii“ alevizmu, ale nemá žiadne prostriedky, aby jej zabránila. Mnohé paralelné tradície, ktoré existujú bok po boku a často si konkurujú, spája zdôrazňovanie tradičného anatólskeho spôsobu života, akcent na folklórne aspekty alebo literárne dedičstvo. Rozličné skupiny alevitov majú vlastné predstavy ako narábať s alevitskou históriou a symbolikou. Zatiaľ čo členovia vplyvnej asociácie *Cem* napríklad hlásajú, že alevizmus je syntéza turectva a islamu, presnejšie tureckej interpretácie muslimskej viery, nadácia Pir Sultána Abdala, ktorá má blízko k mar-

xizmu, spochybňuje už i to, že by aleviti patrili k islamu.²⁾

Aleviti, ktorí sa v minulosti schádzali na kultových kolektívnych obradoch prevažne v súkromných domoch, svoje zvyklosti inovovali a dnes budujú špecializované chrámy (*cemevleri*), ktoré sa niekedy, možno trochu nadnesene, označujú za modlitebne. Sunniti však s podobnou charakteristikou zásadne nesúhlasia, čo vyjadril už v roku 2003 premiér Recep Tayyip Erdoğan, keď povedal, že „mešity sú miestom modlitby, ale *cemevleri* nie, ... sú to kultúrne centrá“. Diskusia o tom, či ide alebo nejde o modlitebné priestory, inými slovami, či ide o kultúrne alebo kultové zariadenia, pritom nie je iba akademickým sporom, pretože jej výsledok sa môže odraziť v ich právnom postavení. Až čas ukáže, nakoľko sa súčasným vládnucim kruhom podarí prekonať pretrvávajúce patriarchálne a autoritárske metódy v politike, vzdelávacom procese či medzináboženských vzťahoch, ktoré v Turecku neraz uplatňujú tak tzv. proislámske sily ako i sebaistí sekularisti.

Štátny úrad a školstvo terčom alevitskej kritiky

Úrad pre náboženské záležitosti, ktorý je podriadený od čias svojho vzniku v roku 1924 priamo predsedovi vlády, poskytuje v Turecku služby iba väčšinovým sunnitom, hoci aj pre mnohých z nich predstavuje akúsi anomáliu v štruktúrach laického štátu. Keďže desiaty článok tureckej ústavy hovorí explicitne o tom, že

štát si má udržiavať rovnaký odstup od všetkých vierovyznaní, a náboženstvo a štát majú byť od seba navyše odlúčené, aleviti proti tejto praxi protestujú a tvrdia, že „oficiálny sunnizmus“ treba vyvažovať „oficiálnym alevizmom“. Opakovane upozorňujú, že *Diyanet* poskytuje za peniaze všetkých daňových poplatníkov služby len sunnitom, a niektorí vyslovili dokonca už aj požiadavky na kompenzácie za ušlé finančné obnosy, ktoré aleviti zaplatili na daniach úradu od čias jeho vzniku pred ôsmymi desaťročiami. Niektoré skupiny alevitov sa preto dožadujú zrušenia *Diyanetu* ako zvláštnej štruktúry sunnitského islámu, iné zasa požadujú, aby bol vytvorený podobný úrad aj pre alevitských veriacich.

Ďalšou konfliktnou oblasťou je školstvo. Dnešná turecká ústava z roku 1982 v 24. článku stanoví, že predmet „náboženská kultúra a morálka“ sa na základných a stredných školách vyučuje povinne. Pretože ide výlučne o pohľady sunnitsko-muslimské, aleviti výučbové *curriculum* kritizujú ako diskrimináciu. Správa Európskej komisie z roku 2006 hovorí preto napríklad o tom, že „alevitské deti sa musia na školách zúčastňovať na povinnej náboženskej výučbe, ktorá neuznáva ich špecifiká“.³⁾

Alevitské požiadavky zvyknú byť rovnako odmietané s odôvodnením, že sú v rozpore so zákonom o ukončení činnosti mystických rádov z roku 1925, prípadne s právnou normou o jednotnom vzdelávaní z roku 1924. Tým je implicitne vyjadrené, že ich nároky by mohli našartovať trieštenie celej tureckej muslimskej komunity podľa príslušnosti k tomu-ktorému súfijskému bratstvu či náboženskému hnutiu (napríklad nurdzuovia, sülejmándžiovia, prívrženci nakšbandíje, adž-zmendíje a pod.)

Menšiny alaturka

Termín menšina (*azınlık*) sa v Turecku spája s nemuslimami žijúcimi na území republiky a Lausanneská mierová zmluva z roku 1923 hovorí v tejto súvislosti o Grékoch, Arménoch a Židoch, ale nie už o protestantoch alebo asýrskych kresťanoch. Štatutárne menšiny figurujú ako korpus, ktorý vlastne nie je súčasťou moderného tureckého národa, pretože tento sa vytvoril z dominantnej muslimskej zložky obyvateľstva, a v dokumentoch sa často označujú za cudzincov (*yabancı*). S muslimskou minoritou, a teda napríklad aj s možnosťou existencie samostatnej alevitskej konfesie, sa v tomto koncepte vôbec nepočíta, pretože muslimo-

via sú jednoducho *en bloc* predstaviteľmi „majority“. Aleviti, ktorí sú legitímnou muslimskou súčasťou národa, sa navyše ani sami nepovažujú za menšinové spoločenstvo a moderné alevitské hnutie nikdy nemalo separatistickú agendu. Naopak, jeho príslušníci sa významne podieľali aj na vytváraní autoritárskych praktík moderného tureckého štátu. I aleviti sa hlásia k zásade o „jednote a spolupatričnosti národa“ (*milli birlik ve beraberlik*), a zároveň tiež rezolútne odmietajú občasnú úvahy, ktoré akoby chceli naznačiť, že s ich príslušnosťou k tureckému národu nie je čosi v poriadku. Z času na čas sa v Turecku ozývajú hlasy, ktoré požadujú rozšíriť a aktualizovať „lausanneskú definíciu“, ale tu sa predpokladá ešte veľa plamenných diskusií, pretože v krajine existujú vplyvné kruhy, ktoré sú presvedčené, že takáto terminológia nie je ani dnes zastaraná. Politické a ideologické hľadiská, prirodzene, nemia nič na tom, že po stránke demografickej či kultúrnej reprezentujú aleviti menšinovú skupinu, podobne ako etnickí Kurdi.

Precitlivosť, s ktorou je v Turecku spojená každá diskusia o „menšinách“, sa odráža aj v prístupových rokovaniach s Európskou komisiou. Zatiaľ čo ešte v roku 2004 označovala správa EÚ alevitov za menšinu, v roku 2005 tento termín už na naliehanie samotných alevitov opustila a nahradila ho spojením „nesunnitské muslimské spoločenstvo“, neskôr aj „alevitská muslimská komunita“.

Alevizmus ako „spojenec kemalizmu“

Niektoré segmenty tureckého štátu sa obzvlášť po takzvanom virtuálnom štátnom prevrate z roku 1997, kedy armáda donútila expremiéra Necmettina Erbakana odstúpiť, v snahe ostrakizovať sunnitské islamistické kruhy opäť pohrávajú aj s myšlienkou, že alevitskú verziu islámu by bolo vhodné prezentovať ako „autentickú“ tureckú podobu muslimskej viery. Podľa tvrdého jadra kemalistov boli predstaviteľmi prapôvodného tureckého národa a viery práve aleviti, ktorí „sa usadili v Anatólii“ ešte skôr než „všetko pokazili Osmani“. Mnoho úradníkov, intelektuálov či ľavičiarov, ktorí sa cítia byť ohrození sunnitskými fundamentalistami, vidí i dnes v alevitoch „záchrannú vestu“ demokratického a laického Turecka. Preto opakovane vytvárajú a pretvárajú príbeh o ich autentickosti a autochtonnosti.

Z výskumov renomovanej Nadácie pre hospodársku a spoločenskú štúdiu v Turecku (TESEV) vyplýva, že tak ako v po-

sledných rokoch rastie religiozita tureckej populácie, vzrastá i napätie medzi sunnitskými a alevitskými skupinami.⁴⁾ Občania Turecka prikladajú náboženstvu čoraz väčší význam. Zatiaľ čo v roku 1999 sa za silne veriacich označilo len 6 percent dotazovaných Turkov, v roku 2006 to bolo 13 percent. V tom istom období sa zvýšil z 36 na 45 percent aj počet respondentov, ktorí vnímajú vlastnú identitu predovšetkým v náboženskej rovine a cítia sa byť primárne muslimami. Pre praktickú politiku je nemej dôležitý údaj, podľa ktorého v roku 1999 považovalo 25 percent odpovedajúcich za prípustné, aby politická strana formulovala svoju politiku na báze náboženstva, minulý rok sa však vyjadrilo súhlasne v tejto veci už 41 percento tureckých respondentov. Zároveň klesá počet tých, ktorí by chceli budovať Turecko na zásadách islámskeho práva (z 21 percenta na 9 percent).

Po neblahých skúsenostiach s krvavými útokmi sunnitských fundamentalistov na alevitské zhromaždenia v Sivase (1993) a Istanbule (1995) aleviti, pravdepodobne ako jediný výsek tureckého obyvateľstva, uvítali ultimátum armády v roku 1997. Nie je preto náhodou, že štátny rozpočet v roku 1998 vôbec po prvýkrát priznal rôznym alevitským nadáciám a *wakfom* značnú finančnú dotáciu. Voľebné preferencie súčasne dodnes potvrdzujú, že aleviti patria predovšetkým medzi voličov Republikánskej ľudovej strany (*CHP*), ktorú založil Kemal Atatürk, kdežto väčšinou sunniti hlasujú naopak hlavne za pravicové strany – v súčasnosti za Stranu spravodlivosti a rozvoja (*AKP*).

○

Gabriel Pirický (1965) je turkologem a arabistou a pôsobí v Ústave orientalistiky Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

piricky.gabriel@gmail.com

¹⁾ Aleviti, podobne ako ší'iti, uctieávajú popri Al-láhovi i bratranca a zaťa proroka Muhammada – Alího, odkiaľ pramení ich pomenovanie. Od sunnitov se odlišujú napríklad tým, že nedodržiavajú päť denných modlitieb, nepodnikajú púť do Mekky, ani sa počas mesiaca ramadánu nepostia. Náboženské obrady alevitov (*cem*) charakterizujú rituálne tance žien a mužov (*sema*), ale aj slávnosti spojené so snečným cyklom. Veria i v reinkarnáciu, majú blízko ku gnosticizmu a ezoterike.

²⁾ Ocak, A. Y.: *Türkler, Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim 1999.

³⁾ Turkey 2006 Progress Report. Commission of the European Communities. Brusel 2006, s. 16.

⁴⁾ Vid' Çarkoğlu, A. – Toprak, B.: *Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: Tesev 2006; porovnaj s Çarkoğlu, A. – Toprak, B.: *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: Tesev 2000.

Výzva kurdské otázky

Představa, že by se Turecko někdy v budoucnu mohlo stát členem Evropské unie, nevyvolala v uplynulých letech jenom diskuse a spory o definici evropské identity. V zemi samotné nastolila desetiletí tabuizovanou, a pouze neveřejně probíranou, otázku: Co vlastně obnáší být „Turkem“ a zda je možné akceptovat existenci i jiných etnických skupin v rámci občanské (a nikoli výlučně etnonacionální) turecké identity? ¹⁾

ERIK SIEGL

Limitovaná soft power Evropské unie

Zatímco ve vlně východního rozšiřování Evropské unie hrály otázky práv příslušníků etnických menšin jistou roli pouze u některých států (baltské země, Slovensko) a kondicionalita EU úspěšně napomohla k vyřešení či alespoň deeskalaci některých problémů, v případě Turecka i dalších zemí západního Balkánu tyto nabývají zcela zásadního významu. Současní a budoucí kandidáti na členství v čele s Tureckem v tomto ohledu představují skutečné „hard cases“ a výzvu pro formulaci vhodné politiky ze strany Unie, i s ohledem na nejednotný přístup členských zemí (například Francie a Řecko neuznávají existenci autochtonních etnických menšin na svém území).

Vývoj před i po zahájení přístupových jednání s Ankarou v říjnu 2005 zatím ukazuje, že deficity Turecka při naplňování tzv. kodaňských kritérií jsou právě v tomto ohledu nejzřetelnější a moderující schopnost Evropské unie nejvíce omezená. Nejsložitější a doslova nejvýbušnější z menšinových otázek Turecka nepochybně představuje postavení minimálně patnácti milionů Kurdů. Jak uvedl bývalý turecký premiér Mesut Yılmaz, turecká cesta do Bruselu vede přes Diyarbakir a převážně kurdské oblasti na jihovýchodě země. Na naléhavosti situace Kurdů v Turecku nabývá i z důvodu, že v sousedním Iráku žijí Kurdové fakticky jako politický národ „pod vlastní vlajkou“.

Tradiční přístup k menšinám

K lepšímu pochopení oficiálního tureckého pohledu na menšinové otázky je potřeba zajít do historie. V zemi jsou dnes oficiálně uznávány pouze tři minority, definované výlučně na náboženském záklá-

dě: ortodoxní Řekové, Arméni a Židé, které jsou uvedené v mírové smlouvě z Lausanne (1923). Ta je základním mezinárodněprávním dokumentem, potvrzujícím založení nového tureckého státu na troskách osmanského impéria a stanovuje Turecku explicitní závazek ochrany práv příslušníků těchto komunit. Tyto tzv. „lausannské“ menšiny již v osmanském období disponovaly značnou náboženskou a samosprávnou autonomií v rámci systému tzv. milletů. Všichni muslimové bez rozdílu byli naproti tomu osmanským státem považováni za vyznavače ortodoxní sunny (jediné oficiální a tolerované

větve islámu v říši) a nebyla jim přiznána žádná autonomie či kolektivní identita. Tento přístup byl navzdory velmi důrazně prosazované laicizaci společnosti ve 20. a 30. letech minulého století důsledně převzat i novou republikou, jejímž ústředním ideologickým dogmatem se stala doktrína na etnickém základě nedělitelného tureckého národa, vyznávajícího státem kontrolovaný a regulovaný sunnitský islám. Skutečnost, že v raném období bojovala Atatürkova republika proti anekčním nárokům velmocí, podporujících fragmentaci Anatólie prostřednictvím autonomie pro Kurdy a uspokojení nároků Řeků a Arménů, se odráží v hloubce precitlivělosti, s jakou je v Turecku tradičně přistupováno k otázce uznání pouhé existence etnických menšin.

Omezené reformy versus „hluboký stát“

Na uvedeném tradičním přístupu zásadně nic nezměnil ani přístupový proces. Naopak označení muslimských Kurdů a Alevitů za „menšiny“ a požadavek přiznání jistých kolektivních práv ze strany Evropské unie je velkou částí tureckého establishmentu vnímáno jako hrozba pro výlučnou dominanci nacionální turecko-sunnitské identity. Podle náčelníka Generálního štábu turecké armády Yasara Büyükanita by dokonce splnění požadavků

Bruselu na respektování práv „vymyšlených“ menšin vedlo k dramatickému růstu nacionalismu a mohlo vést k dezintegraci země.²⁾ Společně s většinou politických stran vnímá kurdskou otázku výlučně jako problém boje proti terorismu *Strany kurdských pracujících* (PKK) a jejich nástupnických organizací (PKK/KONGRA-GEL) a ekonomicko-sociálního zaostávání jihovýchodu země.

Vládnoucí *Strana spravedlnosti a pokroku* (AKP) zvolila po roce 2002 poněkud racionálnější a smířlivější přístup. Premiér Erdoğan veřejně mluví o „Kurdech“ a uznává existenci „kurdské otázky“ jako politického problému, za což byl obviněn z benevolence vůči terorismu. Běžný život v převážně kurdských oblastech se po nástupu AKP k moci dále normalizoval v důsledku postupného rušení výjimečného stavu v jednotlivých provinciích. Vláda schválila zákon na odškodnění a podporu návratu uprchlíků vyhnaných z venkovských oblastí v důsledku bojů armády a PKK. Ačkoli se zákon vztahuje pouze na utrpené materiální škody, uznává přesto nepřímou spoluodpovědnost státu za jejich současnou situaci.³⁾ V reakci na požadavky Bruselu byl také schválen zákon, jenž poprvé v dějinách Turecka legalizuje rozhlasové a televizní vysílání v menšinových jazycích a také jejich veřejnou výuku na soukromých školách. Vzhledem k jeho restriktivnosti je nicméně právem kritiky označován za nedostatečný a poněkud „alibistické“ opatření. Formálně sice vyhověl požadavku Evropské unie na zrušení zákazu vysílání jako takového, náplň a praktickou možnost vysílání v menšinovém jazyce však výrazně omezují velmi striktní časová a obsahová omezení a další byrokratické překážky.⁴⁾ Legislativně rovněž připuštěná možnost výuky kurdštiny a dalších menšinových jazyků v nestátních institucích je díky šikaně místních úřadů při povolovacím řízení omezena na několik málo soukromých kurzů. Navzdory některým pozitivním dílčím reformám a celkovému zlepšení situace v převážně kurdských oblastech nevytvořila vláda za uplynulých pět let specifický koncept řešení kurdského problému a neprosadila rozšíření jazykových a kulturních práv Kurdů, jež by se blížilo standardům Rady Evropy a OBSE.

Několik kauz z nedávné doby také potvrzuje, že i uvedené dílčí a omezené pozitivní kroky vlády v oblasti zlepšení situace menšin jsou relativizovány ze strany dalších center moci v tureckém státě. Část justičních orgánů nadále velmi aktivně uplatňuje paragraf č. 301

trestního řádu „o urážce turectví“ a paragraf č. 312, postihující „podněcování etnické a náboženské nesnášenlivosti“, které jsou díky své obecné formulaci a pružnosti použitelné proti jakýmkoli projevům odlišné etnické identity či kritických názorů na situaci v zemi. K mediálně nejznámějším patří obvinění a odsouzení arménského novináře Hrant Dinka či stíhání Baskina Orana, autora zprávy o problematice menšinových práv. Známy profesor sociologie v rozporu s ústavou doporučil vládní komisi pro lidská práva respektovat „subidentitu“ v rámci státní turecké identity, kterou navrhl definovat jako příslušnost k územnímu celku (*Türkiyeli*), a nikoliv tureckému etniku jako takovému (*Türk*), označenou za „subidentitu“.⁵⁾ I když na rozdíl od minulosti většina obvinění nekončí vězením, vlekoucí se soudní procesy představují finančně, profesně a lidsky namáhavou záležitost, kterou má málokdo chuť ještě jednou opakovat. Obvinění Hrant Dinka a doprovodná kampaň nacionalistických médií byly jistou předehrou jeho zavraždění nacionalistickým radikálem v lednu tohoto roku (s dosud nevyjasněnou otázkou zapojení příslušníků bezpečnostních složek).

Turecko tak prochází rozporuplným vývojem, kdy dílčí a dost omezené reformní kroky vlády a stále aktivnější inte-

lektuální diskuse o tabuizovaných tématech jsou kontrovány a sabotovány ze strany části justice, bezpečnostních složek a veřejně působících „občanských“ sdružení s demonstrováním odporem vůči erozi tradičních ideologických dogmat. Zřetelná aktivizace nacionalistických nálad v zemi souvisí s posílením teroristických aktivit PKK a americkou invazí do sousedního Iráku, která posílila samostatnost místních Kurdů, ale také s detabuizací některých historických otázek, jako masakry na Arménech v době první světové války. Tento nacionalismus nabývá zřetelně protizápadního zabarvení, demonstrován v produkci konspirativních knižních a filmových hitů jako například i v Evropě diskutované „*Údolí vlků*“. Přístup některých zemí Evropské unie k turecké kandidatuře oslabení těchto nálad zrovna nenahrává. Vzhledem k výsledku červencových parlamentních voleb však není zcela na místě mluvit o novém „nacionalistickém boomu“.

Výhled po volbách

I přes omezený pokrok v uznání jazykových a kulturních práv kurdské menšiny a defenzivní jednání v některých citlivých kauzách (kauza Oran a zejména bombový útok v Şemdimli) dosáhla vládní AKP v červencových parlamentních volbách historického úspěchu i na jihových-

chodě země. V převážně kurdských oblastech získala rekordní 54 procenta hlasů (dvojnásobek oproti roku 2002) a porazila tak kurdsky nacionální *Stranu demokratické společnosti* (DTP). Specificky v soupeření s DTP o přízeň kurdského obyvatelstva bylo důležité, že AKP se projevila jako síla schopná se postavit vlivu a požadavkům armády, kterou je možno označit za hlavního poraženého voleb.⁶⁾ Jako konzervativně orientované straně moci se jí také podařilo získat silnou podporu tradičních klanových vůdců v stále značně patriarchální kurdské společnosti. Pozitivní z hlediska vyhlídek na další posun v řešení otázek menšinových práv je skutečnost, že politické strany profilující se především kritikou vlády z nacionalistických pozic (*Republikánská lidová strana* – CHP a ultranacionalistická *Strana národního hnutí* – MHP) nezískaly nijak zásadní voličskou podporu.

Vedle zdůrazňování hrozby údajné „islamizace“ společnosti tematizovaly ve volební kampani především „nerozhodnost“ vlády v boji proti terorismu, konkrétně zásahu proti PKK v severním Iráku, který požaduje armáda. Nelze zpochybňovat vážné ohrožení bezpečnosti, které představuje z příhraničního pohoří Kandil operující PKK.⁷⁾ Větší vojenská intervence turecké armády by ale pravděpodobně v těžce přístupném terénu hor severního Iráku nedosáhla úspěchu a vedla ke konfliktu s iráckými Kurdy, kteří odmítají cizí intervenci na svém území (mj. i z obavy, že jejím dalším cílem či důsledkem by mohla být také destabilizace jejich politického celku a ovlivnění budoucího statusu na ropu bohatého Kirkúku). Rozsáhlá turecká intervence by také zcela jistě vedla k přerušení přístupových jednání s Evropskou unií a roztržce se Spojenými státy, pro něž iráckí Kurdové představují jediné silné a spolehlivé spojence v zemi. Armádou vyvolaná otevřená diskuse o intervenci nicméně zřejmě politicky docílila toho, že USA vážněji berou turecký pocit ohrožení a v zájmu zabránění širší destabilizace severu Iráku pravděpodobně posílí svou angažovanost proti PKK.

Podobné kontroverze jako diskuse o zásahu v severním Iráku bude dále v nově zvoleném parlamentu vyvolávat přítomnost malé frakce dvaceti poslanců prokurdské *Strany demokratické společnosti* (DTP). Pozdvižení již vyvolaly předvolební výroky léta vězněné kurdské aktivistky Leyly Zany, která se vyslovila za požadavek územní autonomie „Kur-

distánu“ jako alternativy ozbrojeného boje a separace. Podobně jako na Balkáně devadesátých let jsou však obdobná teritoriálně koncipovaná řešení slepou uličkou. Podle prvních reakcí na tento návrh mezi kurdskými poslanci zatím převládá zdrženlivost a snaha zbytečně neprovokovat případné další ústupky ze strany vlády.

Příštích pět let ukáže, zda v samotné vládní straně AKP existuje dostatečná vůle k nové reformní iniciativě právě v kurdské otázce a posílení práv příslušníků etnických a náboženských menšin obecně. Je také otázkou, zda při své obecně zdrženlivé rozpočtové politice bude ochotna více investovat do ekonomického rozvoje zaostalých kurdských oblastí, navíc, když jsou na komunální úrovni řízeny politiky konkurenční DTP. Bez zlepšení ekonomické situace na jihovýchodě země by ani případné další dílčí posílení jazykových a kulturních práv nemuselo oslabit frustraci a vliv PKK mezi kurdskou mládeží, jež byla dostatečně demonstrována při násilných nepokojích v Diyarbakiru na jaře loňského roku. Není asi příliš reálné očekávat rychlé a výrazné změny, pokračující návrat k normalitě navíc mohou zamezit akce *Straně kurdských pracujících* na jedné a excesy „hlubokého státu“ na straně druhé.

Erik Siegl (1977) je zaměstnancem Ministerstva zahraničních věcí ČR.

erik_siegl@hotmail.com

¹⁾ Text vyjadřuje výlučně osobní názory autora, nikoliv jeho zaměstnavatele MZV ČR.

²⁾ Projev Y. Büyükanita na tiskové konferenci Generálního štábu turecké armády, 12. dubna 2007.

³⁾ Jedná se o „*Zákon o kompenzaci škod způsobených v důsledku terorismu a boje proti němu*“. Podrobněji k jeho implementaci viz studii nadace TESEV „*Overcoming a legacy of mistrust: Towards reconciliation between the state and the displaced*“, Geneva 2006.

⁴⁾ Televizní vysílání je omezeno na 45 minut denně a maximálně 4 hodiny týdně (rozhlasové na 5 hodin týdně). Vysílaný pořad je zákonem obsahově limitován na vysílání zpráv, hudby a pořadů prezentujících „tradiční kulturu“. Musí být opatřen titulky a na konci pořadu shrnutím v turečtině, nesmí být určen pro děti a mládež či sloužit k výuce menšinového jazyka.

⁵⁾ Ke kauze B. Orana viz jeho interview „*Národní stát je založen na asimilaci*“, *Gündem* 22. 12. 2005.

⁶⁾ Pohled autora na vyhrocení konfliktu AKP s armádou a kemalistickým establishmentem viz E. Siegl: „*Islám a Kulturkampf po turecku*“, Příloha „*Orientace*“ *Lidových novin*, 21. července 2007.

⁷⁾ Od počátku roku, kdy došlo k oživení aktivit PKK, bylo měsíčně zabito v průměru asi 10 příslušníků bezpečnostních složek a v Ankaře proveden ničivý teroristický útok. Jednalo se převážně o útoky pomocí nástražných výbušných systémů, což naznačuje jistou „iráckou inspiraci“ pro teroristické metody kurdské guerilly.

Stane-li se Turecko členským státem Evropské unie, stane se též její druhou nejlidnatější zemí a šestou největší ekonomikou. Z globálního pohledu je Turecko osmnáctou největší ekonomikou světa, přičemž například nejnovější státy Evropské unie Bulharsko a Rumunsko zaujímají 67. a 42. místo. Česká republika se pohupuje „těsně před nimi“ na 41. místě.¹⁾ Není divu, že je tureckému hospodářství přikládán podstatný význam, neboť tempo, kterým turecká ekonomika v posledních letech roste, znatelně ovlivňuje nejen evropské, ale i světové trhy.

Téměř „mytický“ pojem „tureckého hospodářství“, za něž se dříve považovala nevyspělá, až zaostalá a reformy postrádající feudální struktura osmanské říše, je minulostí. „Turecké hospodářství“ v dnešním smyslu je třeba přehodnotit a vnímat ho jako prudce posilující tržní ekonomiku s vysokým potenciálem budoucího rozvoje.

Co všechno dala turecká ekonomika světu a jaké jsou typické turecké výrobky? Turecký med, rozinky sultánky, turecká káva a turecký čaj, slovo jogurt je tureckého původu (turecky yogurt), dále turecký záchod, turecké lázně a nebo turecký sed, Mozart zkomponoval Turecký pochod a v neposlední řadě se ujal i zmíněvaný pojem „turecké hospodářství“, na jehož současný význam se podíváme podrobněji.

Turecká ekonomika versus ekonomika evropská

V posledních letech se Turecko řadí mezi nejrychleji rostoucí ekonomiky světa. Turecké hospodářství od roku 2001 nepřetržitě posiluje a obdobný trend se očekává i v nadcházejících letech. Reálný růst hrubého domácího produktu (HDP) dosáhl 6,1 procenta v roce 2006, což ve srovnání s průměrem Evropské unie (EU) činí více než dvojnásobek (viz tab. 1).

Za posledních pár let prošlo Turecko mnohem větším a rozsáhlejším počtem politických i ekonomických reforem než za několik posledních desetiletí. Navzdory reformnímu procesu, ozdravování ekonomiky a přibližování legislativy evropskému vzoru, nelze dnes ještě tureckou ekonomiku z dlouhodobého pohledu po-

„Turecký pochod“ za lepšími časy

važovat za plně stabilní. Růst tureckého hospodářství je do značné míry závislý na miliardových půjčkách od Mezinárodního měnového fondu (MMF) a Světové banky, což potvrzuje i poměr zadluženosti veřejných financí k HDP ve výši 70 procent. MMF hraje poměrně důležitou roli v hospodářských rozhodnutích turecké vlády. Hlídá tureckou fiskální disciplínu, realizaci reformu a další půjčky podmiňuje prioritami při realizaci vládních reformních programů v řadě ob-

ZUZANA STUDNIČNÁ

sazby, relativně nízké zdanění, poměrně rozsáhlá privatizace a nastartované tempo probíhajících reformu.

Životní úroveň Turků

Z předcházejících slov by se mohlo zdát, že tak, jak se daří turecké ekonomice, daří se i tureckému obyvatelstvu. Roste bohatství Turků stejným tempem, ja-

Tabulka 1

Reálný růst HDP	2005	2006	2007	2008
Turecko	7,6	6,1	4,9 ^(f)	5,9 ^(f)
EU 27	1,8	3,0	2,9 ^(f)	2,7 ^(f)

^(f) prognóza

Zdroj: Eurostat

Tabulka 2

HDP / obyv. (PPS)	2005	2006	2007	2008
Turecko	27,5	28,3 ^(f)	28,2 ^(f)	28,7 ^(f)
ČR	73,5	75,9 ^(f)	77,4 ^(f)	79,2 ^(f)
EU 25	100,0	100,0	100,0	100,0
EU 27	96,1	96,2	94,1 ^(f)	92,3 ^(f)
Bulharsko	33,6	35,7	36,3 ^(f)	37,8 ^(f)
Rumunsko	34,1	36,3 ^(f)	37,5 ^(f)	39,0 ^(f)

^(f) prognóza

Zdroj: Eurostat

lastí. V rámci zájmu o co největší příliv zahraničních investic se Turecko snaží o dosažení co nejpříznivějšího prostředí pro zahraniční kapitál. V roce 2005 se umístilo na 22. místě na světě v objemu přímých zahraničních investic. Hlavními důvody, proč je Turecko pro investory atraktivní, je nejen dynamický růst ekonomiky, ale především vysoké úrokové

Tabulka 3

	Podíl na populaci	Podíl na HDP	HDP per capita (TR=100)
Východ	37 %	22 %	60 %
Západ	63 %	78 %	123 %

Zdroj: Issue Arising from Turkey's membership perspective 2004

TURECKO NA KŘÍŽOVATCE

kým roste ekonomika země? Poměr souhrnné produkce země k celkovému počtu obyvatelstva dosahuje v Turecku mnohem menších hodnot než v Evropské unii. Výše HDP na jednoho obyvatele je necelých 30 procent průměru EU 25 (viz tab. 2). Právě podle vývoje tohoto ukazatele lze zjednodušeně usuzovat, jak se turecká ekonomika reálně přibližuje k unijní a jak si stojí životní standard tureckého obyvatelstva ve srovnání s Evropou.

Bulharsko a Rumunsko, dva nejnovější státy Evropské unie, zaujímají v tomto žebříčku zhruba o pět procent vyšší příčku. Nízký hrubý domácí produkt na obyvatele těchto dvou zemí je patrný ze sníženého průměru EU 27 ve srovnání s průměrem EU 25. Přistoupením Bulharska a Rumunska se průměrná životní úroveň Unie snížila o zhruba 6 procent. V případě začlenění Turecka je očekávaný pokles odhadován na 9 procent, což je srovnatelné s poklesem, který EU zaznamenala v roce 2004, kdy do ní vstoupilo 10 států včetně České republiky.

Bohatý Izmir, chudý Van

Palčivým problémem Turecka je rozdělení země na „bohatý západ“ a „chudý východ“. Z ekonomického pohledu jde o to, že téměř 80 procent celkové produkce je vytvářeno v západní části, čímž se Turecko jednoznačně stává zemí s největšími regionálními disproporcemi v Evropě (viz tab. 3). I přes poměrně značnou podporu ze strany Evropské unie v rámci regionálních a strukturálních programů se nijak výrazně nedaří tento jev zmírnit. V nejbohatší části Turecka dosahuje hrubý domácí produkt na obyvatele více než 150 procent tureckého průměru, zatímco nejchudší část vykazuje necelých 30 procent průměru (viz tab. 3).

S existujícími regionálními disproporcemi souvisí i vysoká urbanizace a především nadměrný odliv ekonomicky aktivní pracovní síly z východu země do západo-tureckých aglomerací. Protože východ země je charakteristický vysokým podílem zaměstnanosti v zemědělském sekto-

TURECKO NA KŘÍŽOVATCE

ru, dochází v posledních letech ke snižování zaměstnaných v zemědělství. Jde o pracovníky, kteří odcházejí z venkova do měst a snaží se uplatnit v průmyslové výrobě, obchodu či ve službách všeho druhu. Přestože od roku 1995 do roku 2005 klesl podíl zaměstnaných v zemědělství o 15 procent, je zaměstnanost v tomto sektoru stále vysoká (okolo 30 procent), přičemž podíl zemědělství na celkovém HDP je pouze 11 procent. V Evropě pracuje v zemědělském sektoru necelých pět procent ekonomicky aktivních, zatímco v Turecku teprve bude muset nastat masivnější přesun pracovní síly do průmyslu a služeb, aby byla dokončena transformace pracovního trhu. Problémem tureckého zemědělství však není pouze fakt, že zaměstnává ve srovnání s evropským průměrem příliš mnoho pracovní síly. Daleko závažnější je jeho rozdrobenost, nízká výnosnost, nízká rentabilita, zaostalost a extenzita. Většina tureckých farem má malou výměru a zastaralá technika či převážně ruční obdělávání nedovolují vyšší výnosy. K tomu, aby se turecký agrární sektor přiblížil evropskému vzoru, je zapotřebí nejen snížení počtu zaměstnaných, ale i snížení celkového počtu farem, a především modernizace technologií, a s tím spojené zvýšení hektarové výnosnosti a produktivity práce.

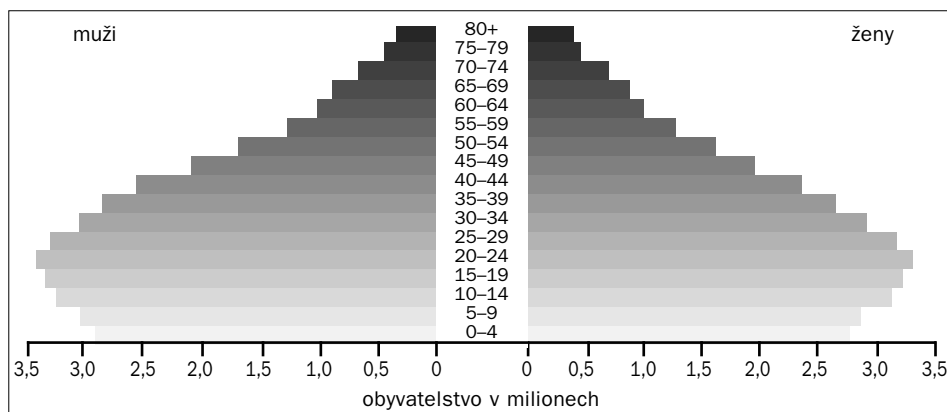
Pět milionů nezaměstnaných Turků

V posledních letech se míra nezaměstnanosti pohybuje mezi osmi až jedenácti procenty, přičemž mezi mladými absolventy dosahuje až 20 procent. Ještě varovnější je ukazatel dlouhodobé nezaměstnanosti, který uvádí počet až o polo-

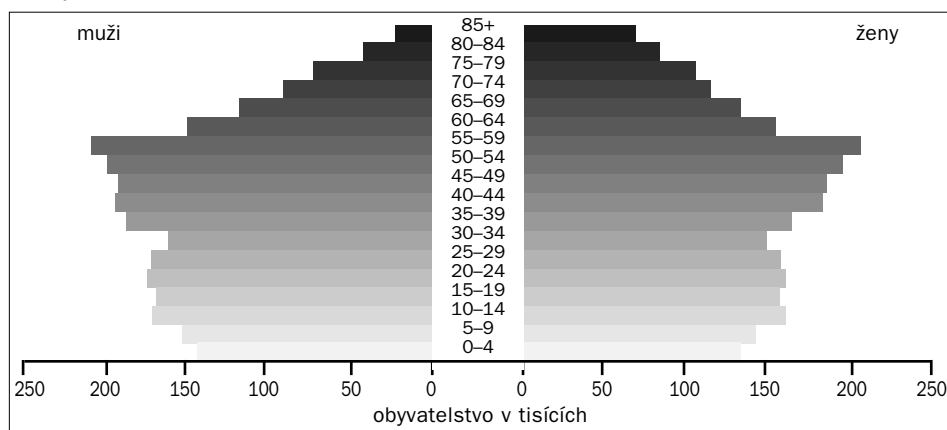
vinu nižší. V přepočtu na obyvatele zjistíme, že při desetiprocentní míře nezaměstnanosti je pět milionů Turků bez práce a z toho jeden a půl milionu dlouhodobě. To vše navzdory silnému ekonomickému růstu. Za jednu z příčin lze

považovat nefunkční aktivní politiku zaměstnanosti a vysoké nemzdové náklady na pracovní sílu, vedoucí k velmi omezené tvorbě nových pracovních míst. Ve skutečnosti je však lidí bez práce více, a to z několika důvodů. Státní podpora v nezaměstnanosti je v Turecku v porovnání s Evropskou unií velmi nízká. V podstatě lze říci, že nezaměstnaný od státu nedostává téměř nic. Stejně tak během nemoci či na mateřské dovolené jsou Turci odkázáni především na vlastní úspory či finanční pomoc rodiny a příbuzných. Vysoká individuální zodpovědnost v kombinaci s nízkou sociální podporou vede k tomu, že řada Turků se při ztrátě zaměstnání neregistruje na úřadu práce. Snaží se uživit „vlastní cestou“, protože nabídka pracovních úřadů není valná a nová pracovní místa stěží přibývají. Celková oficiální zaměstnanost se pohybuje pouze okolo 45 procent, což je o 20 procent méně než průměrně v Evropské unii. Zaměstnanost žen v Turecku dosahuje necelých 25 procent, zatímco průměr EU činí 57 procent.

Graf 1 Turecko 2006

Graf 2 Finsko 2006

Zdroj grafu 1 a 2: U. S. Census Bureau, International Data Base.

Průměrný Turek = mladý Turek

Turecké obyvatelstvo je velmi mladé. Padesát procent populace je mladší 26 let, a 80 procent obyvatel je dokonce mladší než 45 let. V Evropě je věková pyramida opačná – polovina populace je starší než 45 let. Mladší věkové skupiny jsou ve srovnání s Tureckem méně početné a například věkové skupiny 50 až 64 let a 65 let a více jsou pro zajímavost ve Finsku, ale i v České republice a dalších zemích Evropské unie dvojnásobně početnější než v Turecku. Průměrný roční přírůstek obyvatelstva je v Turecku 1,06 procenta, což při 73miliónové populaci znamená, že Turků přibývá téměř 800 tisíc ročně. I to by měl být pro tureckou vládu motiv k zodpovědnějšímu přístupu k tvorbě nových pracovních míst a péči o pracovní trh.

Přibližování se k Evropě

Od konce roku 2005 se mezi Tureckem a Evropskou unií vyjednává o možném vstupu země do Unie. Předvstupní rozhovory jsou založeny na *acquis communautaire*, včetně ustanovení o Hospodářské a měnové unii (HMU). Členem HMU by se Turecko stalo zároveň se vstupem do EU, byť by v té době ještě nepřijalo jednotnou měnu euro. Turecko jako kandidátská země se tedy připravuje nejen na budoucí členství v Evropské unii, ale i na případné budoucí členství v eurozóně. Především dodržování tzv. konvergenčních kritérií má zajistit, aby hospodářský rozvoj v rámci HMU byl vyvážený a nezpůsobil vznik jakéhokoli napětí mezi členskými státy. V případě Turecka je kromě nominální konvergence velmi podstatný vývoj reálných ukazatelů, jež vypovídají o reálném fungování tureckého hospodářství, o životní úrovni země a o přibližování se k evropské úrovni.

Hlavním motivem Turků pro členství v Evropské unii je vidina „lepších časů“. Slibují si od toho vyšší mzdy, kratší pracovní týden, lepší sociální zabezpečení, snadnější cestování do zahraničí, a především Turci očekávají znatelný růst životní úrovně. Právě s tou je spojena reálná konvergence, která by v předvstupním období měla být prioritou, protože čím více se bude úroveň turecké ekonomiky blížit k unijní, tím bezproblémovější bude vstup Turecka do Evropské unie, alespoň po ekonomické stránce.

Zuzana Studničná (1978) je doktorandkou na VŠE, obor Evropská studia. Specializuje se na rozšiřování Evropské unie se zaměřením na turecko-unijní vztahy.

¹⁾ Seznam států podle hrubého domácího produktu (HDP), Mezinárodní měnový fond, 2005.

Nová dynamika turecké zahraniční politiky

Klasická zahraniční politika Turecka byla formována především členstvím země v Severoatlantické alianci, zatímco nyní má hned několik tváří. Dnes leží ohniska turecké zahraniční politiky především ve vztazích k sousedům: patří sem otázka nezávislého Kurdistanu na území severního Iráku, vztahy s řeckou částí Kypru, arménská otázka či role turecké diplomacie ve vztazích s Íránem. Ve všech těchto oblastech existuje značný potenciál, že Turecko posílí svou roli mostu mezi Východem a Západem, mezi zeměmi s křesťanskou a islámskou tradicí a zviditelní svůj význam v regionu.

LUCIE TUNKROVÁ

Všude, kde se nabízejí potenciální zisky, se nelze vyhnout ani možným rizikům. Pokud turecká diplomacie nebude schopna uhrát všechny tyto karty, může poškodit svou mezinárodněpolitickou pověst do takové míry, že je jako nastupující regionální velmoc odmítnou jak země na východ, tak i na západ od jeho hranic. S vyhlídkou dvou důležitých voleb v průběhu roku 2007 se navíc otázka vztahů se sousedy mohla dostat do velmi politické roviny. Vláda v čele s Recepem Tayyipem Erdoganem se pouštěla na tenký led, který mohl, ale nemusel vydržet tlaky opozice, veřejného mínění a vládě nepřilíš nakloněných médií.

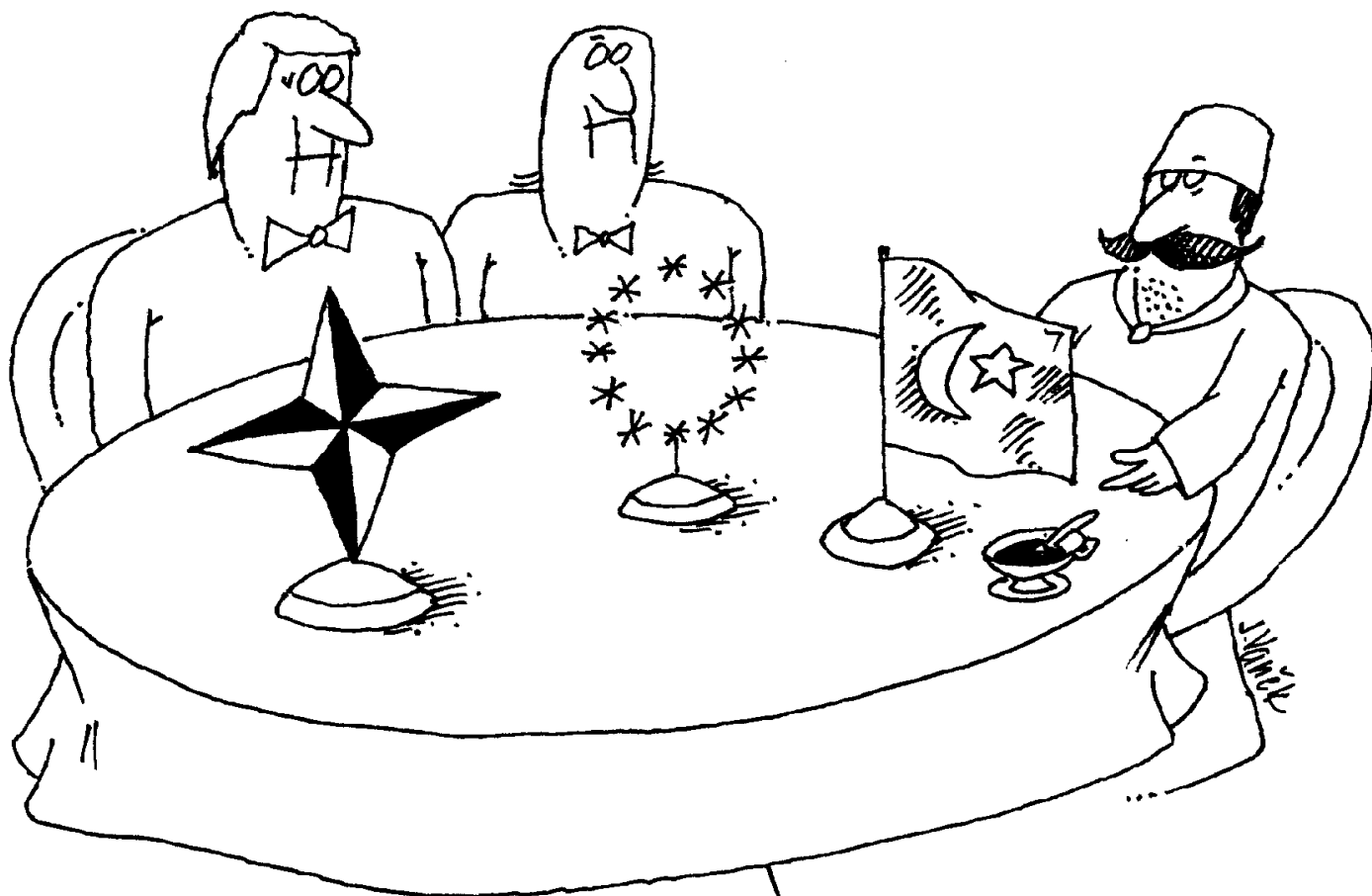
Stále živá kurdská otázka

Problém nezávislého Kurdistanu v severním Iráku patří v posledních měsících mezi jednu z nejpálčivějších otázek turecké zahraniční politiky a je přímo spojen s aktivitami Kurdské strany pracujících (Partiya Karkerên Kurdistan, PKK), která je v Turecku, ale také například v Evropské unii a ve Spojených státech na seznamu teroristických organizací. PKK, jejímž cílem je vznik nezávislého Kurdistanu odtržením území obývaných kurdskou většinou v Iráku, Íránu, Sýrii a Turecku, obnovila útoky na turecké cíle vedené z území severního Iráku kontrolované kurdskou regionální vládou v čele s Masúdem Barzáním. Přes opakované výzvy, aby kurdské a americké síly zabránily těmto útokům, se nepodařilo přesvědčit představitele kurdské enklávy v severním Iráku a americké vojenské či-

nitele o nutnosti vojenské akce většího rozsahu, která by rozbila tábory PKK v této oblasti.

Představa nezávislého Kurdistanu je přímo spojena s hrozbami PKK. Centrem současné debaty je také postavení města Kirkúk velmi bohatého na ropu, jehož obyvatelstvo je kurdského, arabského, arménské, tureckého a asyrského původu. V tureckém tisku se objevily zprávy, že dochází k přesídlování Kurdů do Kirkúku s cílem ovlivnit výsledky referenda o jeho budoucím postavení plánovaného na letošní rok. Více Kurdů ve městě zvyšuje možnost připojení Kirkúku ke Kurdistanu, což dle turecké vlády ohrožuje práva tureckého obyvatelstva ve městě, jehož ochráncem se Turecko cítí být a jehož práva jsou podle Ankary Kurdy potlačována. Přičlenění Kirkúku by navíc ekonomicky významně posílilo nově vznikající polonezávislý Kurdistan a poskytl by hospodářskou základnu pro vznik zcela nezávislého Kurdistanu, pokud by se Irák rozpadl. Nezávislého Kurdistanu se Turecko obává nejen jako hrozby rostoucích požadavků Kurdů žijících na tureckém území, ale také základny pro další aktivity PKK.

V únoru se proto výrazně oživily aktivity turecké diplomacie v otázce severního Iráku. Velitel tureckého generálního štábu Yasar Büyükanit požadoval při návštěvě Washingtonu v polovině února 2007 společnou akci jednotek Spojených států, Turecka a Iráku proti PKK. Přibližně ve stejné době se sešel turecký premiér Erdogan a ministr zahraničí Abdul-

lah Gül s iráckým viceprezidentem Adilem Abdilem Mahdíem. Turecká delegace požadovala nejen řešení bezpečnostní situace, ale také odložení referenda o statu Kirkúku. Podle Erdogana přijetí irácké ústavy nevedlo k nastolení stabilní bezpečnostní situace v Kirkúku a referendum by se mělo odročit. Lze proto říci, že v této situaci můžeme vyjádření Barzáního, že irácký Kurdistan nebude nezávislou zemí, považovat za úspěch turecké diplomacie.

Americká diplomacie tlačí na Turecko, aby se celou situaci snažilo řešit v úzké spolupráci s Bagdádem a Kurdsou regionální vládou. Při současném stavu věcí v Iráku je však těžké hodnotit, zda se americká administrativa snaží skutečně najít co nejlepší řešení situace, jehož je částečně viníkem, nebo se snaží diplomaticky přesunout celou otázku na Turecko.¹⁾ Velkou kontroverzi vyvolal červnový přelet amerických stíhaček nad tureckým územím blízko iráckých hranic, který americká správa označila za omyl, ale turecká média a opoziční politici považovali za varovný signál Turecku. Američané podle nich chtěli varovat tureckou vládu i armádu před vojenským zásahem.

V celé nastalé situaci nelze než souhlasit s Richardem Holbrookem, že Turecko i Kurdistan se potřebují – Kurdistan by měl sloužit jako nárazníková zóna mezi nestabilním Irákem a Tureckem a Turecko by se mělo stát ochráncem Kurdistanu.²⁾ Pokud se turecké politické elitě podaří takovou roli získat a přesvědčit o její správnosti i turecké voliče, posílí tak nejen bezpečnost své jihovýchodní hranice, ale také svou roli regionální velmoci a svou důvěryhodnost v regionu. Také pro irácké Kurdy by bylo úsilí o podporu ze strany Turecka krokem správným směrem. Přestože v této chvíli zažívají euforii vítězství nad Saddámovým režimem v Iráku, po odchodu USA a jednotek NATO by se jejich situace mohla opět výrazně zhoršit, podobně jako se tomu stalo po první válce v Perském zálivu. Již dnes se stabilita kurdské autonomní oblasti zdá ohroženější, než tomu bylo před několika měsíci. Ochrana Turecka by proto mohla iráckým Kurdům sloužit jako záruka budoucího rozvoje iráckého Kurdistanu. Není pochyb, že propagace a aktivní budování dobrých vztahů mezi Ankarou

a Kurdistanem je v zájmu obou stran, a tím i celého mezinárodního společenství. Je však otázkou, zda budou obě strany dostatečně prozíravé a moudré, aby tuto šanci včas rozpoznaly a aby měly dostatek politické vůle ji i prosadit.

Turecko-kyperský spor o ropu

Další významnou dimenzí turecké zahraniční politiky je otázka Kypru. V lednu došlo ke zvýšení napětí mezi Tureckem a Kyprem ohledně plánu na těžbu ropy a zemního plynu ve východním Středomoří, ke kterému došlo po podpisu smlouvy mezi řeckým Kyprem a Libanem o vymezení podmorské hranice ze 17. ledna 2007. Tento krok by usnadnil těžbu, jejíž odhadovaná hodnota pro Kypr dosahuje 400 miliard dolarů.³⁾ Podobná smlouva byla podepsána v minulém roce s Egyptem.⁴⁾ Ankara i turecká část ostrova tento krok odsoudily, protože Kypr podepisuje smlouvy, které se vztahují na celý ostrov, bez konzultace turecké administrativy. Podle Ankary i Nikósie tak řecký Kypr narušuje práva obyvatel severního Kypru.

Otázka Kypru je pro tureckou veřejnost velmi citlivým tématem.⁵⁾ V reakci na poslední krizi obvinil řecký premiér

Kostas Karamanlis Turecko ze zdržování obnovených jednání a z prokázání nedostatečné vůle situaci řešit. Premiér řeckého Kypru Tassos Papadopoulos Turecko obvinil z politiky hrozeb a provokace.⁶⁾ Turecká část se odvolává na Annanův plán, podle kterého mají být přírodní zdroje ostrova sdíleny oběma komunitami rovným dílem. Podle ministra zahraničí severního Kypru Turgaye Avciho se Papadopoulos snaží zabránit snahám o celkové řešení kyperské otázky, jímž byl pověřen náměstek generálního tajemníka OSN Ibrahim Gambami.⁷⁾

Celá otázka se i nadále politizuje, neboť pozastavení přístupových jednání s Tureckem v osmi z 35 kapitol na summitu Evropské rady v prosinci 2006 bylo odůvodněno odmítnutím Turecka otevřít své přístavy a letiště lodím a letadlům z řeckého Kypru. Turecko namítá, že Evropská unie také neplní svůj slib severnímu Kypru o zajištění přímého obchodu s řeckým Kyprem, k čemuž se Evropská komise zavázala za podporu plánu OSN na znovusjednocení ostrova. Po rozhodnutí o zastavení jednání v osmi kapitolách si ale Evropská unie také předsevzala, že začne připravovat nařízení o přímém obchodu se severním Kyprem. Lze očekávat, že řecký Kypr bude hledat podporu pro odložení tohoto nařízení nebo její oslabení.

Spory dále rozdmýchala aktivita Francie, která koncem února podepsala s Kyprem dohodu o vojenské spolupráci. Turecko i severní Kypr proti dohodě protestovaly, neboť ji vnímají jako narušení stability východního Středomoří. Právě fakt, že se jedná o iniciativu Francie, tyto nálady ještě více podněcuje, protože celé Turecko má v živé paměti rozhodnutí Francie zavést zákon, podle kterého je trestným činem popřít tzv. arménskou genocidu z první světové války. Podobné aktivity Francie vyvolávají – lze říci, že i opodstatněný a pochopitelný – pocit nevraživosti nejen vůči Francii, ale také vůči Evropské unii a Západu obecně. V reakci na podobné kroky slíší volání po změně orientace turecké zahraniční politiky a po odklonu od tradičního směřování turecké zahraniční politiky na své evropské a americké spojení.

Turecká zahraniční politika má ve skříni mnoho kostliveců. Zkušenosti diplomatů Evropské unie by však měli vědět, že pokud mají být vytaženi na světlo, je zapotřebí opatrného přístupu, který by respektoval především politickou stabilitu země. Přílišný tlak Unie na řešení kyperské otázky bez nabídnutí konkrétních

protislužeb na rozdíl od slibů, kterých již Turecko získalo víc než dost, případně doplněné tlakem na uznání arménské genocidy, je spíše srovnatelný s chováním slona v porcelánu než citlivým diplomatickým přístupem.

Obavy ze skryté islamizace státu

Turecko má za sebou parlamentní volby, ve kterých opět zvítězila umírněná islámská Strana spravedlnosti a pokroku (*Adalet ve Kalkmna Partisi*, AKP), jež se ve svém volebním programu i programovém prohlášení zavázala k nasměrování Turecka ke vstupu do Evropské unie. Nová vláda AKP tak chce navázat na řadu průlomových reforem, které zavedla během předešlých pěti let své vlády. Jako umírněná islámská strana však často čelí útokům opozice, která ji viní ze snah o podkopání sekulární tradice turecké republiky a její prozápadní orientace. Tyto tendence se projeví i během letošního předvolebního kampaně, kdy se zahraniční politika, především ve vztahu k severnímu Iráku, stala jedním z nejvíce diskutovaných témat. Hlavní opoziční strany, kemalistická Republikánská lidová strana (CHP) a nacionalistická Strana národního hnutí (MHP) obviňovaly vládní stranu z nedostatku razantnosti v řešení problému PKK a slibovaly vojenské řešení. Ve vztahu k Unii zase poukazovaly na to, že Společenství podupalo hrdost Turecka a že probíhající jednání musí více respektovat turecké pozice. Veřejnost s názory opozice zřejmě souhlasí, což dokládá stále vyšší míra euroskepticismu v Turecku. Přesto se ale zatím voliči nenechali na tuto rétoriku natchytat – více je zajímala ekonomická stabilita a růst. Nadcházející prezidentské volby ovšem mohou dovést i umírněnou AKP k radikálnějším krokům. Opoziční MHP slíbila podpořit AKP při nových prezidentských volbách, ale to může být vykoupeno požadavkem na zvláštní ústupky. Někteří poslanci AKP se možná i proto záhy po parlamentních volbách nechali slyšet, že pozice PKK v severním Iráku musí být zničeny, ať už s pomocí Spojených států, nebo bez nich.

Přestože většina opozičních výzev k razantnímu řešení kurdského problému má charakter rétorických cvičení, nelze podceňovat jejich vliv na veřejné mínění. Nevyřešené postavení kurdské samosprávy v Iráku, chybějící americký zásah proti PKK, tlak Evropské unie na ústupky ohledně Kypru bez zajištění dříve přijatých slibů a aktivity některých členských i nečlenských zemí v regionu tlačí Ankaru

do kouta. A člověk zatlačený do kouta nepřistupuje na kompromisy, nýbrž se brání.

Lucie Tunkrová (1977), odborná asistentka na Katedře politologie a evropských studií FF UP v Olomouci a na Fatih University v Istanbulu.

lucietunkr@gmail.com

¹⁾ Problematika PKK se promítá i do vztahů s Evropskou unií. Dva nedávné případy se týkají Dánska a Spojeného království. V prvním případě Turecko vyjádřilo znepokojení nad vysíláním televizní stanice TV-2, která má vysílat prokurdy zaměřenou propagandu. Stanice nedávno odvysílala rozhovor s Muratem Karayilanem, teroristou PKK, a záběry s denního života členů PKK. Toto napětí navazuje na dřívější stížnosti turecké administrativy směřující na televizní stanici Roj TV, jež trvá už tři roky. Turecko požaduje její zrušení, neboť vysílá prokurdskou propagandu. Dánsko zahájilo vyšetřování, ale odmítá přijmout požadavek na zastavení vysílání, dokud nebude šetření uzavřeno. V případě Velké Británie se jedná o odvysílání původně plánované debaty nad knihou bývalého vůdce PKK Abdullaha Öcalana, který je v současnosti vězněn v Turecku. Spisy z vězení: Kořeny civilizace. (Prison Writings: The Roots of Civilisation). Britské ministerstvo zahraničí plánovanou diskusi v jednom z výborů Sněmovny zastavilo s odůvodněním, že Öcalan je člen zakázané organizace a že existuje opodstatněná hrozba glorifikace terorismu. Proti tomuto rozhodnutí protestovalo několik poslanců Dolní sněmovny, podle kterých narušovalo svobodu projevu, shromažďování a představování potupu demokracie.

²⁾ Richard Holbrooke: *Jak se vyhnout válce Kurdů s Turky*. Hospodářské noviny, 14. 2. 2007, http://svet.ihned.cz/c4-10030120-20426230-003800_d-jak-se-vyhnut-valce-kurdu-s-turky, 24. 2. 2007.

³⁾ Turks protest at Cyprus oil move, 30. 1. 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6313699.stm>

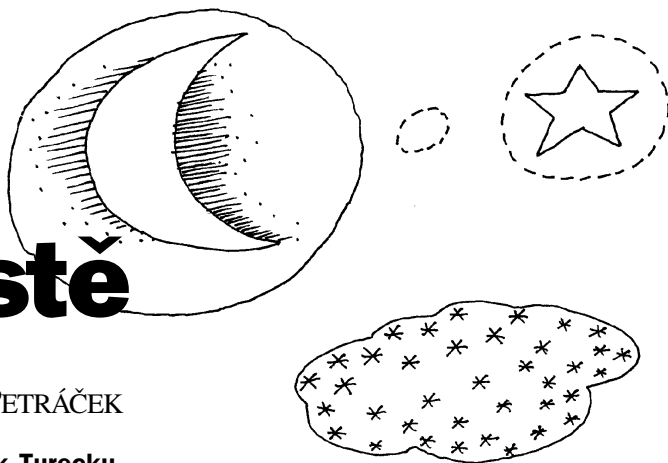
⁴⁾ Na 23. března se sešel turecký ministr zahraničí s egyptským prezidentem Husnínem Mubarakem. Výsledkem návštěvy bylo mimo jiné prohlášení, že Egypt suspendoval dohodu s Kyprem a že bude spolu s Tureckem usilovat o snížení napětí v regionu.

⁵⁾ K rozdělení ostrova došlo v roce 1974 po snaze řeckých nacionalistů o násilné připojení ostrova k Řecku, na což Turecko reagovalo vojenským obsazením severní části ostrova. Kyperská republika vznikla po odtržení od Spojeného království v roce 1960. Vydřela však jen tři roky. Za hlavní důvod neúspěchu je považována přetrvávající řecká snaha o připojení ostrova k Řecku (Enosis), na kterou turecká strana reagovala požadavkem na rozdělení ostrova mezi Turecko a Řecko (Taksim). Od roku 1968 byla jednáním o řešení kyperské otázky pověřena OSN. V roce 1983 zde byla vyhlášena Severokyperská turecká republika, kterou dosud uznává jen Turecko. Poslední snaha o znovusjednocení ostrova proběhla v roce 2004, kdy se na základě Annanova plánu konalo referendum, jehož výsledek byl kladný v turecké (65 procent pro), ale záporný v řecké části ostrova (75 procent proti).

⁶⁾ Papadopoulos: *Turkey pursues a policy of 'threat'*. Today's Zaman, 22. 2. 2007, p. 4.

⁷⁾ Turkish Cypriot FM warns Papadopoulos. Turkish Daily News, 24.–25. 2. 2007, p. 3.

Turecko na evropské cestě

Je vlastně škoda, že tak rychle vyprchala debata o zmínce křesťanství v preambuli evropské ústavní smlouvy. Nejde ani tak o euroústavu, nýbrž o vztah k Turecku. Právě tady by se názorně ukázala barikáda mezi těmi, kdo Turecko odmítají zásadně a ideologicky, a těmi, kteří by je přijali za užitečného partnera. Turecko je totiž uprostřed největšího experimentu s demokracií v muslimském světě a jako takové může otevřít oči i Evropě. Fakt, že zastánci Evropské unie jako výhradně křesťanského klubu členství Turecka odmítají, je známý. Mnohem zajímavější a objevnější by ale byl pohled na to, jak by Turecko se silnou stranou premiéra Recepta Tayyipa Erdogana ovlivnilo evropský pohled na politickou roli křesťanské demokracie.

ZBYNĚK PETRÁČEK

Strana spravedlnosti a pokroku (AKP) rozhodující měrou přispěla k tomu, že v Ankaře se téměř sedmdesát let po Atatürkově smrti střídá politická moc. To, co je jinde banálním konstatováním, představuje v muslimském světě, a zvláště v Ankaře, kde jednobarevný odkaz sekulárního nacionalismu střežila po tři generace armáda, významnou novinku. Strana, která vychází z historické tradice islámu, ale není islamistická, může připomínat křesťanské demokraty v Německu, Rakousku, Itálii či Španělsku.

Právě v době, kdy se stále více Evropanů dívá na vlastní historické tradice i křesťanskou demokracii s despektem, ba obavou a podezřením, může být turecká zkušenost osvěžující a inspirativní. Je čerstvá, neotřelá a podložená dobrými výsledky ve státní správě, reformismu i hospodářství. Navíc střídání moci, politický pluralismus, názorová pestrost, to vše jsou vlastnosti vskutku evropské.

K severozápadu, nebo k jihovýchodu

Patří Turecko do Evropy? Tak zní zásadní otázka v mediální zkratce. Je vlastně akademická, jak by potvrdili zeměpisci, historikové i politologové. Na praktické rovině jde spíše o to, zda a v čem Evropě Turecko prospěje, respektive zda by nám jeho pomínutí nepřineslo více minusů než plusů.

Svět islámu je dnes na Západě považován za největší hrozbu. Máme se před ním zcela uzavřít? Máme se ho pokoušet změnit k obrazu svému? Nebo máme vy-

cházet vstříc těm muslimským zemím, které se samy poctivě snaží o vstřícnost?

Uzavřít se před ním nemůžeme. Jednak to v globalizovaném světě ani není možné, a i kdyby bylo, v samotné Evropské unii je již dnes dobrých deset milionů muslimů. Takže má-li Evropa s některými z těchto muslimů problémy (mnoho ukázek nabízí Velká Británie, Nizozemsko či Francie), není to vinou Turecka, ale přístěhovalecké a integrační politiky evropských států, když zideologizovaný multikulturalismus – pod heslem „všechny způsoby života jsou si rovné a zasluhují stejnou zákonnou ochranu“ – převálcoval reálné limity i zdravý rozum. Navíc turecké menšiny v Evropě spojené s terorismem nevykazují.

Měnit země islámu k obrazu svému přináší více problémů než výsledků. Pod dojmem průšvihů v Iráku o těchto snahách dnes raději nikdo nemluví ani šepem. Má se v podstatě za prokázané, že k dobrému výsledku nevede ani vývoz demokracie, ani vojenská intervence, ani uplácení režimů dodávkami zbraní. A právě Turecko ilustruje, že k výsledku naopak vede evropská motivace – doby, kdy turečtí Kurdové nemohli na veřejnosti či v médiích používat svůj jazyk, jsou už pryč, Ankara zrušila trest smrti, své zákony přizpůsobila evropským pravidlům a dbá na jejich dodržování. Tyto změny dovršila za vlády „islamistické“ AKP premiéra Erdogana.

Vyjít Turecku vstříc teď znamená jedině: seriózně pokračovat v přístupových rozhovorech s Ankarou. Jakýkoli jiný po-

stup by Turecko bralo jako podraz a mělo by v podstatě pravdu. Jistě, žádný Evropan nemůže spolknout skutečnost, že Turecko neuznává členský stát Evropské unie, Kypr, a nepřijímá letadla ani lodě s jeho vlajkou. Ale přinejmenším stejnou váhu má turecký protiargument, že Unie přijala Kypr předčasně, ještě před sjednocením ostrova, a že jeho federalizaci odmítli v referendu v roce 2004 kyperští Řekové, nikoli Turci. Zadrhnou-li vstupní rozhovory Evropské unie s Tureckem, často se říká, že to bude voda na mlýn tamních radikálů. Je ale dobré si uvědomit, kdo je oním „radikálem“. Nejsou to nějaké okrajové skupinky šílenců, ale v podstatě hlavní politický proud, který se formuje právě teď – a váhá, zda zemi nadále povede prozápadně evropsky, nebo bude usilovat o roli vůdčího demokrata a reformisty na Blízkém východě.

Skvrny na svědomí sekularistů

Ankara je na zásadní společenské křižovatce. Politolog Hakan Yavuz, působící na Utažské univerzitě ve Spojených státech, ji charakterizoval takto: „Turecko je jako transvestita. Duch a tělo jsou v konfliktu.“ Ten konflikt se projevuje i v obecném vnímání země na Bosporu. Až příliš silně působí návyk z éry Kemala Atatürka, kdy se veškerý společenský pohyb v Turecku zužoval na ochranu sekulárního odkazu prvního prezidenta. Právě kvůli němu čtyřikrát vystoupila armáda, de facto s tím, že jinak by se země ocitla pod vlivem islamistických fundamentalistů. Postupně se tak vyvinul systém, kterému světový (zejména americký) tisk přezdíval sekulární fundamentalismus.

Zmíněný konflikt ducha a těla se též zhmotňuje. Mumifikované tělo vidí před sebou už tři generace Turků v mauzoleu Kemala Atatürka, jenž tak vlastně získal atributy sekulárního svatého. Právě jménem jeho odkazu nesmějí ženy ve veřejných institucích nosit islámský šátek, by-

ly zakazovány politické strany hlásící se k tradici islámu a armáda získala de facto ústavní moc coby strážce toho všeho. Duch pak představuje premiér Erdogan, jeho Strana spravedlnosti a pokroku i čím dál šířeji sdílené přesvědčení, že dosavadní poměry nebyly ani plně demokratické, ani normální. Čísla z voleb i hospodářských analýz pak jasně dokládají, že směs vlastní tradice a ekonomické modernity dává dobrý výsledek.

Svůj konflikt ducha a těla vůči Ankaře prožívá i Evropa. Dříve bazírovala na tureckém sekularismu jako měřítku a podmínce jeho evropskosti, přitom nadměrný vliv armády sloužil jako šikovní alibi, proč turecká hvězdička v Bruselu bude mít smůlu. Nyní už i ve slovech evropského komisaře pro rozšíření Olliho Rehna preferuje tureckou demokracii, ale jasné slovo ve stylu biblického „ano, ano, ne“ z evropských států a institucí na adresu Ankary nezaznívá. Kde teď najít šikovné alibi? To je trochu problém, neboť třeba takový podíl zemědělců nepůsobí jako zcela principiální důvod.

Evropská unie jako by si přitom na základě své vlastní historické zkušenosti nepřipouštěla jednu věc. Panuje-li dnes v Evropě opatrnost a nedůvěra k vlastním tradicím včetně křesťanských, Turecko je zcela jiný případ. Řekneme-li ve Španělsku křesťanská demokracie, demagogický oponent může připomenout inkvizici. Křesťanská pravice v jeho podání mohla za všechny průšvihy moderní historie – od oné inkvizice a generála Franka až po účast v Iráku. Řekneme-li však v Turecku islámská demokracie, podobný bič po ruce nemáme. Ne že by Turecko nemělo své kostlivce ve skříni. Právě Evropa mu připomíná genocidu Arménů v roce 1915, diskriminační a násilné praktiky vůči Kurdům, mučení politicky nepohodlných lidí. Jenže drtivá většina toho všeho jde na účet právě Mladoturků, kemalistů, nacionalistů, oněch sekulárních fundamentalistů. Ani Erdogan asi není fanoušek Kurdů či Arménů, ale „jeho“ stát vůči nim napravuje svou temnou pověst.

Určité riziko tureckého islamismu nelze popřít. Ale pokud by Evropská unie brala toto riziko za jistotu, pokud by na něm postavila své odmítání tureckého členství, dostala by se tak do ještě ostřejší pozice vůči islámu, než když George Bush hovořil o „islamofašismu“.

Zbyněk Petráček (1959) je komentátorem Lidových novin.

Zbynek.Petracek@lidovky.cz

Turecko do Evropy nepatří

ALEXANDER TOMSKÝ

Všechny spekulativní argumenty na podporu členství Turecka v Evropské unii nejenže neplatí, ale jsou dokonce nepodstatné, protože problém Turecka není problém Turecka, ale politický problém stavu a cíle Unie.

Tak například dobře víme, že existuje vysoká nezaměstnanost mezi mladými lidmi druhé generace arabského původu ve Francii, tureckého původu v Německu a pákistánského původu v Anglii. Zajímavé je, že jde v každém jednotlivém případě o islám. Evropa nemá problémy s integrací přistěhovalců z jiných kultur. Jak obстоjí argument, že stárnoucí Evropa bude potřebovat mladou (nekvalifikovanou) pracovní sílu, když si s ní neví rady už teď? Co se týče stárnutí a vyhlazení Evropy, tak jde o pravdu částečnou a dočasnou, jež se navíc ani netýká Evropské unie, ale jenom Evropy východní, odkud dnes na Západ proudí miliony lidí. Stárnutí evropského obyvatelstva nebude pokračovat do nekonečna, lidé se přece nebudou masově dožít sta let, a přestože se tím roční růst Unie posílený o přistěhovalce poněkud sníží z dlouhodobých 2,9 procenta,¹⁾ hrozí Evropě spíše přelidnění.

Argument, že vidina členství v Unii posiluje demokratizaci Turecka, je do jisté míry pravdivý, jenomže demokracie právě tak posiluje práva alevitů, Arménů a jiných menšin, a především kurdský zápas o národní identitu a separaci, a tím i značný nacionalismus a konflikt. Evropská snaha vyřadit tureckou armádu z politiky rozhodně neposiluje odluku státu a duchovních. Jak by vypadaly titulky evropských novin jásajících nad vítězstvím umírněného politického islámu, kdyby premiér Erdogan na nátlak armády nevyřadil z volební kandidátky 150 fundamentalistů své strany?

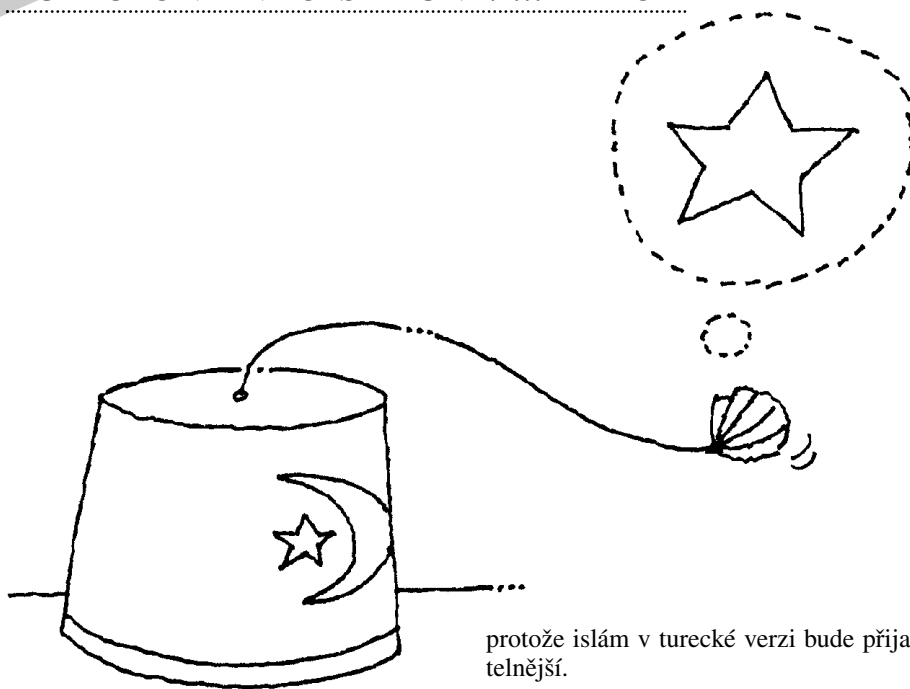
Představa, že rostoucí geopolitický význam Turecka by Unii prospěl, je neméně naivní, vždyť Unie není schopna vyřešit ani problém Kypru, a zatímco je Turecko dnes pro Evropu nárazníkovým státem, s Tureckem by byla zatažena do neřešitelných problémů v Iráku i na Kavkaze, kde má Turecko zcela jiné zájmy než Evropa. Dalo by se říct s neménší váhou, že by se Unie stala nárazníkovým státem.

Evropské dotace pro turecký venkov

Hospodářský význam a prosperita Turecka není zanedbatelná, ale to platí stejně o Číně jako o každé jiné zemi, se kterou Evropa obchoduje, a Turecko jako asociální země je už dávno součástí evropského trhu, se kterým má největší bilanci zahraničního obchodu i investic. Jak si však představují unijní politici zemědělské a sociální dotace do tak chudého tureckého venkova (30 procent obyvatel), když na ně nemají už teď i bez Turecka? Nezaměstnanost v Turecku (vzhledem k porodnosti) navzdory hospodářskému růstu stále ještě neklesá, a dokonce i bez sociální podpory je děsivě vysoká a částečně skrytá (30 procent?).

Problém členství Turecka je absurdní problém evropských politiků, kteří nikdy nedokázali definovat hranice, smysl a cíle Evropské unie. Možná ani nemohli, neboť mezi unionisty a ekonomisty nikdy nepanovala shoda.

Pro evropské nacionalisty (Nicolas Sarkozy, Josef Zieleniec), kteří chtějí budovat společnou Evropu na základě civilizačních hodnot, je Turecko logicky nepřijatelné. A mají pravdu, přestože se jim nepodaří takovou Evropu vybudovat, jelikož společná civilizace je jedna věc a jednotný, polodemokratický, komisařský a imperiální stát věc druhá, a žádné euro a byrokratické sjednocování to nespraví. „Nenastal čas, abychom měli živou sdílenou a dědičnou tradici. A takový čas nikdy nenastane, dokud lidé neobjeví, co mohou milovat více než svou rodnou zemi“ (Gilbert Keith Chesterton). A stěží to bude Evropa napůl islámská! A pokud jde o hodnoty nesdílené, jež nelze tak snadno od politiky oddělit, zeje mezi Tureckem (tím pravým islámským, nejen těmi dvaceti procenty sekularistů) a Evropou propast. Je to dáno celým odlišným historickým vývojem, a ani diktátorská násilná odluka mešity a státu Mustafy

protože islám v turecké verzi bude přijatelnější.

Hra s Tureckem hrozí skončit blamáží

Kemala nebude trvat věčně. Turecká zbožnost roste (41 procento), tak jako přibývá islámských škol a mešit. Nemusíme hned vidět černě, byly doby, kdy slušné Evropanky středního stavu nosily na veřejnosti závoj, byly doby, kdy byly potraty a homosexualita trestnými činy a kvalitu demokracie to také neohrožilo. Problém je v tom, že je Turecko svou podstatou kolektivistické, buď v náboženském, nebo v nacionalistickém významu, a proto je přehrada mezi světskou politikou a kulturou národa vnímána jako něco umělého. Jenom Evropa skutečně tak radikálně oddělila moc císařovu od moci duchovní, že svou vlastní kulturu ztrácí. Jenom Evropa povýšila kacíře nad kolektiv. Jenom Evropa hlásá s Voltairem, že můžeme s někým stokrát nesouhlasit, ale nikdy nesmíme souhlasit, aby mu byl nesouhlas odebrán. Představa umírněných islámských komisařů, kteří mají hrdě reprezentovat turecké hodnoty v Evropské unii, by měla být pro Brusel zlým snem. Rozhodně k nim nepatří umění kompromisu.

Nechci tím samozřejmě tvrdit, že existuje nějaký nepřekonatelný důvod, proč by si Turci nemohli najít liberální rovnováhu mezi fanatickým ateismem Kemala a náboženskou teokracií. V dobrém i zlém jsou natolik evropští a možná jediní z muslimských zemí, kteří tuto šanci mají. Myslím si, že turecký vnitřní spor bude sporem mezi šovinismem a nacionalistickým islámem, a Evropská unie by s tím prostě neměla mít nic společného,

Pro evropské ekonomisty je samozřejmě členství Turecka v Evropě vítané, protože navždy pohřbí nenáviděný sen evropského super státu a miliony přistěhovalců pohřbí neméně nenáviděný sociální stát.

Avšak nejpodivnější mi na celé hře s Tureckem připadá blamáž, a to na všech stranách. Blamuje se Evropská komise, když se domnívá, že slíbené členství Turkům je úspěšnou zahraniční politikou Unie. Její nátlak a ústupky vlády vůči Unii spíše posilují nacionalismus a nechť vůči Evropě. Blamují se Turci, když si myslí, že mají naději stát se evropskými politiky. Bude jim nabídnuto nanejvýš nějaké pseudočlenství. Blamují se evropští novináři, a ti zase blamují své čtenáře, pokud píšou, že je členství Turecka reálnou politikou. Není. Ať se nám to líbí, nebo ne, státy se silnou historickou pamětí útlaku pod Turky a obrany Západu jako Polsko, Slovensko, Maďarsko, Rakousko, Řecko a Kypr nikdy pro členství Turecka ruku nezvednou. Není dobrá, tahle hloupá hra se spřátelenou zemí ani pro nás, ani pro ně, protože tím jenom vyvoláváme zbytečné nepřátelství.

Alexander Tomský (1947) profesor a nakladatel. V letech 1979–1986 pracoval v politologickém ústavu Keston College (Anglie).

ATomsky@seznam.cz

¹⁾ Pierre Gerbet: Budování Evropy (Karolinum, Praha 2004).

Hospodářský vzestup Indie patří od poloviny 90. let již více než celou dekádu k nejvýznamnějším jevům ve světové ekonomice. Stačí si uvědomit, že tento gigant (cca 1,13 mld. lidí) mezi rozvojovými zeměmi patřil ještě v 60. a 70. letech k tzv. pauperům, a to i mezi rozvojovými zeměmi, a jeho politické a hospodářsko-sociální přežití bylo pokládáno za velmi nejisté. V komentářích se tehdy objevoval pejorativní termín „hinduistická míra růstu“, která činila v sedmé dekádě 3,6 procenta, jen o málo více než populační přírůstek.

Dnes aspiruje na úlohu supervelmoci soupeřící s Čínou, avšak v jiném, příznivějším společensko-ekonomickém prostředí. Je to země nacházející se již dnes na 4. místě světového žebříčku, co do absolutního objemu HDP (v paritě kupní síly) o dvě místa za Čínou. Dnes i přesto, že její růstové výsledky nejsou tak spektakulární, není v tomto soupeření bez šancí. Naopak, ve střednědobém horizontu se mohou některé difference projevit jako výhoda. Tato stať se chce pokusit o zdůvodnění tohoto zdánlivého paradoxu. Je psána právě ve dnech oslav šedesátého výročí založení nezávislé Indie (15. 8. 1947).

Je možné zkombinovat demokracii a hospodářský úspěch v rozvojových zemích?

Tento problém je o to významnější, že současný indický boom popírá tezi po desetiletí traktovanou četnými autory, že v prostředí rozvojových zemí není demokracie vhodným prostředím pro akcelerovaný hospodářský růst a rozvoj. Ten se podle nich dařil v naprosté většině zemí jen tam, kde existovaly autokratické a diktátorské režimy, nanejvýš jen formálně demokratické (tzv. řízená demokracie) jako ve většině asijských nově industrializovaných zemí (NIZ), Chile atd. I v případě Číny se stále můžeme setkat s tvrzeními, že bez kvazitotalitního politického vedení Čína nemůže počítat s udržením dnes již více než dvacetiletého hospodářského vzestupu a udržet cca desetiprocentní průměrný růst.

Případ indického úspěchu v poslední době je tedy svým způsobem unikátní. Ostatně Indie sama je svým způsobem již od svého vzniku v roce 1947 zemí unikátní. Malým zázrakem je již sám fakt, že se tento kolos nerozpadl. Vždyť jde o zemi svrchovaně heterogenní jazykově, nábožensky, etnicky, kastově a samozřejmě

Indie šedesátiletá: Může koexistovat demokracie a prosperita?

JAROSLAV
FOLTÝN

mě (kromě jiného) i nesmírně sociálně, kde nesmírná bída a nesmírné bohatství existují vedle sebe již po staletí. Oběma dalším zemím subkontinentu se rozpad nevyhнул (Pákistánu oddělením Bangladéše v roce 1971 de iure i de facto, Srí Lance pro ozbrojený konflikt mezi Tamily a Sinhálci de facto též, i když de iure země zůstala jednotná).

Soudíme, že to bylo právě demokratické zřízení (westminsterského typu), jež takový vývoj umožnilo, kterýžto názor jsme ostatně na stránkách tohoto časopisu vyslovili již před desíti lety.¹⁾ Zdá se, že praxe tuto tezi prověřuje.

Demokracie, vývoj politické scény a ekonomické souvislosti

O to, že nejlidnatější země na světě je dnes demokracií, se zasloužilo několik faktorů; malou částí i Britové svým historickým dědictvím a osobní zásluhou posledního místokrále L. Mountbattena. Nicméně daleko největší zásluhu na jejím nastolení a udržení přísluší „néhrúovské dynastii“, stavící na gándhistickém duchovním odkazu, který modifikovala pochopitelně pro účely praktického řízení státu a nejméně čtyřiceti dalších let domácích a zahraničních peripetií, ale zachovala jeho nejzákladnější etický náboj. Džaváharlál Néhrú, jeho dcera Indíra Gándhiová, její synové Sandžaj a Rádžív a posléze i jeho manželka Sonia, ti všichni se snažili demokratické zřízení zachovat, a světová historiografie to oceňuje již dnes a zřejmě i v budoucnosti ocení ještě více.

Je samozřejmě, že tato cesta byla trnitá. Néhrúovci museli bojovat tvrdě nejen proti opozici, ale i uvnitř vlastní strany Indický národní kongres, vždy ale demokratickými prostředky. Několikrát na čas i prohrávali, ale demokraticky odešli z premiérského křesla, Sonia Gándhiová se ho dokonce před několika lety sama vzdala dobrovolně. Proto vžitý termín „néhrúovská dynastie“²⁾ není plně výstižný, protože navozuje asociace autokratických dynastií a historických paralel, o něž v Indii nikdy nešlo. Volby v Indii probíhají již 60 let v rámci možností zcela regu-

lélní cestou a střídání vlád standardně demokraticky.

Byly ovšem okamžiky, kdy docházelo k situacím, jež je možno nazvat mezními. Tak například v letech 1975–77 výjimečný stav (Emergency Rule) začal nepříjemně připomínat autoritářskou formu vlády, například částečným zavedením cenzury a uvězněním několika politických oponentů militantního rázu. Indíra Gándhiová je označila za reakci na nepokoje zapříčiněné špatnou hospodářskou situací a chybnou populační politikou. Jakmile však nepokoje pominuly, byly vyhlášeny volby, které Kongresová strana prohrála. Indíra Gándhiová se zakrátko stala obětí atentátu. Syn Sandžaj si z toho vzal ponaučení a on ani jeho následovníci je již neopakovali ani v politické, ani v ekonomické oblasti. Na přelomu 80. a 90. let byla Indie v hluboké hospodářské krizi. Enormně vysoké zadlužení přimělo vládu k řadě reforem liberalizačního rázu. Od té doby se začaly poměry zvolna lepší a od roku 1995 nastoupil již zmíněný růstový boom doprovázený strukturálními změnami. Podle údajů UNCTAD Trade and Development Report 2005–06 je sice nižší než v Číně (okolo 7–8 procent oproti 9–10 procentům), nicméně značně převyšuje tempa z 60. až 80. let i dnešní průměr RZ jako segmentu světové ekonomiky (okolo 5 procent). Exportu se vysloveně daří: v posledních pěti letech se průměrný vývoz oproti druhé polovině 90. let zdvojnásobil (z 8 na 17–18 procent), země má aktivní obchodní bilanci s výsledky importu obdobnými (růst z 5 na 17–18 procent).³⁾ Je proto třeba se kořenům, průběhu a důsledkům věnovat obšírněji.

Ekonomické konsekvence politického vývoje

Ekonomicky začínala Indie za vlády Néhrú a jeho nástupce Šástrího se silně státně-paternalistickým modelem, který byl ve své době označován jako socializační program. Ve skutečnosti šlo jen o tzv. smíšenou ekonomiku (mixed economy) soužití státního (veřejného) sekto-

ru a sektoru soukromého, spojeného s pokusy o plánování, ovšem nikoli dirigistického, ale pouze indikativního typu. Proto tyto kritiky nebyly a nejsou podle našeho názoru oprávněné, a to z dobrých důvodů.

Lze totiž říci, že Indie se nemohla bez silné státní ingerence po prvních dvaceti letech své existence obejít. Větší prostor liberální hospodářské politice by pravděpodobně vedl k růstu nerovnováhy a dalších sociálních a strukturálních nevyvážeností a ve svých důsledcích samozřejmě k separatistickým tendencím. Hrozila i vojenská konfrontace s Pákistánem i s Čínou (Kašmír, Sikkim atd.). Vlády Kongresové strany musely být proto velmi opatrné a při špatně se vyvíjející obchodní i platební bilanci byla například dosti striktní licenční politika možná jediným optimálním řešením.

Začala však být zátěž v nové etapě vývoje světové ekonomiky, zejména na přelomu 70. a 80. let. Indie vězela v dluhové pasti na okraji zájmu mezinárodních kapitálových trhů a přílivu přímých zahraničních investic. Vnitřně nahlíženo se vyčerpával potenciál tradičního indického sklonu k fatalismu a obyvatelstvo úplně ztrácelo motivaci. Dovážené spotřební zboží bylo drahé a širokým vrstvám téměř nedostupné. Projevovalo se to v oslabování pozic Kongresové strany a hrozila jakási analogie „barmské varianty“. Tomu však zabránilo právě silné postavení demokratických tradic, vložené hned při získávání nezávislosti do obecného povědomí.⁴⁾

S malými výkyvy sklízela Kongresová strana dlouhodobě dividendu z toho, že přes četné chyby, omyly a skandály se nikdy neuchýlila k variantě bezpáteřného opuštění základních zásad gándhisticko-néhrúovské koncepce konsenzuálního vývoje společnosti včetně zájmů chudých, provedla některé důležité sociální reformy ve prospěch středních a nižších vrstev. Snažila se o otevřenou politiku s připuštěním opozičních názorů a až na některé excesy ze 70. a 80. let nepoužívala metody politické represe. I podnikatelské kruhy nebyly, až na nezbytné kroky, příliš omezovány a tyto nezavrhovaly hospodářskou politiku „en bloc“, dokonce včetně pokusů o plánování, protože byly tak informovány o úmyslech a hospodářských prioritách, a pokud nenabývaly dirigistických forem, sehrávaly i pozitivní roli.

Proto ani krizový stav z let přelomu 70. a 80. let a potom i na počátku 90. let nevedl k celonárodním otřesům a násilným řešením. Vědecko-technický pokrok, zpočátku hlavně TV, potom přinesl lidem mnohem více informací o světě a jeho změnách. Změnil sice názory lidí, ale spí-

še již v pozitivním smyslu. Fatalismus a tradicionalismus začal ustupovat moderním snahám o ekonomický úspěch individua. Stručně řečeno, lidé chtějí dnes v Indii zbohatnout, nehledají v chudobě náboženské pozitivní prvky v té míře jako dříve. Nechtějí však stále zbohatnout za každou cenu, protože zde působí stále ještě i silný eticko-duchovní a spirituální reziduální náboj hinduismu a buddhismu, obsažený v podstatě gándhíovské filosofie „skrovného živobytí, tím hlubšího však myšlení“. Přesto je velký rozdíl mezi aspiracemi lidí, dejme tomu ještě před čtyřiceti lety a dneškem, lidé již vědí, co chtějí, a oceňují změny, k nimž modernizací a liberálním kurzem dochází.

Známy slogan „néhrúovců“ Mera Bharat Mahan (Má Indie je velkolepá) sice pořouchlí novináři změnili na Mera Bharat Parechan (Má Indie je utrápená), ale většina Indů si to nemyslí. Dokazují to i statistiky: mezi lety 1995–2005 stoupla kupní síla obyvatel v Indii trojnásobně.⁵⁾

Směr ekonomické expanze jako další unikát

Byl to možná onen spirituální náboj a duchovní zásady po staletí spojené s životem Indů, které daly vzniknout experimentu strukturální přestavby – hospodářské orientaci na sektor služeb (terciér) a s ním spojený informační boom včetně příslušného R+D, tj. částečně i kvartální sektor. Je to například markantní rozdíl mezi Indií a Čínou a vůbec mezi Indií a nově industrializovanými zeměmi. Na sektoru služeb strategie exportní orientace nikdy dosud založena nebyla, Čína tuto orientaci již dvě desetky let staví na výrobě zboží spotřebního i výrobního charak-

teru jako motoru ekonomiky. Přemýšliví (někteří cynikové pšíí, že i poněkud leniví) Indové však zvolili jinou cestu, unikátní v rozvojovém světě. Dokazuje to i graf divergentního vývoje produktivity v Indii a Číně. Zatímco se tato produktivita, ovlivňovaná především investicemi a modernizací, v Indii prudce zvyšuje (až o 15 procent ročně na přelomu tisíciletí), v Číně klesá. Opačný vývoj těchto zemí, i když nikoli tak dramatický, probíhá i v průmyslové výrobě (viz grafy).

Je samozřejmé, že sektor služeb představuje velký konglomerát lidských činností, zahrnující podle nomenklatury SITC 23 odvětví, od dopravní infrastruktury po stavebnictví, od říkš po stavbu atomových elektráren. Nicméně podrobnější analýzou zjistíme, že největší rozkvět zažívají sdělovací služby. Desetitisíce Indů nyní zakládají softwarové firmy spolupracující s IT giganty globálních rozměrů, posílají své děti na studia do USA a zemí EU. Co je však největší novum – tito absolventi se většinou vrací, zatímco dříve to byla výjimka. I zde zřejmě působí efekt vize domácího ekonomicko-sociálního úspěchu, individuálního úspěchu a vůbec možnost uplatnění v domácím rozvojovém prostředí. Jejich nové konexe pak lákají nové zahraniční investice.

Takovým způsobem se mění Indie v moderní společnost, což se v rozvojovém světě jeví jako velká výhoda. Přestává zde platit prastará teze Rudyarda Kiplinga, že „Východ je Východ a Západ je Západ a obě strany si neporozumějí“. To zatím ovšem neplatí absolutně.

Novým ekonomickým kursem je totiž znevýhodňován hlavně venkov a tradiční

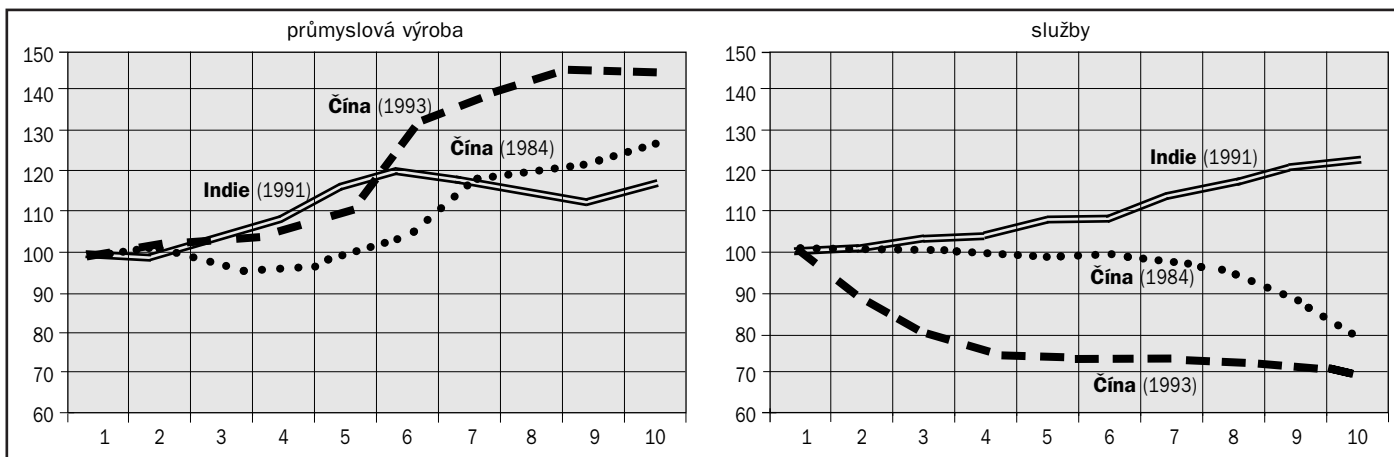
zemědělství, kde sídlí většina Indů, žijících za ekvivalent 2 USD na den. Je jich stále skoro 800 milionů. Na druhé straně je v zemi 63 dolarových miliardářů. Vláda se proto musí pokusit pomoci hlavně zemědělskému sektoru a občinovému rozvoji. Bylo by též vhodné omezit rostoucí luxusní spotřebu nově zbohatlých vrstev a přeměřovat ji do investic jednak jich samých a také na dotace do tradičních zemědělských oblastí, aby se zmírnila často zoufalá situace masy bezzemků, nájemců a příležitostných pracovníků. Ti totiž upadají do dalších dluhů, množí se počet sebevražd, zejména na západě a jihozápadě Indie. Nový kurs se střetává též s tradičními indickými institucemi a zvyky, proti nimž Kongresová strana vede již mnoho let přesvědčovací i donucovací kampaně (od sání, přes kastovnictví až k nákladným svatbám a oslavám, které často zadluží rodinu na desetiletí u soukromých lichvářů). Dále bují korupce, jež zde podle mezinárodních statistik je horší než v notoricky známých enklávách Afriky a Střední Ameriky. I když tzv. absolutní chudoba je poněkud na ústupu, představuje stále ohromný problém pro zemi i v globálním kontextu.

Význam indického experimentu

Nicméně demokracie v Indii přetrvává navzdory již šedesáti letům předpovědi o jejím brzkém konci. Pro nejbližší období však se zdá být zajištěna,⁶⁾ stejně jako územní integrita, a to přes přetrvávající secesionistické nálady (Kašmír, Assám), které však pomalu dlouhodobě slábnou. Demokracie je velkou devizou Indie. To, co se bude muset v jiných rozvojových zemích ještě pracně budovat, zde zapustilo již dosti pevné kořeny. Je to deviza

Graf Indie a Čína: rozdílný vývoj produktivity v průmyslu a službách na přelomu milénia

(100 je pro index průměrná produktivita v indickém národohospodářském komplexu)

Pramen: UNCTAD: Trade and Development Report 2005, str. 31, Graf 1.8, Geneva, September 2006.

i o nevyhlášeném, avšak latentně trvajícím konfrontačním souboji s nestabilním Pákistánem (obě země vlastní atomové zbraně). Je to deviza na mezinárodních negociacích všeho druhu, kdy slovům Indie se dnes již naslouchá jako slovu Číny (viz například Katarské kolo WTO).⁷⁾

To hlavní se však zdá být na dosah ruky. Demokracie a prosperita, jak Indie dokazuje, mohou existovat společně, dokonce i ve velkých, velmi heterogenních a relativně chudých zemích rozvojového světa. Indie v posledních deseti až patnácti letech to dokazuje. Dobojujano však není. Země jde neprošlápanou cestou, zejména ekonomicky. Jak bylo již řečeno, rozvoj postavený na službách je světovou raritou. Úspěch by znamenal velký příklad pro všechny rozvojové země, zejména sousedy a neklidný Střední východ. Neúspěch by znamenal, že neklid a třenice, kupíci se všude kolem, by pravděpodobně explodovaly v Pákistánu, ale i na Srí Lance i jinde s ještě větší a těžko odhadnutelnou silou. Také v Číně by byly povzbuzeny konzervativní elementy, jež jsou v defenzivě, ale zdaleka ne poraženy úplně.

Stručně řečeno, Indie slaví své šedesátiny nezávislosti v ovzduší, kdy sice čelí ohromným problémům, které však v poslední době zvládá s pozoruhodnými, byť nikoli úplnými úspěchy. A to je dobrý příklad a příslib pro světovou politiku a ekonomiku včetně České republiky, kterou pojí s Indií dlouhodobé korektní a přátelské vztahy.

Jaroslav Foltýn (1936) je docentem pro obor světová ekonomika VŠE a členem redakční rady časopisu Mezinárodní vztahy.

foltyn.jar@seznam

¹⁾ Blíže viz Foltýn, J.: K ekonomickým kořenům odlišného politického vývoje zemí Indického subkontinentu, Mezinárodní politika č. 6/1997.

²⁾ Indira Gándhiová nebyla pokrevní příbuznou Máhátmy Gándhího, jak se domnívá část české neinformované veřejnosti, ale často explicitně vyjadřovala bezvýhradnou oddanost odkazu „otce Indie“ a při vyslovení jeho jména obvykle dodávala „u jehož nohou jsem vyrůstala“, což odpovídalo skutečnosti, protože M. Gándhí a J. Néhrú těsně spolupracovali po celá desetiletí a i Néhrú (spolu s některými dalšími předáky Kongresové strany) jej někdy oslovoval „Bapu“, tj. otče.

³⁾ A Giant Grows Up, Time, Vol. 170, No. 6/07, August 2007, Cover Story.

⁴⁾ Democracy – The miracle how India endures, tamtéž, str. 30.

⁵⁾ Tamtéž, str. 29. Některé číselné údaje též z UNCTAD Trade and Development Report 2005, Geneva 2006.

⁶⁾ Krása, M. a kol.: Indian Problem of Liberation Movement a Néhrú Centenary Commemoration, CSIR, Prague 1986, 1989.

⁷⁾ Podrobně viz Fárek, J. – Foltýn, J.: Problémy mezinárodního obchodu Sever–Jih jako hlavní příčina potíží WTO, Politická ekonomie 4/2007.

Slovensko rok po volbách: úspěšná vláda, nebo úspěšná země?

Slovenská vláda premiéra Roberta Fica (Smer)

MICHAL KOŘAN

si těžko mohla přát lepší vstup do druhého roku

svého působení: nevídané podpoře se těší jak koaliční strany, tak vláda samotná, která navíc čelí dosud jen bezzubé opozici; tempo hospodářského růstu nepřestává udivovat, centrální banka musí krotit sílící korunu, klesla inflace i nezaměstnanost, rozpočtový schodek se daří držet v rozumných mezích a většina analytiků se shoduje na tom, že Slovensko bez větších obtíží vstoupí do eurozóny ve stanoveném termínu v roce 2009. Vláda, a především premiér, umí dobře prodat svou práci, navzdory předvolebním slibům šetří, a zároveň se neodhodlala k razantním změnám v reformovaném hospodářství, které Slovensku odkázalo osm let vlády Mikuláše Dzurindy.

Poté, co byl Robert Fico pověřen sestavením vlády, jeho logickým záměrem bylo převzít moc – rychle a s co nejmenšími překážkami. Díky přizvání *Slovenské národní strany* (SNS) a *Hnutí za demokratické Slovensko* (HZDS) do vlády zkoncentroval moc pevně ve svých rukou. Předsedové dvou menších koaličních stran ochotně přistoupili na to, že jejich mocenský podíl nebude ani odpovídat relativní síle v parlamentu.¹⁾ Od počátku však bylo zřejmé, že nevyrovnané postavení povede dříve či později k frustraci a v poslední době se tato frustrace začíná u SNS a HZDS projevovat.

Překvapeně zahraničí reagovalo na podobu nové koalice nevraživě, postkomunistická Evropa si nemohla nevšimnout skutečnosti, že jedenáct ze šestnácti nových ministrů jsou bývalými členy předlistopadové komunistické strany. Zahraniční nervozita vyústila v bezprecedentní propad slovenské koruny. Centrální banka (NBS) okamžitě intervenovala, na ochranu měny vydala až pětinu devizových rezerv. Právě tento bezprostřední šok byl patrně tím impulsem, který přiměl Fica k prohlášení, že do reformu zasáhne pouze tak, aby nebyl ohrožen vstup do eurozóny v původním termínu. Zcela tím obrátil dřívější postoj Smeru, v němž byl proces a termín přijetí eura podmíněn sociální stabilitou Slovenska.

Nová opozice se od počátku projevuje jako nejednotná a nevýrazná a po prvním roce lze konstatovat, že není schopna plnit svou kontrolní funkci. Spíše než pravicová opozice to tedy byly negativní reakce zahraničí a neúprosná hospodářská logika, které nastavily nové vládě velmi úzký prostor pro zásadnější změnu kurzu slovenského hospodářství či sociální politiky.

Konsolidace moci

Rychlost, s jakou Robert Fico postupoval při přebírání moci, byla nevídaná. Ještě v noci po oficiálním jmenování vláda zasedla k prvnímu jednání, aby na něm odvolala prvních sedm státních tajemníků. Stejně svižným tempem pak koalice postupovala při konsolidaci moci v celé státní správě. Odcházející vláda Mikuláše Dzurindy legislativně zjednodušila proces odvolávání vysokých státních úředníků. Nynější koalice šla ještě dál, v červenci 2007 prosadila novelu, podle níž člen vlády může bez udání důvodu odvolat prakticky jakéhokoli úředníka, napříč státní správou, ve všech jejích patrech.

Vláda se záhy pustila i do výměn ve vedení institucí, které nejsou přímo navázány na resortní ministerstva. Jednalo se především o Slovenskou informační službu (SIS), Národní bezpečnostní úřad (NBÚ), Fond národního majetku, Statis-

tický úřad či Ústřední daňové ředitelství. Některé personální změny v bezpečnostních složkách (SIS a NBÚ) navíc budí podezření, že došlo k nebezpečnému propojení mezi nimi a prostředím obchodu se zbraněmi, na které mají obě instituce dohlížet.

Největší rozpaky ale budí fakt, že koalice se nezastavila ani před personálními změnami, které vyžadují změny pravidel hry. V souladu s dlouhodobou snahou prosadit kontrolu nad cenami energií vláda legislativními zásahy na jaře 2007 hrubě zpochybnila nezávislost Úřadu pro regulaci síťových energií.

Na hranici přijatelnosti se též pohybuje způsob odvolání slovenského zástupce v Eurojustu. I v tomto případě byl nejprve změněn zákon, na jehož základě mohl být nepohodlný Peter Paluda odvolán. Ministr spravedlnosti Štefan Harabin a jeho rozsáhlá aktivita při výměnách soudců, stejně jako světepé úsilí zrušit či výrazně omezit pravomoc Speciálního soudu pro závažnou hospodářskou a organizovanou kriminalitu, spornost tohoto kroku jen potvrzují.

Chuť koalice se tím však nevyčerpala. Výměny ve vedení podniků se státní účastí prostřednictvím Fondu národního majetku jsou dosud na denním pořádku, přičemž především obě menší koaliční strany neskrývají svou nelibost nad tím, že personální změny, a to i na úrovni regionů či okresů, probíhají velice pomalu.

Hospodářská, sociální politika a reformy

Ekonomická linie vlády vychází většinou z programu strany Smer, přičemž za uvážlivý přístup k reformám je zodpovědný především ministr financí Ján Počiatek. Nedošlo na realizaci základních pilířů ekonomického programu Smeru – zdanění monopolů a dividend. Naopak, vyššího zdanění se dočkali živnostníci. V podstatě zachována zůstala rovná daň, byť jistá progresivita byla zavedena snížením odpočitatelné daňové položky v návaznosti na růst platu. Slibovaná snížená sazba DPH se dotkla pouze léků a zdravotnických pomůcek. Z hlavních ekonomických plánů Smeru došlo v podstatě pouze na zastavení privatizace.

Zdravotnictví se dlouhodobě potýká s rostoucím zadlužováním. Snížení DPH znamenalo úlevu spíše pro zdravotní pojišťovny než pro občany samotné. Těch se více dotkla až částečné zrušení poplatků u lékaře. Obecně vláda spíše tápe při hledání způsobu jak zdravotnictví oddlužit a ozdravit. Ať už se jednalo o návrh na

zrušení soukromých pojišťoven, či prosazení zákona, který jim zakazuje vytvářet zisk, či o návrh na nucené pojištění státních zaměstnanců u některé ze státních pojišťoven, ve všech případech se ukazuje, že hlavním receptem je návrat co největšího dílu zdravotnictví zpět do náruče státu.

Obdobně se vláda staví i k zásahům do *důchodového systému*, který kombinuje státní a soukromé spoření. Byť dosud nedošlo na žádné konkrétní kroky, z ministerstva práce neustále zaznívají prohlášení o chystaném potlačení soukromé části důchodového pojištění. V posledních týdnech premiér Fico také slovně útočí na soukromé důchodové společnosti, ve snaze proti nim obrátit slovenské obyvatelstvo.

V *sociální oblasti* vláda prosadila jednorázové „vánoční“ příspěvky důchodcům, ti mají rovněž nově právo na levnější plyn. Navzdory doporučení OECD byla zvýšena minimální mzda a vláda rovněž přilepšila rodinám s dětmi. Tato opatření však nesměřují k odstranění největšího sociálního problému Slovenska – obrovských regionálních sociálních rozdílů. Zda se toto podaří řešit cíleným čerpáním prostředků z evropských fondů, je otázka do budoucna. Vláda se nicméně právě k tomu zavázala. Novelizace se dočkal zákoník práce, z něhož až na nátlak SNS a HZDS vypadla ustanovení značně zvyšující vliv odborů.

Veliký problém Ficova vláda zdědila v podobě privatizace Transpetrolu, jehož 51 procent akcií chtěla Dzurindova vláda odkoupit zpět od Jukosu, ropného gigantu v konkursním řízení. Zpětný odkup byl podle všeho připraven, nový ministr průmyslu Jahnáček rovněž zpočátku nepřipouštěl jinou možnost. Přesto osud balíku akcií strategického ropovodního podniku dosud leží v rukou nizozemského soudu. Do hry přitom vstupují otázky energetické bezpečnosti, o akcie Transpetrolu se postupně zajímal ruský Rusneft, Gazprom a celá záležitost vzbuzuje pozornost Evropské unie.

Zahraniční politika a vztah k médiím

V současné zahraniční politice lze odlišit dvě roviny – rutinní zahraničněpolitickou agendu, za níž je zodpovědné ministerstvo zahraničí (v jehož čele stojí kariévní diplomat Ján Kubiš), a zahraničněpolitické působení premiéra Fica, které v mnoha ohledech není právě přesvědčivé. Slovenská zahraniční politika v některých ohledech vykazuje až jistou

dvojkoľejnosť. Například umístění radarového systému v České republice je Robertu Ficovi trnem v oku, a tento svůj názor neváhal tlumočit ruskému prezidentovi. Naproti tomu, ministerstvo zahraničí protiraketový systém ve střední Evropě oficiálně schvaluje. Podobně v případě Kosova ministr zahraničí či slovenský velvyslanec při OSN zastával „evropskou“ linii, zatímco premiér se ostře postavil proti návrhu M. Ahtisaariho. Otázka Kosova vůbec představuje zajímavý slovenský fenomén. Zatímco diskuse kolem evropské ústavní smlouvy na Slovensku vzbudila nulový zájem, Kosovo vyprovokovalo na Slovensku mimořádně vitální zahraničněpolitickou debatu.

Premiér i jeho ministr zahraničí se shodují v *opětném příklonu k východní dimenzi slovenské zahraniční politiky*, především pak k Rusku. Ten je ospravedlňován nutností provádět pragmatickou hospodářskou diplomacií. Je nicméně sporné, zda tato strategie ponese ovoce. Kontroverzním bodem rusko-slovenského vztahu je například problematika ropovodu Družba. Slovensko potřebuje, aby byl využíván co možná nejvíce, je přitom téměř jisté, že po dostavení baltského ropovodu, který obejde problémové Bělorusko, Družba vyschne. A pokud vláda nebude schopna uchránit akcie Transpetrolu od ruského vlastnictví, bude se patrně moct rozloučit i s lehkou ropou kaspickou, která by mohla ztrátu nahradit.

Vstup SNS do vlády vyvolal napětí ve *slovensko-maďarských vztazích*, které vyvrcholilo zrušením dlouho připravovaného setkání slovenského a maďarského premiéra na summitu Visegrádské skupiny v říjnu 2006. Ačkoli to tak možná na první pohled nevypadalo, jednalo se v té době již pouze o dohru série vzájemných slovních přestřelek z léta 2006, neboť díky obratnosti diplomatických sborů obou států se podařilo zabránit něčemu horšímu. I když bilaterální vztahy nyní v žádném případě nedosahují předchozí úrovně, lze je považovat za vcelku normalizované.

Ať už byl slovenský premiér tlačěn částečnou izolací od evropských partnerů, nebo se jednalo o důsledek jeho vlastního zahraničněpolitického přesvědčení, hlavní zahraničněpolitické cesty se neodehrávaly v rámci států Evropské unie, nýbrž přivedly ho do Ruska, Jižní Ameriky, Číny, Libye, ale také do Izraele. Zajímavým rysem zahraničněpolitických cest slovenského premiéra je fakt, že často cestuje komerčními linkami, pokudžé

s sebou bere zástupce zbrojařských firem tak či onak napojených na vládní stranu Smer a cestují s ním jen veřejnoprávní média.

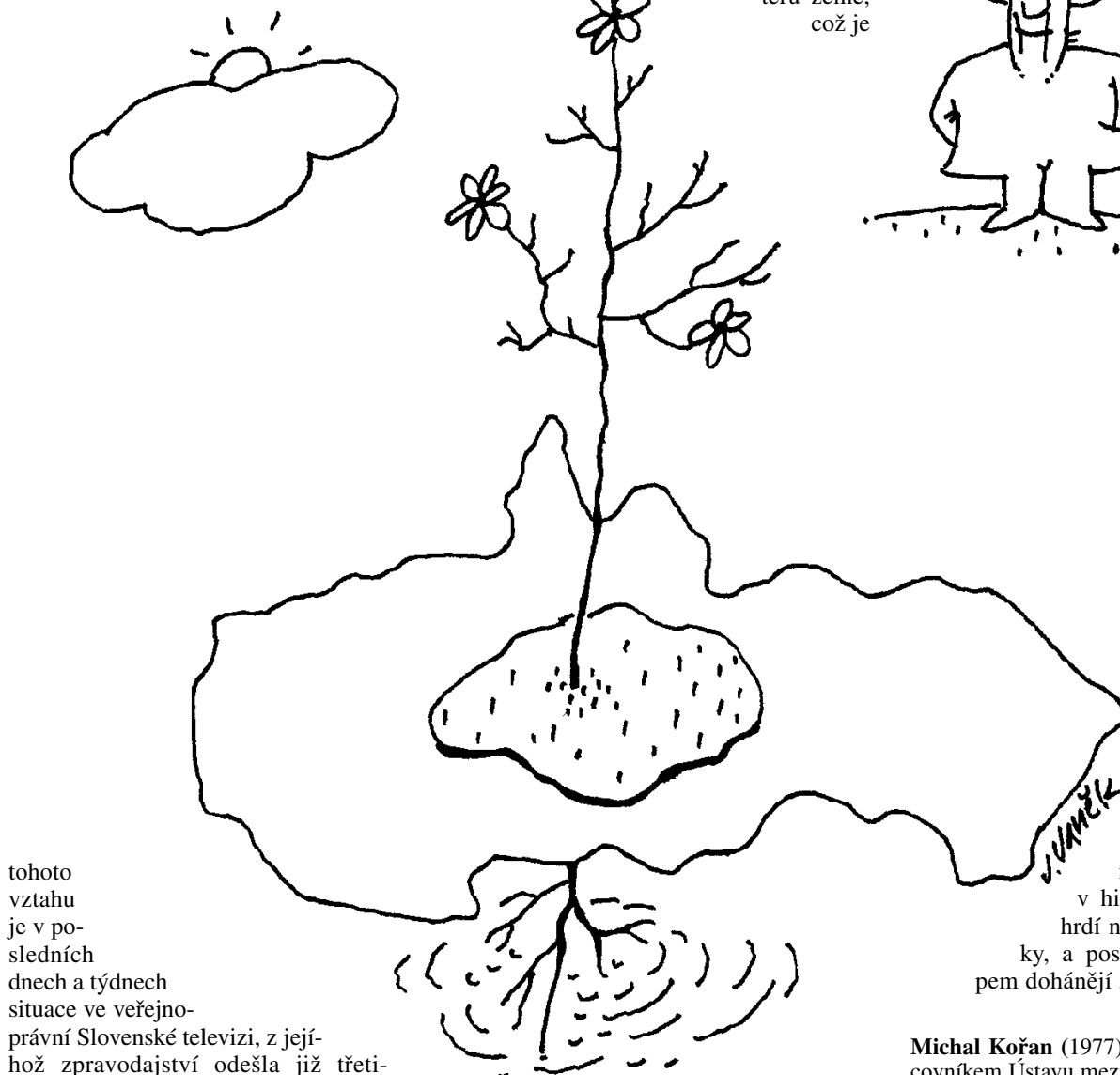
Vztah mezi vládou a sdělovacími prostředky je další výmluvnou stránkou slovenské politiky posledních měsíců. Vláda ani premiér dosud nebyli schopni nastavit jakýkoli mechanismus komunikace s médii, jež jsou vůči vládě více než nesmířlivá, a roztáčí se tak spirála vzájemného obviňování a nedůvěry. Patrně nejcitlivějším místem

Návrat státního dirigismu?

Díky tomu, že se Robert Fico po loňských volbách nedohodl na nové koalici s žádnou z bývalých vládních stran, propáslo Slovensko svou první možnost vymanit se z toho, aby na něj bylo pohlíženo jako na zem, v níž se neustále sváří dvě síly. Nazvěme je pokroková a zpátečnická. Složení a povaha vládní koalice měla umožnit Robertu Ficovi prosadit zásadní změnu v sociálním charakteru země, což je

média a ohrožující samotné základy slovenské suverenity. V nejbližší budoucnosti se ukáže, jak dalece se tento pohled na svět promítne do praktické politiky. V sázce je především osud soukromých sociálních a zdravotních pojišťoven a částečně i osud veřejnoprávních médií. Nedávná historie však ukázala, že vyhro-

cená rétorika se později do velké míry mine se skutečností. Slo-

tohoto vztahu je v posledních dnech a týdnech situace ve veřejnoprávní Slovenské televizi, z jejíhož zpravodajství odešla již třetina redaktorů na protest proti neúnosným politickým tlakům. K těmto tlakům mělo začít docházet po podzimním zvolení R. Hrehy na post ředitele STV, člověka, který se nikdy netajil svými vazbami na Smer. Stejně tak se někteří politici netajili svými ambicemi obsadit a kontrolovat zpravodajství STV. Soudě podle posledního vývoje v televizi, došly tyto ambice naplnění.

téma,
na kterém postavil

svou dlouhodobou strategii i předvolební kampaň. Při zpětném ohlédnutí však spíše spatříme projevy jiné stránky politicko-filosofického přesvědčení Smeru a jejího předsedy – nepokryté tíhnutí k etatismu. Svět Roberta Fica je světem nadnárodních společností, vytvářejících nestydaté zisky, kupujících si slovenská

ven-ské společnosti se tak daří dobře – věří své ekonomice jako nikdy v historii, Slováci jsou hrdí na to, že jsou Slováky, a postupně svěžím tempem dohánějí západní Evropu.

Michal Kořan (1977) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

kořan@iir.cz

¹⁾ Kromě 11 z celkového počtu 21 ministerstev a 13 z 26 státních tajemníků pod resorty Smeru spadají klíčové úřady a instituce, od daňového a celního ředitelství a obchodní inspekci, přes ředitelství letišť, železnic a policii, po Všeobecnou a Společnou zdravotní pojišťovnu, sociální pojišťovnu a 21 velkých nemocnic. K tomu je nutné přičíst, že prezident republiky Ivan Gašparovič byl zvolen s podporou Smeru, stejně jako pět z osmi županů.

Německé předsednictví Evropské unie

TOMÁŠ NIGRIN

Před několika měsíci skončilo německé předsednictví v Evropské unii, a je možné pokusit se o první bilanci tohoto půlročního období. Na jeho počátku se nacházela Unie ve fázi své nejhlubší krize posledních let a nyní, na jeho konci, má jasný plán, jak se z této situace dostat. Německá kancléřka Angela Merkelová dokázala něco, na co by si v prosinci 2006 mnoho lidí nevsadilo: přesvědčit evropské politiky a dosáhnout kompromisu v otázce dalšího vývoje evropské ústavní smlouvy.

Roky 2005 a 2006 nebyly pro Evropskou unii příliš šťastné. Nestrávené rozšíření z roku 2004, krach ratifikace evropské ústavní smlouvy a trvajících hospodářská stagnace ve většině členských zemí – to vše bylo příčinou všeobecné únavy obyvatel Evropské unie a obav z jejího vývoje. Po nějakou dobu se zdálo, že se bude na evropském politickém poli dlouho hledat osobnost, v jejíž silách by bylo tento stav změnit.

Ve Velké Británii vládl slábnoucí premiér Tony Blair

a ve Francii také stále méně oblíbený prezident Jacques Chirac, navíc se tam blížily prezidentské volby, ve kterých již Chirac nekandidoval. V Německu proběhla v roce 2005 změna v čele vlády a do kancléřského úřadu byla poprvé v historii zvolena žena – Angela Merkelová. Od počátku se o ní hovořilo jako o symbolu možné změny stylu a obsahu německé vnitřní i zahraniční politiky. Dnes, po skončení německého předsednictví v EU, se dá říci, že Angela Merkelová dokázala dostat očekáváním a odblokovala Evropu.

Počáteční krize a postupný rozjezd jednání

Vzniklou krizi v Evropské unii chápali němečtí politici jako velkou výzvu a zároveň úkol, kterému přikládali velký význam. Německo v osobě tehdejšího ministra zahraničních věcí Joschky Fischera stálo na počátku diskuse o finalitě Evropské unie, která vyvrcholila svoláním Konventu a sepsáním textu evropské ústavní smlouvy. Samotná smlouva

byla pro německou domácí politiku nesmírně důležitá, protože měla v očích znejistělé veřejnosti legitimizovat živelný proces evropské integrace posledních let.

Nyní to mělo být opět Německo, od kterého se očekávalo, že „postaví vlak znovu na koleje“ a rozpočítá přerušovaný ratifi-

kační proces evropské ústavní smlouvy. Dlouho dopředu bylo jasné, že to také bude hlavním programovým bodem německého předsednictví. Pozici Německu rozhodně neusnadnila absence jeho tradičního partnera – Francie. Její prezident Chirac stál po krachu referenda o evropské ústavní smlouvě a před nastávajícími prezidentskými volbami mimo „evropskou hru“. Kromě dočasně nefunkčního francouzsko-německého tandemu byl vinou slabosti premiéra Blaira indisponován i druhý velký spolutvůrce Německa – Velká Británie.

Nebylo by správné hovořit zde pouze o problematice evropské ústavní smlouvy, protože ta nebyla jediným tématem předsednictví a Německo mělo ambice dosáhnout pokroku i v dalších oblastech. Pro Německo je typické ekologické smýšlení, má ambice stát v čele ekologických rozhodnutí, chce jít v ochraně životního prostředí samo příkladem a snaží se tento přístup rozšířit i na úroveň Evropské unie.

První zasedání Evropské rady v době německého předsednictví se konalo 8. a 9. března 2007. Pod taktovkou Merkelové se evropské země dohodly na snížení množství emisí vypuštěných do ovzduší, a to o dvacet procent do roku 2020. V příslušném usnesení ovšem bohužel chybí jakýkoli sankční mechanismus, proto tedy zůstává otázkou, zda ke snížení emisí nakonec opravdu dojde. Každopádně je politickým úspěchem, že se podařilo toto téma prosadit na jednání Evropské rady a zároveň při něm dosáhnout i jisté dohody.

Zdá se, že zahájení jednání o snížení emisí v Evropské radě zapadalo do taktického scénáře Angely Merkelové, která je známá jako dobrá vyjednávačka, neboť toto ujednání mohla použít hned jako argument a hlavní oporu při jednání o ekologických tématech na summitu G-8 v Heiligendammu. Dostát své pověsti ekologicky orientované země se snažilo Německo i v rámci skupiny G-8, jíž předsedalo souběžně s vedením Evropské unie. Nicméně tam nebylo dosaženo takových úspěchů jako na jednání v Bruselu.

Bruselský zázrak

Březnový summit Evropské rady byl jen předzvěstí boje a tvrdého vyjednávání, jež se odehrály na vrcholné schůzce Evropské unie v červnu 2007. Bruselský summit, který charakterizovala především emocionálně náročná vyjednávání s Polskem, přinesl po šestatřicetihodino-

vém vyčerpávajícím jednání rozuzlení dva roky trvající krize a určil směr dalšího vývoje v Unii. Zatímco prezident Lech Kaczyński v Bruselu ostře hájil polskou pozici, jeho bratr Jarosław jako polský premiér v téže době prohlásil v rádiu, že bez druhé světové války (zaviněné Němci) by mělo Polsko více obyvatel, a mělo by tedy větší váhu při hlasování v Radě. Na vyjádření reagoval předseda Evropského parlamentu Hans-Gert Pöttering, národností Němec, že „taková vyjádření bolí“. Angela Merkelová tyto poznámky přešla sice bez komentáře, ovšem je nutné si uvědomit, že nijak neprospěly ani polské pozici v multilaterální evropské rovině, vyznačující se značnou izolovaností země, ani bilaterálním polsko-německým vztahům. Ty jsou v poslední době již výrazně poznamenány a jejich zlepšení není při současném vývoji na obzoru.

Navzdory zmíněným tvrdým jednáním, při nichž nebylo Polsko jedinou zemí s odlišným názorem na text původní evropské ústavní smlouvy, bylo nakonec dosaženo nečekaného úspěchu. Evropská rada se shodla na dalším vývoji zablokované evropské ústavní smlouvy a nejvyšším zástupcům členských zemí se podařilo dosáhnout předběžné shody ve sporných otázkách. Hlavní spory panovaly především v otázce váženého hlasování v Radě Evropské unie, tedy tzv. dvojité většiny.

Novou úpravu odmítalo především Polsko, které podle Smlouvy z Nice disponuje při váženém hlasování téměř stejným počtem hlasů (27) jako Německo (29), jež má ovšem dvakrát tolik obyvatel. Princip dvojité většiny by měl být zaveden od roku 2014 s tím, že do roku 2017 bude moci každý členský stát požádat o hlasování na základě původního „nicejského“ principu. Velké Británii se podařilo prosadit výjimku z Charty základních práv; Evropská unie nebude mít ministra zahraničí, nýbrž Vysokého komisaře pro zahraniční politiku. Evropské radě má v budoucnu předsedat po dva a půl roku prezident, čímž odpadne rotující předsednictví, které je tak často kritizováno jako zdroj diskontinuity. Posílena má být také role národních parlamentů, které by měly získat možnost vznést protest proti připravované evropské legislativě, pokud nabudou přesvědčení, že by mohla zasáhnout do jejich kompetence. V roce 2014 má být také zredukován počet komisařů ze současných 27 na 15. Členské země dostanou možnost výjimky ze společné politiky justiční a policejní spolupráce. Dohoda předpokládá vypra-

cování nové smlouvy, která bude ovšem vycházet z textu evropské ústavní smlouvy upravené ve výše zmíněných bodech a zahájení její nové ratifikace. Smlouva, jež už se nebude v žádném případě jmenovat ústavní, by tak měla být připravena do konce roku 2007 a do příštích voleb do Evropského parlamentu v roce 2009 by měla být schválena.

Závěrečná bilance a výhled

Německu a Angele Merkelové se tak podařilo splnit svůj původní vytyčený cíl – „odblokovat Evropu“ a vyvést ji ze zdánlivě nepřekonatelné krize. Neobešlo se to však bez toho, aniž by Německo slevilo ze své původní pozice. Původně totiž nepřipouštělo jakékoliv zásahy do těla ústavní smlouvy, bylo ochotné uvažovat jen o nově připojené preambuli se společnými hodnotami či dodatkem ke smlouvě. Odmítalo jakékoli pokusy typu „*cherry-picking*“ či rozdrobení textu smlouvy do několika odděleně ratifikovaných celků. V zájmu dohody na evropské rovině musela Merkelová lehce ustoupit ze svých výchozích pozic a souhlasit s některými změnami v budoucím dokumentu. Jedině tak bylo možné získat souhlas zemí, které nebyly ochotné původní text ratifikovat. Přesto ale dohoda nešla až za limit německé pozice, nedošlo k rozbití původní evropské ústavní smlouvy jako celku a byl zachován její celkový duch.

Situace panující v Evropské unii a celková krize nedůvěry veřejnosti v její politiku a procesy nutí politiky, aby se snažili dosáhnout hmatatelných a pro občany „pozitivních“ vyznívajících výsledků. Počátkem roku 2007 došlo k rozšíření Evropské unie o Rumunsko a Bulharsko a i přes velké obavy nedošlo ve srovnání s obdobím po „velkém východním rozšíření“ v roce 2004 k tolika kritickým reakcím ze strany evropské veřejnosti. V průběhu německého předsednictví se také podařilo prosadit některá rozhodnutí, která pocítí pozitivně každý občan Evropské unie. Typickým a často zmiňovaným příkladem je rozhodnutí o omezení ceny za roamingové hovory ze zahraničí, méně často se hovoří o prvních krocích k odbourání poplatků za mezinárodní bankovní styk či liberalizaci poštovních služeb.

V dosavadním hodnocení Merkelové a jejího působení v čele Evropské unie převládá obecně široký akord pozitivistického hodnocení většiny jejích kroků, ať už ze strany komentátorů, či politiků. Vnitropoliticky panovala v Německu v otázce priorit německého předsednictví jednoznačná shoda mezi oběma vládními

stranami, Křesťanskodemokratickou unií (CDU/CSU) a sociálnědemokratickou SPD. Veřejnost vnímá zatím zahraničněpolitické úspěchy Angely Merkelové velmi pozitivně, tomu napomáhá i současný mírný hospodářský růst a pokles nezaměstnanosti v Německu na dlouho nevídaných 8,8 procenta. Koalice však „doma“ stále častěji naráží na problém realizace sociálních reforem a kvůli tomu mírně roste napětí uvnitř vlády. Pro následující období bude proto důležité, aby se kancléřka Merkelová začala opět intenzivněji zabývat německou vnitřní politikou, aby nebyla postižena tzv. „Brandtovým syndromem“ – tedy tím, že zahraničněpolitické angažmá kancléře zcela pohltila a ten se již nedokáže plně věnovat vnitroněmeckým problémům, což mu dá veřejnost jasně znát klesající popularitou. To zatím není případ kancléřky Merkelové, její obliba se pohybuje lehce nad 50 procenty, nicméně na případné neúspěchy sociálních reforem či opětovnou stagnaci německého hospodářství bude německá veřejnost zcela jistě velmi citlivě reagovat.

Výsledky německého předsednictví i přes dnešní politické dohody budou zřejmě až za několik měsíců či let. V průběhu prvního pololetí roku 2007 došlo spíše než k „popostrčení“ Evropské unie pouze k jejímu nasměrování a je nyní na členských zemích, a především těch, jež budou Evropské unii v budoucnu předsedat, zda tento směr nezmění. Některá rozhodnutí budí přesvědčení, že některé státy souhlasily se spornými body „metodou odkladu“ a že se stejně v budoucnu pokusí o revizi současného rozhodnutí. To by se mohlo týkat například ošetření váženého hlasování v Radě EU či by to mohlo postihnout závazek na snižování vypouštěných skleníkových plynů.

Pro Evropu je dobrá zpráva, že Německo opustilo období intenzivní artikulace národních zájmů a že se přiblížilo ke své dřívější pozici tahouna evropské integrace, i když ani tak na své zájmy nezapomíná. Pokud se podaří kancléřce Merkelové nalézt s francouzským prezidentem Sarkozym a britským premiérem Brownem společnou řeč, mohla by být velice brzy stagnace a jistá frustrace v Evropské unii překonána a mohli bychom se dočkat dalšího posunu a vývoje v evropské integraci.

○

Tomáš Nigrin (1981) působí v Institutu pro evropskou politiku Europeum.

nigrin@fsv.cuni.cz

Globálny terorizmus ako dôsledok globalizácie

DANIELA
VIGAŠOVÁ

Teroristické útoky v New Yorku (2001), Madride (2004), v Londýne (2005) a na ďalších miestach dokumentujú hrozbu, ktorá sa netýka len jednotlivcov, ale najmä celého sveta a ľudskej spoločnosti. Terorizmus ako jedna z foriem ozbrojeného násillia nie je novým javom, dynamickým vývojom prešiel najmä v súvislosti so vznikom a zánikom bipolárneho usporiadania sveta a udalosťami, ktoré toto obdobie sprevádzali.

Za posledných dvadsať rokov 20. storočia bolo podľa údajov Ministerstva zahraničných vecí USA vo svete uskutočnených viac ako 9000 medzinárodných teroristických akcií (Škvrnda, 2003). Najčastejšie k nim dochádzalo v Európe, za ktorou nasledovali Latinská Amerika a Blízky východ. Situácia sa nezmenila ani na začiatku 21. storočia a 11. september 2001 sa považuje za medzník nielen vo vývoji terorizmu, ale aj v bezpečnosti sveta. Práve vtedy vstupuje do povedomia jednotlivca a celej spoločnosti terorizmus s prívlastkom „globálny“.

Od lokálneho fenoménu k fenoménu globálnemu

Terorizmus, ktorý je starým fenoménom, prešiel rôznymi štádiami vývoja, počas ktorých sa menil jeho charakter. Jeho prvotný charakter bol lokálny, neskôr medzinárodný, a dnes má charakter globálneho. Teroristické organizácie v jednom momente vznikajú a v druhej chvíli zanikajú alebo sa transformujú z jedného typu na iný. Za vznikom teroristickej organizácie stojí hlavne nesúhlas určitej skupiny ľudí so situáciou na danom území; t.j. s náboženstvom, štátnym zriadením, politickými stranami vo vláde alebo zvyklosťami a tradíciami súvisiacimi s kultúrou.

Na základe priestorového správania sa teroristických skupín môžeme tieto typizovať preto na lokálne, medzinárodné a globálne.

Lokálne teroristické organizácie, ktorých vznik súvisel s etnickými, náboženskými a politickými konfliktami daných krajín, sa zameriavajú na ciele prevažne na území jedného štátu. Iba miestami útočia aj na zahraničné ciele a v tomto prípade ide o sporadické útoky. Lokálne teroristické organizácie vznikali postupne

od polovice 20. storočia a svojim trvaním sa radia medzi najstaršie. V súčasnosti pôsobi už len pár takýchto organizácií, pretože mnohé z nich stratili na energii a rýchlosti akcií a v konečnom dôsledku aj na svojom význame. Počas svojej existencie prešli zmenami v štruktúre a spôsobe boja, niektoré sa zachovali do súčasnosti a stále podnikajú útoky, ktoré však už nemajú takú silu a efekt ako predtým. Príkladom tohto typu terorizmu je Baskicko a jeho sloboda (ETA), Írska republikánska armáda (IRA), Tamilské Tigre na Srí Lanke (LTTE), Hamas, Óm Šinrikjó a iné.

Kategóriu medzinárodného terorizmu je obtiažne odlíšiť od národných a lokálnych terorizmov (Samson, 2003). Vyčlenenie tohto typu terorizmu úzko súvisí s obdobím po druhej svetovej vojne. Od roku 1945 existovali vo vzťahoch medzi štátmi najmenej tri aspekty, ktoré viedli k internacionalizácii terorizmu. Prvým bol kolaps európskych koloniálnych impérií. Mnoho štátov pomáhalo teroristom v ich kampaniach za ukončenie koloniálnej nadvlády. Druhým aspektom je studená vojna. Podobne ako západné, tak aj komunistické štáty podporovali skupiny, ktoré jedni označovali za bojovníkov za slobodu a druhí za teroristov. Tretím aspektom, ktorý prispel k internacionalizácii terorizmu, je situácia Izraela, štátu, ktorý vznikol uprostred arabského sveta.

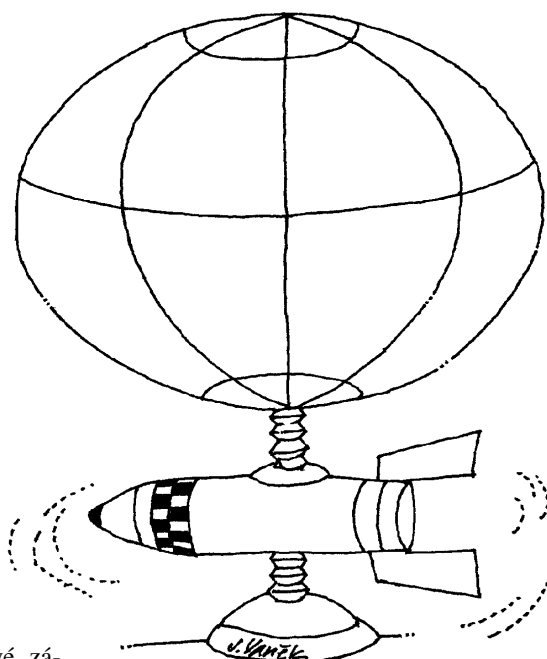
Konflikty, ktoré sa predtým týkali len jednej krajiny, sa rozšírili do priestoru a nadobudli charakter medzinárodný. Takýmto príkladom je teroristická skupina Hizballáh, Džammá Islámíja, Džáší-e-Muhammad, Skupina islamského oslobodenia Mórov, Asbat al-Ansar, GIA, Kurdská strana pracujúcich (PKK) a iné.

Posledným typom terorizmu je dnes všadeprítomný globálny terorizmus a jeho predstaviteľ globálna teroristická organizácia al-Káida. Rozptýl terorizmu do celosvetového priestoru a oslabenie väzby na konkrétne teritórium spôsobili predovšetkým dva faktory: globalizácia a koniec studenej vojny. Okrem týchto faktorov prispelo k vytvoreniu al-Káidy aj zavraždenie egyptského prezidenta Anvara Saddata v roku 1981 a ďalšou príčinou bola revolúcia v Iráne z roku 1979 a následná kvalitatívna premena teheránskeho režimu.

Už na základe týchto udalostí z roku 1979, resp. 1981 by sa dalo hovoriť o predispozíciách zrodu globálneho terorizmu. Súčasná globálna teroristická sieť by však nemohla získať také rozpätie, keby nedošlo k vojne v Afganistane – k udalosti v samotnom centre islamského sveta, ktorú je možné vymedziť ako ďalší aspekt sformovania sa globálnej teroristickej siete ako takej (Sviatko, 2005). Afganský vojenský konflikt z obdobia konca studenej vojny je potrebné ponímať ako najdôležitejší a zároveň posledný krok pre následné konštituovanie globálnej teroristickej siete.

Globálny terorizmus, ktorý sa vyvinul na pôde globalizácie 80. rokov 20. storočia a ktorý súvisel so vznikom globálnej teroristickej siete al-Káida, je v súčasnosti jediný svojho druhu. Skupina, ktorá je spojená s hnutím nazývaným islamizmus, sa dnes mimoriadne zviditeľnila svojim úsilím zaviesť v muslimských krajinách teokraciu a „vymiesť“ tak zlé vplyvy Západu v spoločnosti. Al-Káidu považujeme za globálnu najmä z toho dôvodu, že sa síce snaží bojovať prevažne proti západným hodnotám, resp. americkým, tie však prenikli hlboko do štruktúr viacerých spoločností a al-Káida v boji proti nim nadobúda široké pole pôsobnosti a tým aj obrovský záber. Táto globálna teroristická organizácia má svoje základne rozmiestnené celosvetovo. Podľa CIA pôsobí v 68 krajinách sveta (Zelikow, 2004).

Na základe funkčných štruktúr, ktoré zdedila táto organizácia, stala sa prvým prevádzkovateľom nekonvenčného boja, pôsobiacim skutočne celosvetovo. Al-Káida je „prvou nadnárodnou teroristickou organizáciou“, schopnou fungovať v Latinskej Amerike i v Japonsku i zároveň na všetkých kontinentoch medzi nimi. Na rozdiel od teroristov sedemdesiatych a osemdesiatych rokov sa neriadi územnou jurisdikciou – jej podpora rovnako ako územie jej boja sú globálne. Jej ozbrojené sily, skôr ako by vzdorovali

globalizácii, hľadajú neustále nové základne a nové ciele po celom svete. Al-Káida preukázala svoju schopnosť zaútočiť na ktorúkoľvek časť sveta bez rozdielu (Sviatko, 2005).

Permanentná mutácia skupín

Celkový počet skupín tvoriacich globálnu teroristickú sieť prakticky nie je možný, a to predovšetkým z dôvodu permanentnej mutácie týchto skupín. Práve tajní agenti sú z hľadiska globálneho terorizmu považovaní za najnebezpečnejších v súvislosti s prípravou a uskutočnením teroristických útokov. V spoločnostiach jednotlivých krajín sú schopní nepozorovaného pohybu aj po dobu niekoľkých rokov.

Činnosť teroristickej organizácie al-Káida, ktorá je spojená s vyvíjaním útokov na rôzne ciele, zaznamenávame až od roku 1989. Dovtedy sa zameriavala najmä na prípravu svojich útokov na neskoršie ciele. Najčastejšími cieľmi al-Káidy sa stali obchodné svetové centrá, diplomatické ciele, náboženské inštitúcie (kostoly, chrámy, modlitebne), ambasády, turistické centrá, hotely, vládne budovy, školy, lietadlá a letiská v rôznych krajinách sveta... Po čase útokov na vládne inštitúcie a ambasády v zahraničí sa útoky al-Káidy začali zameriavať na civilistov, a to v rastúcej miere. K civilným cieľom možno radiť „bežných“ obyvateľov daného napadnutého územia, ako aj turistov, hlavne vo vyhľadávaných turistických strediskách.

Teroristi svojimi útokmi na tieto ciele nechceli len zabiť veľké množstvo ľudí, ale aj vyvolať a udržiavať stály strach a hrôzu, nepokoj a paniku u obyvateľov.

Tieto činy teroristov nemali viesť len k „poštvaniu“ si obyvateľov proti sebe, ale aj k „poštvaniu“ ľudí proti americkej vláde a proti americkému spôsobu života v arabských krajinách.

Aj keď sa jednotlivé typy teroristických organizácií líšia navzájom celkovým dopadom svojich činností na množstvo krajín, v ktorých vykonávajú svoje aktivity, každá z nich je do určitej miery globalizáciou ovplyvnená. V posledných desaťročiach nedochádza už len ku globalizácii v hospodárstve, ekonomike, kultúre daných štátov sveta, ale v neposlednom rade dochádza aj ku globalizácii terorizmu.

Role médií

Teroristi si veľmi dobre uvedomujú silu médií v dnešnej spoločnosti. Terorizmus sa otvorene hlási k tomu, že cieľom jeho akcií je predovšetkým upútať médiá. Terorizmus nabral pomocou médií na akceleráciu a zvýšenej motivácii. Reportéri, kameramani, televízne štáby sprostredkujú intenzívne mediálne spravodajstvo o terorizme. Televízie sa môžu vďaka mobilite a pravidelným leteckým spojeniam prakticky okamžite dopraviť na akékoľvek miesto vo svete, kde sa odohráva teroristická dráma. Ak by terorizmus nebolo počuť, možno by dnes ani neexistoval, alebo by jeho rozsah nebol prinajmenšom taký, ako to vidíme v podobe globálnej teroristickej organizácie al-Káida (Samson, 2003). Cieľom teroristov je prostredníctvom svojich útokov, ktoré sú medializované, spôsobovať strach a hrôzu, a tým docieľiť zaujatie pozornosti spoločnosti.

Médiá a dnešná informačná spoločnosť napomáhajú terorizmu či už priamou alebo nepriamou cestou. Prostredníctvom médií a sprostredkovateľov verejnej mienky, sa útoky a činnosť teroristických skupín rýchlo šíria po celom svete a dostávajú sa do povedomia ľudí. Médiá umožnili, istým spôsobom, šírenie terorizmu a jeho transformáciu z jednej formy na druhú (napr. z lokálneho na medzinárodný). Čím sa teroristická organizácia alebo útok stane známejším prostredníctvom médií alebo informačných prostriedkov, tým viac sa teroristom darí rozšíriť svoju základňu pôsobenia po celom svete. Získavajú tak na svoju stranu nových členov a spojencov, ktorí sú rozhodnutí zapojiť sa do činnosti organizácie.

Pomocou internetu sú zase teroristi navzájom prepojení a môžu sa veľmi rýchlo dohodnúť na spôsobe boja a koordinovať svoje útoky. Riadia svoje bunky po celom svete, uvedomujúc si pri tom, že majú veľkú výhodu v podobe rýchleho spojenia a zásahu. Pomocou rýchlych informácií dokážu teroristi „riadiť“ svet, čo vo veľkej miere využívajú vo svoj prospech. Potrebujú pri svojich činoch zasiahnuť cielene, okamžite a predovšetkým presne na stanovený cieľ. Túto výhodu využíva zo všetkých teroristických organizácií vo svete najmä al-Káida.

Je preto nezvratným faktom, že sa terorizmus čoraz viac globalizuje a internacionalizuje. Svoje chápadlá rozťahol z Palestíny, kde nikdy nekončiaci konflikt s Izraelom dodal islamským militantom tak potrebné skúsenosti na vedenie podzemného boja, cez Irak a Čechensko, kde tieto skúsenosti zúročujú, po Bosnu a Hercegovinu či Kosovo, kde majú radikáli svoje výcvikové tábory, odkiaľ posielajú radikálov do celého sveta. Vzorce správania a taktika rozličných odbojových a teroristických skupín sa navzájom od seba vždy odlišovali, v súčasnosti sa ich postup a taktika zjednocuje a koordinuje. Jednotlivé teroristické skupiny si navzájom odovzdávajú bojové skúsenosti, ktoré niekedy získavajú aj od tajných služieb rozličných štátov a poskytujú si navzájom materiálnu a logistickú podporu.

Aj v tomto vidieť veľkú prepojenosť a jednotnosť teroristických skupín, ktoré aj vďaka globalizácii dokážu svoju činnosť lepšie koordinovať, naplánovať svoje útoky a v konečnom dôsledku ich aj uskutočniť v takej miere, aby práve tieto útoky neostali zabudnuté a aby sa pomocou nich teroristi ešte viac zviditeľnili

a prostřednictvím médií ostali v paměti lidí na celom svete.

Daniela Vigašová (1982) je doktorandkou na Katedře regionální geografie, ochrany a plánování krajiny, PRIF Univerzity Komenského v Bratislavě.

danielavigasova@gmail.com

Literatúra

- BARŠA, P. 2001. *Západ a islamizmus: Střet civilizací, nebo dialog kultur?* 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 188 s. ISBN 80-85959-96-8.
- BECK, U. 2004. *Čo je globalizácia?* 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004. 189 s. ISBN 80-8061.190-4.
- BONANATE, L. 1997. *Medzinárodný terorizmus*. 1. vyd. Praha: Kolumbus, 1997. 190 s. ISBN 80-85928-45-0.
- BONDY, E. 2005. *O globalizácii*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2005. 152 s. ISBN 80-86263-60-6.
- EICHLER, J. 2001. Globální terorismus. In *Medzinárodná politika*, 12/2001, roč. XXV.
- GRAY, J. 2005. Al Kajda a co to znamená být moderní. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2005. 134 s. ISBN 80-204-1270-0.
- HALÍK, T. 2001. *Náboženství a globalizace*. In *Právo, Salon (příloha)*. 7. jún 2001, roč. 11, č.132, s. 1,2.
- HUNTINGTON, S. 2001. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. 1. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2001. 441 s. ISBN 80-86182-49-5.
- KLAVEC, J. 2004. Terorismus ako politický fenomén. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004. 108 s. ISBN 80-223-1915-5.
- KREJČÍ, O. 1997. *Mezinárodní politika*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1997. 512 s. ISBN 80-7187-034-X.
- NIZNANSKÝ, J. et al. 2005. Terorizmus – aktuálna výzva pre 21. storočie. Bratislava: IBOŠ MO SR, 2005. 104 s. ISBN 80-88842-80-8.
- SAMSON, I. 2003. *Medzinárodný terorizmus: Implikácie pre Slovensko*. 1. vyd. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2003. 250 s. ISBN 80-968 148-3-4.
- SCHMID, A. P. 1988. *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories and literature*. Amsterdam-Oxford-New York: North-Holland Publ. Comp., 1988. 700 s. ISBN 0 444 85659 5 3082.50.
- STRMISKA, M. 2001. *Smrtonosné vlastenectví: Etnicko-politický terorizmus v Baskicku a Quebecu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 109 s. ISBN 80-210-2721-5.
- STRMISKA, M. 2001. *Terorizmus a demokracie: pojetí a typologie subverzivního teroristického násilí v soudobých demokraciích*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 103 s. ISBN 80-210-2755-X.
- SVIATKO, M. 2005. *Globálny terorizmus*. 1. vyd. Banská Bystrica: Euroatlantické centrum, 2005. 140 s. ISBN 80-969306-0-5.
- ŠIKULA, M. 1999. *Globalizácia – rázcestie civilizácie*. 1. vyd. Bratislava: Sprint vŕa, 1999. 124 s. ISBN 80-88848-46-6.
- ŠKVRNDA, F. 2003. *Terorizmus: najvýznamnejšia nevojenská bezpečnostná hrozba súčasnosti*. 2. vyd. Trenčín: Digital Graphic, 2003. 159 s. ISBN 80-968337-2-3.
- ZELIKOW, F. et al. 2004. 9/11 Commission Report: Final report of the national commission on terrorist attacks upon the United States. 1. ed. New York: Barnes & Noble Books, 2004. 664 s. ISBN 0-7607-6806-4.

Organizace spojených národů a nevládní organizace

Politický statut mezinárodních nevládních organizací je specifikovaný v článku 71 Charty Organizace spojených národů, ve kterém stojí: „Ekonomická a sociální rada vytváří vhodné prostředí pro spolupráci s nevládními organizacemi, které jsou angažovány v oblastech kompetence Ekonomické a sociální rady.“¹⁾

RADANA MAKARIUSOVÁ

Když vznikala Charta Organizace spojených národů v roce 1945, americké nevládní organizace se účastnily konference v San Francisku a úspěšně lobbovaly za vznik článku 71 Charty OSN. Organizace spojených národů připsoují důležitost a užitečnost nevládních organizací, proto článek 71 Charty OSN oprávnil Ekonomickou a sociální radu (dále jen ECOSOC), aby udělala nevládním organizacím konzultativní statut.

V současné době snaha velkých mezinárodních nevládních organizací, například Amnesty International, CARE, Oxfam, Greenpeace, Lékaři bez hranic spočívá nejen ve spolupráci s mezinárodními vládními institucemi, ale cílem je také možnost podílet se na procesu rozhodování a následně uplatňování rozhodnutí na mezinárodní úrovni. Podstatné je nalézt cestu, jak svůj vliv uplatňovat efektivně a oficiálně, například na půdě Valného shromáždění OSN.

Konzultativní statut

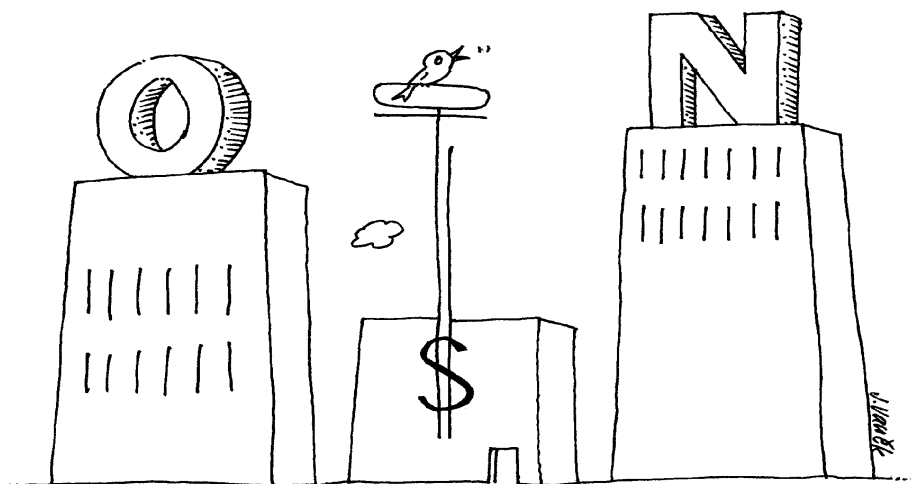
První problematickou oblastí je samotné získání konzultativního statutu u ECOSOC, kdy zájem ze strany nevládních organizací výrazně převyšuje nabídku. Udělování statutu velmi komplikuje složitý byrokratický mechanismus a velké množství přihlášek podaných nevládními organizacemi. Nvládní organizace mají velice divergentní obsah své činnosti a pro ECOSOC je nesmírně obtížné sladit témata na schůzích a uspokojit poptávku ze strany nevládních organizací tak, aby se postupně mohly účastnit všechny zainteresované nevládní organizace.

Termín „konzultativní statut“ byl záměrně vybrán k vyjádření podružné role – být schopný předávat informace, radit či konzultovat, ale nebýt součástí roz-

hodovacího procesu. Žádný jiný orgán Organizace spojených národů kromě ECOSOC nezískal Chartou OSN pravomoc s nevládními organizacemi spolupracovat.²⁾ Autorizace konzultativního statutu pro nevládní organizace v rámci Organizace spojených národů orgánem ECOSOC vznikla v červnu v roce 1946 na 1. zasedání ECOSOC, tedy rok po vzniku Charty OSN.³⁾ Důvod vzniku takového statutu byl zcela zřejmý. Konzultace měly ECOSOC a dalším podřízeným orgánům, včetně Komise pro lidská práva,⁴⁾ usnadnit vzájemnou komunikaci s experty a kvalifikovanými profesionály pocházejícími z nevládního sektoru. Prvotní principy konzultativního vztahu mezi ECOSOC a nevládními organizacemi se postupně vyvíjely, včetně kritérií výběru nevládní organizace vhodné pro spolupráci. Prvotní podmínkou bylo, aby nevládní organizace působila v oblasti spadající do kompetence ECOSOC a aby její činnost byla v souladu s Chartou OSN. Nvládní organizace měla mít mezinárodní působnost a měla reprezentovat velkou, i když přesněji nespecifikovanou skupinu obyvatelstva.⁵⁾

V únoru 1950 byly tyto prvotní principy včleněny do rezoluce ECOSOC 288B, která ve svém znění platila téměř další dvě dekády. Rezoluce 288B vytvořila tři kategorie konzultativních statutů – A, B, C⁶⁾ a byla vylepšena až o osmnáct let později rezolucí 1296 schválenou a přijatou v roce 1968.

Symboly A, B, C byly změněny na označení I, II a roster (soupisný statut). K další změně došlo na základě rezoluce 31/1996 vytvořením „všeobecného“ a „speciálního“ statutu. Tyto statuty nahradily „kategorii I“ a „kategorii II“ z původní rezoluce 1296 z roku 1968.⁷⁾

Přelomový rok 1996

Rezoluce číslo 1996/31 a rozhodnutí 1996/297 byly přijaty ECOSOC v roce 1996 na základě tříletého vyjednávacího procesu. Oba dokumenty nabyly platnosti 25. 7. 1996 a zavádějí nové podmínky akreditace nevládních organizací u OSN.⁸⁾ Rozhodnutí ECOSOC 1996/297 doporučuje Valnému shromáždění, aby na 51. shromáždění zhodnotilo problematiku participace nevládních organizací ve všech oblastech činnosti OSN.

Rezoluce ECOSOC 1996/31 obsahuje obnovená pravidla konzultativního statutu mezi ECOSOC, podřízenými orgány a nevládními organizacemi a dále možnost participace nevládních organizací na mezinárodních konferencích pořádaných OSN.⁹⁾

Jaké byly důvody obnovy rezoluce ECOSOC 1296 (XLIV)?

Rezoluce 1296 vytvořila pravidla, za jakých okolností mohou nevládní organizace konzultativní statut obdržet, který typ konzultativního statutu je pro konkrétní nevládní organizaci vyhovující, a určila, že nevládní organizace musí mít pouze mezinárodní působnost. Rezoluce dále definovala role a funkce Výboru pro nevládní organizace v rámci ECOSOC.

Podle vyslance Ahmada Kamala z Pákistánu, který byl předsedou pracovní skupiny pracující na obnově rezoluce, se na rozhodnutí o obnově starší rezoluce z roku 1968 podílely tři faktory.¹⁰⁾

Na prvním místě to byla neočekávaná účast tisíců zástupců nevládních organizací na mezinárodních konferencích pořádaných v 90. letech minulého století. Za druhé, enormní růst nevládních organizací působících v oblasti problematiky lidských práv. Za třetí, nevládní organizace významně přispívají k řešení humanitárních krizí a katastrof po celém světě.

Jednou z nejvýznamnějších úprav nové rezoluce byla zejména snaha o vytvoření

srozumitelných pravidel pro získání konzultativního statutu národními nevládními organizacemi,¹¹⁾ protože mnoho národních nevládních organizací akreditovaných na mezinárodních konferencích pořádaných pod záštitou OSN vychází ze svého mezinárodního programu. Znalosti a zkušenosti těchto nevládních organizací významně přispívají k prohloubení diskuse a zdůraznění reality na konferenci. Jedná se zejména o nevládní organizace působící v rozvojových zemích, a proto reprezentují problémy tamních obyvatel.

Administrativní postup aplikovaný do roku 1996 rezolucí 1296 z roku 1968 vytvořil jeden z největších paradoxů. Malé národní nevládní organizace, které pocházely zejména z rozvojových zemí, musely podstupovat velmi složité akreditační řízení, které působilo jejich zástupcům značné obtíže. Bylo tedy téměř nereálné na mezinárodních konferencích prezentovat názor občanů z rozvojových zemí, jejichž problematikou se mezinárodní konference týkaly nejvíce. Nová rezoluce 1996/31 tímto krokem výrazně přispěla k prezentaci malých nevládních organizací, které by na základě předšlých pravidel nikdy nebyly vyslyšeny.

Dalším důvodem rozhodnutí o přijetí národních a regionálních nevládních organizací do bran OSN bylo dosažení rovnováhy mezi nevládními organizacemi pocházejícími z vyspělých zemí, které konzultativní statut již v naprosté většině obdržely, a mezi nevládními organizacemi pocházejícími z rozvojových zemí, pro které bylo podle původních pravidel získání konzultativního statutu nedosažitelné.

Koncept „rovnováhy“ reprezentace nevládních organizací ze „severních“ a „jižních“ zemí vytvořil nemalé obavy mezi vyspělými zeměmi. Zástupci vyspělých zemí upozornili na možnost vzniku diskriminace přijímání nových národních nevládních organizací pocházejících ze „se-

verních“ zemí a varovali, že tato diskriminace by mohla být odůvodněna velkou „nadreprezentací“ nevládních organizací pocházejících z industrializovaných zemí.

Problematickým bodem bylo dále uznání získání konzultativního statutu pro národní pobočky velkých mezinárodních nevládních organizací. Ačkoli pobočky reprezentují jednu mezinárodní nevládní instituci, jejich národní formy se od sebe velmi liší. Nakonec byl vytvořen kompromis. Konzultativní statut mohou národní pobočky obdržet po dohodě s vedením mezinárodní nevládní organizace, a pokud si tak obě strany budou přát.¹²⁾

Valné shromáždění Budou nevládní organizace spolupracovat stále jen s ECOSOC?

Možnost získání oficiálního statutu pro nevládní organizace u Valného shromáždění OSN byla od samého počátku velice kontroverzní. Vyskytovaly se dva zcela nesourodé přístupy zástupců jednotlivých států ve Valném shromáždění. Na jedné straně se reprezentanti států cítili pod velkým nátlakem nevládních organizací a nepřáli si, aby se statut nevládních organizací formalizoval. Obávali se, že by z Valného shromáždění mohlo vzniknout „veřejné fórum“. Na straně druhé byli ti, kteří preferovali aktivitu nevládních organizací v řešení problematiky životního prostředí i ekonomických a sociálních otázek.

V lednu 1997 pracovní skupina (*Open-Ended Working Group*) zabývající se reformou OSN vytvořila opět za předsednictví Ahmada Kamala z Pákistánu podskupinu, která měla rozpracovat možnosti participace nevládních organizací ve Valném shromáždění. Spojené státy americké a Evropská unie měly zájem na omezení diskuse o možnostech uplatnění nevládních organizací v hlavních výborech Valného shromáždění, v Radě bezpečnosti a ve specializovaných agenturách OSN. Rozvojové země za podpory Kanady a Austrálie naopak trvaly na prohloubení vzájemné spolupráce. Komise Ahmada Kamala se nakonec rozpadla v červenci 1997, protože podle jejího předsedy nebylo možné dosáhnout vhodného konsenzu.

Po rozpadu komise Ahmada Kamala se do jednání vložil Razali Ismail, prezident Valného shromáždění, a navrhl následující kompromis. Valné shromáždění by získalo pravomoc pozvat omezenou skupinu zástupců největších světových nevládních organizací, které by měly možnost promluvit v plénu.¹³⁾ Tento návrh byl nakonec akceptován také delegací USA, která ještě trvala na dodatku, že největší světo-

vé nevládní organizace jsou takové, které jsou akceptovány ECOSOC v rámci prvního všeobecného statutu.¹⁴⁾

Další vývoj možné participace nevládních organizací na půdě Valného shromáždění či Rady bezpečnosti je stále pozvolný a velice pomalý. Velkou nadějí pro nevládní organizace může být snaha OSN naplnit miléniové cíle Organizace spojených národů na základě významného přispění a participace nevládních organizací.

Radana Makariusová (1978) dokončuje doktorandské studium na katedře mezinárodních vztahů IPS FSV UK.

radana@makarius.cz

¹⁾ Úryvek z článku 71 Charty OSN, www.un.org/aboutun/charter/index.html

²⁾ Poslední vývoj vzájemného vztahu mezi OSN a nevládními organizacemi se týká zejména posílení vztahu mezi nevládními organizacemi a jinými orgány OSN: Valného shromáždění a Rady bezpečnosti.

³⁾ Korey, William: NGOs and the Universal Declaration of Human Rights, Palgrave, 1998, s. 2.

⁴⁾ Komise OSN pro lidská práva byla založena orgánem ECOSOC v roce 1946. Je to hlavní orgán odpovědný za podporu a ochranu lidských práv. Poskytuje státům, vládním i nevládním organizacím prostor, kde mohou vyjádřit svá stanoviska k otázkám lidských práv.

⁵⁾ Již v roce 1948 bylo 21 nevládních skupin formálně napojeno na ECOSOC. V roce 1968 to bylo již 377 nevládních organizací a v roce 2002 – 2500 nevládních organizací. Karns, Margaret: International Organizations, The Politics and Processes of Global Governance, str. 231.

⁶⁾ Willets, Peter: The Conscience of the World: The Influence of Non-Governmental Organisations in the U.N. System, Hurst and Company, London, 1996, s. 31–35.

⁷⁾ Tamtéž, s. 31–35.

⁸⁾ NGO Review – 1996, An Analysis by NGLS, November 1996.

⁹⁾ Předchozí pravidla konzultativního statutu jsou obsažena v rezoluci 1296 (XLIV) z roku 1968.

¹⁰⁾ NGOs and United Nations, Comments for the Report of the Secretary General, Global Policy Forum, January 1996.

¹¹⁾ Jedná se o jeden z nejvýznamnějších výsledků vyjednávacího procesu – vytvoření klasifikace národních, regionálních a subregionálních nevládních organizací včetně národních poboček mezinárodních nevládních organizací, které nyní mohou získat konzultativní statut u OSN. Paragraf pět rezoluce 1996/31 říká: „Konzultativní vztah může být vytvořen s mezinárodními, regionálními a subregionálními nevládními organizacemi, a to v souladu s Chartou OSN, principy a kritérii vytvořenými na základě této rezoluce.“ Tento zásadní paragraf byl vytvořen během vyjednávání na základě negativní zkušenosti malých národních nevládních organizací, které během akreditace na mezinárodní konferenci musely dokazovat mezinárodní působnost své národní nevládní organizace.

¹²⁾ www.globalpolicy.org/ngos/review.htm

¹³⁾ UN Doc. A/51/864, 1997, Willets, Peter: GG 6, 2000, s. 200.

¹⁴⁾ UN Doc. A/51/PV.96, tamtéž.

Oprava

V MP 7/2007 došlo u článku „Severní Irsko: lekce v ovládání nenávisť“ v tab. 3 na str. 32 omylem k záměně údajů o počtu křesel pro strany UUP a SF. Ve skutečnosti získala SF 28 a UUP 18 křesel.

Čtenářům i autorovi textu se redakce omlouvá.

Logika sebevražedného terorismu

Robert A. Pape: Dying To Win. The Strategic Logic Of Suicide Terrorism (Random House, New York, 2005, 335 stran, ISBN 1-4000-6317-5).

Hlavním důvodem sebevražedných teroristických útoků není iracionální náboženský fanatismus či zaslepená víra v posmrtný ráj plný požitků, ale altruistická snaha přispět k osvobození vlastního národa od cizí okupace realizované některou ze světových demokracií. Taková je ve stručnosti základní teze knihy *Dying to Win, The Strategic Logic of Suicide Terrorism* (Smrtí k vítězství. Strategická logika sebevražedného terorismu), kterou v roce 2005 vydal chicagský politolog Robert A. Pape. Autor odmítá zjednodušený výklad, podle něhož má sebevražedný terorismus kořeny v islámu, a pokouší se prokázat, že jeho skutečnou příčinu tvoří necitlivé zásahy demokratických států v kulturně a nábožensky odlišných částech světa. Dané tvrzení je doloženo pomocí komplexního souboru dat, který byl shromážděn v rámci Chicagského projektu o sebevražedném terorismu (Chicago Project on Suicide Terrorism) řízeného Papem a podrobně mapuje sebevražedné teroristické akty za období 1980–2003 (celkem jde o 315 útoků). Právě opora v empirických datech a odkazy na ně dodávají autorovým závěrům na přesvědčivosti a jeho dílo činí mimořádně čtivé a poutavé.

Sebevražedný terorismus představuje podle Pape nejagresivnější formu terorismu, který je v díle obecně definován coby „použití síly organizací jinou než národní vláda s cílem zastrašit nebo vylekat cílovou skupinu“ (str. 9). Agresivnost dané formy se projevuje již tím, že ačkoli v letech 1980–2004 tvořily sebevražedné útoky jen tři procenta všech teroristických činů, měly na svědomí hned 48 procent obětí. Převážná většina sebevražedných útoků přitom není aktem jednotlivce, ale tvoří součást širší sebevražedné kampaně vedené určitou větší skupinou či organizací. Takových kampaní proběhlo za poslední tři desetiletí celkem osmnáct, a to na území Libanonu (Hizballáh), Izraele a Palestiny (Hamás a další sku-

piny), Srí Lanky (Tamilští tygři), Indie (sikhská BKi a kašmírští separatisté), Turecka (kurdská PKK), Ruské federace (čečenští separatisté), Iráku (iráčtí povstalci po roce 2003) a více zemí (al-Káida).

Pape posuzuje fenomén sebevražedného terorismu ze tří základních perspektiv. První je *perspektiva teroristických organizací*, která se opírá o tzv. strategickou logiku a jejíž základ tvoří donucovací moc sebevražedných útoků. Ty jsou v díle chápány jako krajní prostředek, který si organizace vědomě a racionálně volí ve chvíli, kdy jiné prostředky selžou nebo se nezdají dostatečně efektivní, a kdy je třeba vyslat protivníkovi jasný signál o odhodlanosti bojovat za jakoukoli cenu. Autor tvrdí, že takovéto podmínky nejčastěji vznikají za stavu okupace, pod něž podřazuje jak přímé obsazení určité země cizími vojsky (např. Irák po roce 2003), tak jakoukoli jinou situaci, kdy „cizí stát má schopnost kontrolovat místní vládu nezávisle na přáních místního obyvatelstva“ (str. 46, např. Saúdská Arábie a Turecko).

Sebevražedná kampaň má přitom šanci uspět v zásadě pouze tehdy, rekrutuje-li se okupant z řad demokratických zemí. Demokracie totiž poskytují teroristům větší prostor k přípravě jejich činů, jsou citlivější k násilí, páchaném na obyvatelstvu, a navíc se obvykle vyznačují jistým sebeomezením, jež jim brání nasadit v boji proti terorismu zvláště radikální prostředky (např. vyhlazení skupin sympatizujících s teroristy). Na příkladech jednotlivých sebevražedných kampaní následně autor ukazuje, že stanoví-li si teroristé relativně omezené cíle, jež bezprostředně neohrožují vitální zájmy státu, proti němuž bojují, mohou být se svými útoky úspěšní. „Terorismus funguje“ (str. 61), a pro skupiny bojující za národní osvobození je tedy uchýlení se k němu zcela racionálním a strategicky vhodným krokem.

Druhou v pořadí je *perspektiva společnosti*, z níž sebevražední teroristé pocházejí. Tato perspektiva objasňuje tzv. sociální logiku fenoménu, tedy to, proč a za jakých okolností se sebevražedný terorismus těší, nebo naopak netěší podpoře širšího národního společenství. Autor zdůrazňuje, že

kromě již zmíněných faktorů (stav okupace, demokratický charakter okupanta) zde klíčovou úlohu sehrává rozdíl náboženství mezi okupovanými a okupantem. Tento rozdíl totiž vytváří podmínky pro demonizaci nepřítele, odstranění morálních norem ve vztahu k němu, oslabení zákazů sebevraždy a zabíjení nevinných (jež jsou jinak vlastní snad všem světovým kulturám) a zformování kultu mučednictví. Uvedené posuny, bez nichž by teroristické útoky stěží mohly získat oporu v národním společenství, jsou v díle názorně dokumentovány na příkladech sebevražedných kampaní v Libanonu (1982–1986), na Srí Lance (1987–2001) a v Indii (1995–2000). Jejich absence naopak podle Papa zapříčiňuje relativně malý úspěch PKK v Turecku (1996–1999).

Třetí perspektiva, *perspektiva pachatele*, vypovídá o tzv. individuální logice sebevražedného terorismu, tj. o tom, z jakých důvodů se určitý jednatel rozhodne obětovat svůj život, aby zabil jiné. Autor zde vychází z typologie sebevražd zavedené sociologem Emilem Durkheimem, který rozlišil: sebevraždy egoistické, spáchané sociálně izolovaným jedincem ve snaze uniknout osamění; sebevraždy altruistické, realizované sociálně integrovanými jedinci s cílem přispět k obecnému blahu; a sebevraždy fatalistické, k nimž se uchylují příslušníci uzavřených společenství (např. různých sekt) ze strachu před vpádem okolního světa do jejich prostředí. Pape zdůrazňuje, že zatímco běžné sebevraždy se obvykle řadí do první kategorie, akty sebevražedných atentátníků vykazují standardně znaky kategorie druhé. Jedná se tedy o altruistické činy motivované úsilím napomoci boji za národní osvobození od cizí okupace, a zvýšit tak prestiž svou, své rodiny i širšího společenství.

Autor využívá profilů celkem 462 sebevražedných atentátníků, na nichž demonstruje, že tito lidé skutečně zpravidla nejsou nevzdělanými náboženskými fanatiky žijícími v sociální izolaci a vyznačujícími se mentálními problémy, jak tvrdí někteří vědci, ale že se naopak obvykle jedná o osoby vzdělané, nábožensky umírněné nebo přímo sekulární, které jsou dobře integrovány do společnosti a okolí je považuje za řádné spoluobčany. Profily jsou následně konkretizovány na příkladu tří velmi známých sebevražedných atentátníků, Mohammada Atty z al-Káidy (účast na teroristických útocích z 11. září 2001), Dhanu ze skupiny Tamílských tygrů (atentát na Rádžíva Gándhího v roce 1991) a Sajída Hotariho z Hamásu (bombový útok na diskotéku v Tel Avivu v roce 2001).

Kromě zajímavého teoretického rozboru fenoménu sebevražedného terorismu nabízí

recenzovaná publikace rovněž podnětné a mnohdy až provokativní náměty pro praxi. Autor v díle totiž nastavuje kritické zrcadlo současné zahraniční politiky některých vyspělých států, především USA, a jejich pojetí války proti terorismu. Ukazuje, a na empirických příkladech hodnověrně ilustruje, že sebevražedný terorismus v zemích Blízkého východu není výrazem islámského fundamentalismu a odporu proti západním hodnotám jako takovým, ale jen radikální formou protestu proti aktivitám Spojených států v oblasti a jejich snaze kontrolovat vnitřní záležitosti arabských států vojenskou silou či tlakem na místní vládcy. Z tohoto stavu rovněž vyplývá, že nejúčinnější forma boje proti sebevražednému terorismu nespočívá ve zvýšení americké přítomnosti na Blízkém východě a v násilném šíření demokracie, jak soudí současná administrativa prezidenta Bushe, ale naopak ve stažení vojáků z ob-

lasti a v návratu k rozumné politice udržování rovnováhy sil mezi hlavními regionálními mocnostmi.

Vzhledem k tomu, že autor sám příliš nevěří, že by se Spojené státy byly ochotny poučit z jeho závěrů a upravit v souladu s nimi svou zahraniční politiku, a očekává proto pokračování sebevražedných kampaní (zejména v Iráku), nemá kniha příliš optimistické vyznění. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že recenzovaná publikace představuje velmi originální a přínosné dílo, se kterým by se měl rozhodně seznámit každý, kdo se zajímá o dění v současném světě a snaží se pochopit kořeny sebevražedného terorismu.

Veronika Bílková

Veronika Bílková (1975) je vědeckou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

bílková@iir.cz

Změny v zemích po období konfliktů

Postconflict development: meeting new challenges / ed. Gerd Junne, Willemijn Verkoren. – Boulder: Lynne Rienner, 2005, 370 s., ISBN 1-58826-303-7.

Předkládaná publikace sleduje mnoho zemí, jež prošly obdobím násilných občanských konfliktů. Soustředí se na období následující bezprostředně po takovém konfliktu. Editoři – Gerd Junne a Willemijn Verkoren – upozorňují na skutečnost, že vlastně termín *období po konfliktu* je značně zavádějící, protože konflikty zcela jen málokdy utichají. Publikace pod tímto termínem chápe situaci, kdy skončí otevřený válečný stav. V takové situaci často dlouho přetrvává napětí a snadno propuká v násilí. Gerd Junne a Willemijn Verkoren dále zkoumají závislost obnovení konfliktů a násilí na stupni ekonomického a sociálního vývoje země. Za významný faktor pokládají zaměstnanost a profesní růst obyvatel, a tím i životní perspektivu jako alternativu pro neustálý boj. Upozorňují přitom na fakt, že ekonomický růst sám o sobě není zárukou proti násilnému konfliktu. Strategie rozvoje v období po konfliktu se mohou lišit podle konkrétní situace. Počet rozvojových zemí, u nichž došlo k občanským střetům a násilí, je velký, vývoj pro-

stoupený nejistotou a napětím v období po konfliktu se stal spíše normou než výjimkou. Editoři též upozorňují na úlohu organizací v poválečné a pokonfliktní situaci, analyzují závěry rezolucí i humanitárních a rozvojových aktivit.

Jedním ze základních výchozích stanovisek celé publikace je konstatování, že předpoklady pro vývoj po konfliktu se liší podle příčin konfliktu do čtyř skupin:

- vnější mezinárodněpolitické vlivy,
- charakteristické rysy státu,
- charakteristika společnosti
- a individuální orientace. Rozmanité pří-

činy často působí se vzájemnou propojeností.

Koloniální vlády umožnily šíření slabých států a slabý stát nemůže odolávat silám globalizace. „Mezinárodní soutěž může zesilovat napětí mezi odlišnými etniky, ale odlišné konflikty mají odlišné základní příčiny, jež ovlivňují odlišný vývoj po konfliktu.“⁽¹⁾

Většina kapitol publikace se zabývá ekonomickými a politickými strukturami vývoje, koncentruje se na růst materiálního blahobytu, na osobní bezpečnost, na kriminalitu a porušování lidských práv. Některé upozorňují na kritické postoje, které vyjadřují, že je nutno též věnovat pozornost kultuře. Otázky s ní

spojené mohou přispět k pochopení bezpečnostněpolitické situace. Různé kultury mají různé priority a strany zúčastněné v konfliktu se nemusejí primárně nejvíce zajímat o přímý a blahobyt. Přes závažnost těchto aspektů do publikace nebyly zařazeny příspěvky pracující s kulturními faktory, a to z několika důvodů. Kultura je definována mezi charakteristickými rysy, jež se jen pomalu mění, vykazují specifika u regionů populace, a proto nelze zobecňovat závěry, zastřešuje i rozdílné fenomény jako náboženství, jazyk, zvyky či hodnotový systém.

Co se týče struktury publikace, za základ postkonfliktního vývoje je postaveno bezpečnostní dilema. Pouze v případě, že bezpečnost je zajištěna alespoň do určitého stupně, může dojít k nějakému pozitivnímu vývoji. „Pro investování do budoucnosti musí existovat alespoň minimum stability.“²⁾ A právě dosažení tohoto minima stability – jak dokumentují různé příklady postkonfliktního vývoje zemí postižených násilím – je často velmi obtížné.

Dirk Salomons ve své stati poznamenává, že úspěšné odzbrojení, demobilizace a reintegrace NDR představuje „základní kámen“ pro jakýkoli proces „peacebuilding“. Sleduje podmínky, které podporují nebo ohrožují úspěšnou reintegraci. Rozebírá významné faktory takového procesu, názorně seznamuje s efektivními iniciativami, ale i s těmi, které neuspěly.

Jose Luis Herrero se ve své kapitole soustřeďuje na obnovu státních institucí bezprostředně po konfliktu, což je svým způsobem jedinečný výzkum. Významné je sestavení priorit. Demokratický systém po ukončení násilného konfliktu ještě nemusí zaručit mírový vývoj. Na příkladu Kosova ukazuje, co vše při stabilizaci oblasti hraje roli. „UNMIK učinil veliký pokrok při utváření institucionální sítě...s účastí hlavních politických sil ve volbách...Přesto narazil na nespokojenost albánské většiny...Násilí na jaře 2004 prokázalo přetrvávání radikálních skupin věřících násilným prostředkům.“³⁾

Tanja Hohe osvětluje vývoj místních institucí v období po konfliktu. Vymezuje tři základní směry k decentralizaci v rozvojových zemích, které představují cestu k „dobré vládě“. Všíma si nejrůznějších obtíží v tomto procesu v zemích, které mají za sebou násilný konflikt.

Mark Plunkett se zaměřil na jevy, jež provázejí pokusy obnovit nebo vytvořit po násilném konfliktu vládu na základě práva. Při mírových operacích má její obnova prioritu. Jde o „základní úkol, který předchází obnovu a zřízení státního aparátu.“⁴⁾

Richard H. Brown dokazuje ve své stati, že rekonstrukce infrastruktury po válce není pouhým technickým úkolem, ale vyžaduje hluboké pochopení sociálně ekonomických faktorů a jejich úlohy ve vývoji společnosti. Roli me-

diálního zpravodajství při obnově mírového života společnosti pak charakterizuje Ross Howard. V minulosti masmédia působila jako válečná zbraň i zároveň jako nástroj k řešení konfliktů. Zvláště v podmínkách demokracie mají velkou příležitost působit správným směrem. Autor se zamýšlí, jak vykládat takový „správný směr“. „Politické klima po svržení totality je velmi příznivé pro obnovu mírového života společnosti.“⁵⁾ V 90. letech byl mírotvorný potenciál masmédií integrován do zahraniční pomoci.

Wondem Asres Degu upozorňuje na skutečnost, že v postkonfliktní situaci, v níž hraje důležitou úlohu i vzdělávání a školství, je jen malá pozornost věnována jeho reformě. Vzdělávací systém často neodpovídá požadavkům trhu práce. Při zpracovávání dané tematiky autor čerpal ze zkušeností postkonfliktní Etiopie.

Samostatná kapitola knihy věnuje pozornost diskusi o fungování zdravotnického systému v postkonfliktním období, kdy mnoho zdravotnických zařízení je poškozeno či zničeno. Lidé mají četná zranění z války, v uprchlických táborech hrozí epidemie, mnozí trpí psychickými traumaty. Na základě zkušeností z Východního Timoru Vanessa van Schoor odpovídá na otázky spjaté se správným a špatným způsobem, jak postupovat v dané situaci.

Martin Bijlsma si všímá všeho, co souvisí s problémy životního prostředí v postkonfliktním období a co by mělo hrát roli při politickém rozhodování. Uvádí příklady z El Salvadoru i odjinud. Zamýšlí se přitom nad otázkami lidské volby, nad motivací citovou i tou, jež vychází z tradice a z ideologie. „Racionální úvahy by měly vést k upřednostnění míru před válkou. Někdy však vzniká dilema, rozum může za jistých okolností vést i k upřednostnění války z důvodů individuálních zájmů – souvisejících třeba s ilegálním obchodem.“⁶⁾

Jedním z hlavních záměrů publikace se stalo v kombinování různých směrů rozvoje a „peacebuilding“ zachytit a analyzovat vytváření ekonomické strategie citlivé vůči postkonfliktní situaci. Bertine Kamphuis charakterizuje hlavní objekty zájmu politiků a ekonomů. Prokazuje, jak vleklé násilné konflikty změnily ekonomickou strukturu národních ekonomik a daly vznik „ekonomice konfliktu“ – často provázenou ekonomikou kriminální – která se hned po mírové dohodě nemění.⁷⁾

Tony Addison, Abdur R. Chowdhury a S. Mansoob Murshed věnují pozornost úloze financí v postkonfliktním období, otázkám, jak vybudovat finanční systém s citlivostí vůči postkonfliktním podmínkám. Doporučují obnovu země na široké základně, z čehož může profitovat většina obyvatel, nejen úzká elita.

Rex Brynen analyzuje hlavní aspekty mezinárodního dárcovství v postkonfliktní situaci, rozebírá zkušenosti z Palestiny a Afghánistánu. Osvětluje podmínky obnovy v prostředí nejistoty, napětí, násilí a nebezpečí obnovy války. Podrobně charakterizuje některé faktory dárcovství jako např. otázky koordinace pomoci, politické využívání pomoci apod.

Chris van der Borgh ve své případové studii zabývající se El Salvadorem věnuje zvláštní pozornost dynamice místních kapacit v souvislosti s působením mezinárodních dárců a organizací. Sleduje programy a vývoj zemědělské produkce v Chalatenango, kde začala působit podpora dárců v procesu rekonstrukce. „Když válka skončila, značně vzrostl počet místních organizací v obou částech Chalatenanga. To může značit posílení občanské společnosti, nebo též být důsledkem stimulace rozvojovými organizacemi. Mnoho nově zformovaných organizací začalo řídit svou činnost na základě projektů vnější pomoci.“⁸⁾

Joseph Hanlon se podrobněji zabývá vývojem v Mosambiku, jenž je často uváděn jako příklad úspěšného řešení postkonfliktní situace. Hanlon se pokouší toto úspěšné řešení zhodnotit z různých úhlů pohledu. Vyzdvihuje otázky stability země a faktory, jež působí proti ní.

Willemijn Verkoren – opět v případové studii – zkoumá situaci v Kambodži. Zdejší vývoj nelze hodnotit jako příliš úspěšný. Závažnost vidí v přetrvávajících příčinách konfliktu. V závěrečné kapitole spolu s Gerdem Junnem shrnuje ústřední a opakující se témata, nejrůznější dilemata a otevřené otázky i náměty pro další výzkum. Tím je celá kniha zastřešena a získává aktuální smysl. I když zde není podáván kompletní a vyčerpávající výčet strategií postkonfliktního vývoje ve všech oblastech společnosti, ani uváděny přesné návody pro plánování jak řešit postkonfliktní situace, celý soubor studií přispívá velmi dobře k formulování politických úkolů a nabízí k úvaze široké spektrum přínosných myšlenek a námětů z oblasti vnitřní bezpečnosti. Citlivě čtenáře upozorňuje na významná nebezpečí vyplývající z postkonfliktního vývoje.

Ivona Řezanková

Ivona Řezanková (1952) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

rezankova@iir.cz

¹⁾ Viz: Postconflict development: meeting new challenges / ed. Gerd Junne, Willemijn Verkoren. – Boulder: Lynne Rienner, 2005, s. 8.

²⁾ Tamtéž, s. 12.

³⁾ Tamtéž, s. 55.

⁴⁾ Tamtéž, s. 98.

⁵⁾ Tamtéž, s. 125.

⁶⁾ Tamtéž, s. 176.

⁷⁾ Tamtéž, s. 186.

⁸⁾ Tamtéž, s. 255.